

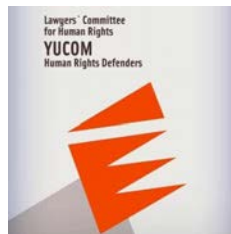
A BETEG DEMOKRÁCIÁKKAL SZEMBENI ELLENÁLLÁS EURÓPÁBAN

Az illiberális kormányok által alkalmazott forgatókönyv megismerése a hatékonyabb ellenállás érdekében:
Esettanulmány Horvátországról, Magyarországról, Lengyelországról és Szerbiáról





HR HELSINKI FOUNDATION
for HUMAN RIGHTS



A Centre for Peace Studies (Horvátország), a Lengyel Helsinki Bizottság (Lengyelország), a magyar Társaság a Szabadságjogokért, a Magyar Helsinki Bizottság, a Yucom – Jogászok Bizottsága az Emberi Jogokért (Szerbia), a zágrábi Human Rights House és Human Rights House Foundation jelentése.

A jelentést jóváhagyó civil szervezetek közé tartozik a belgrádi Human Rights House összes civil szervezet tagja (Belgrade Centre for Human Rights, Civic Initiatives, Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, Yucom – Lawyers' Committee for Human Rights, Policy Centre); valamint a zágrábi Human Rights House következő civil szervezet tagjai: B.a.B.e. Be active. Be emancipated., Center for Peace Studies; Croatian Platform for International Citizen Solidarity - CROSOL, Documenta – Center for Dealing with the Past.

Creative Commons engedély, Human Rights House Foundation, Oslo (Norvégia) és Genf (Svájc); Human Rights House, Zágráb (Horvátország), 2017. november

Ez a mű a Creative Commons Attribution-Non Commercial-No Derivs 3.0 Unported engedély feltételeinek megfelelően felhasználható.

A műből szabadon lehet idézni, szabadon lemásolható, terjeszthető és megjeleníthető, valamint származékos művek készíthetők belőle, az alábbi feltételekkel:

1. Szerzőként fel kell tüntetni a Human Rights House Foundationt;
2. A mű kereskedelmi célra nem használható fel.

A Centre for Peace Studies

www.cms.hr/en

A Centre for Peace Studies, a zágrábi Human Rights House civil szervezet tagja. Az 1996-ban létrehozott Központ a Nyugat-Szlavóniában végzett közvetlen béketeremtő tevékenységek különböző formáiból nőtt ki. Nagy tapasztalattal rendelkezik a közpolitikák és azok idegengyűlöletre, fajgyűlöletre, etnikai kirekesztésre és emberi biztonságra gyakorolt hatásának tanulmányozásában, és kiemelt figyelmet fordít arra, hogy az egyének és a csoportok képesek legyenek helyi (és tágabb) közösségeikben a béketeremtésre. Ennek érdekében az oktatáson keresztül megvalósuló társadalmi változás elve alapján ösztönzi a párbeszédet, és támogatja az erőszakmentességet.

Helsinki Foundation for Human Rights (Lengyelország)

www.hfhr.pl/en

Az 1989 óta létező Alapítvány Lengyelországban és külföldön is támogatja a szabadság és az emberi jogok tiszteletén alapuló kultúra kialakítását. Oktatási és jogi programokat szervez, valamint megrendezi a Watch Docs nemzetközi emberi jogi filmfesztivált. Jogi programja keretében az Alapítvány figyelemmel kíséri a jogalkotási folyamatot Lengyelország igazságügyi rendszerében, továbbá intenzív jogi beavatkozó tevékenységet folytat, és stratégiaileg fontos perekben vesz részt.

Társaság a Szabadságjogokért

www.tasz.hu/en

A Társaság a Szabadságjogokért emberi jogi jogvédő civil szervezet. 1994-es megalakulása óta azért dolgozik, hogy Magyarországon bárki megismerhesse alapvető emberi jogait, és érvényesíthesse azokat a hatalom indokolatlan beavatkozásaival és mulasztásaival szemben. Ennek érdekében nyomon követi a jogalkotást és jogfejlesztő tevékenységet végez, stratégiaileg fontos perekben képviselőt és évi több mint kétezer ügyben jogsegélyt nyújt, képzéseket tart és média kampányokkal mozgósítja a nyilvánosságot.

Magyar Helsinki Bizottság

www.helsinki.hu/en

Az 1989-ben alapított Bizottság olyan megfigyelő tevékenységet végző szervezet, amely jogi és érdekképviselői eszközökkel védelmezi az emberi méltóságot és a jogállamiságot. Munkája középpontjában a jogállamiság védelme, a menekültek jogainak védelme, a rendfenntartó szervek tevékenységének megfigyelése és a fogvatartottak jogainak védelme áll.

Yucom – Jogászok Bizottsága az Emberi Jogokért

en.yucom.org.rs

Yucom – Jogászok Bizottsága az Emberi Jogokért, a belgrádi Human Rights House civil szervezet tagja. A Bizottság – amely egy 1997-ben alapított, jogi szakértőkből álló szakértői, önkéntes civil szervezet – a jogállamiság előmozdításával és támogatásával, az emberi jogok védelmével, figyelemfelhívással, polgári kezdeményezések kidolgozásával és irányításával, valamint jogi segítségnyújtással foglalkozik az emberi jogi jogsértések áldozatai számára.

A zágrábi Human Rights House

www.kucaljudskihprava.hr/en

A Házat 2008-ban alapította hat civil szervezet, melyek közös célja az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelme és előmozdítása volt. Az Emberi Jogok Háza az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelmében, előmozdításában, fejlesztésében és támogatásában kutatásokon, megfigyeléseken, érdekképviseleti és oktatási tevékenységen keresztül vesz részt, az emberi jogok védelméről szóló nemzetközi és regionális egyezményekkel összhangban. Az Emberi Jogok Háza 2012 óta az emberi jogok védelmével és előmozdításával kapcsolatos társadalmi fejlődés tudásközpontjaként működik.

Human Rights House Foundation (HRHF)

www.humanrightshouse.org

A HRHF részt vett a jelentés koordinálásában és elkészítésében, valamint adományozóinak köszönhetően finanszírozta a jelentés elkészítését. A HRHF védelmet és támogatást nyújt az emberi jogi jogvédőknek és szervezeteiknek. Ennek érdekében a HRHF az Emberi Jogok Házaiban közös helyet biztosít a szervezeteknek, a Házakat pedig egy nemzetközi hálózatban egyesíti. A HRHF a partnerszervezeteivel együtt támogatja a gyülekezést, az egyesülést és a véleménynyilvánítás szabadságát, valamint az emberi jogi jogvédőként való tevékenykedés jogát, annak biztosítása érdekében, hogy az egyének és a szervezetek szabadon és nyíltan dolgozhassanak az emberi jogok belföldi és nemzetközi védelmében és előmozdításán. Ma 12 országban, 15 Emberi Jogok Házában dolgoznak együtt független emberi jog szervezetek. A házak Kelet- és Nyugat-Európában, a Kaukázusban és a Balkánon találhatók. A HRHF központja Oslóban található, ezenkívül Genfben is van egy irodája, Brüsszelben és Tbilisziben pedig egy-egy képviselője.

Tartalom

A demokrácia meggyengítésére irányuló illiberális tevékenységekkel szembeni küzdelem	6
Hagyományos értékek és illiberális trendek	8
Esettanulmány az illiberális kormányokról	12
Az emberi jogok és a jogállamiság követelménye	14
A civil társadalom ösztönzését szolgáló gyakorlatok és stratégiák	40
Ismerjük a totalitarizmusúhoz vezető utat	53

A demokrácia meggyengítésére irányuló illiberális tevékenységekkel szembeni küzdelem

Haraszi Miklós előszava

Az elmúlt években több kontinens számos új demokráciájában valóságos járványként terjednek a civil társadalmat sújtó törvények. Az a céljuk, hogy megnehezítsék a kormányzattól független állampolgári aktivitást. A korlátozás divatja a Kremlben megtervezett modellek alapján terjed a nemzetközi szintén. Büntetik a civil kezdeményezések globális hálózatépítését, a nonprofit aktivizmus nemzetközi támogatását, például azzal, hogy az érintetteket „külföldi ügynököknek” minősítik.

Az illiberálisoknak jó okuk van a civil-ellenes hadjáratra. Ugyanis a civil aktivizmus áll a legközelebb ahhoz az őselektől, amely kitölti a demokratikus társadalmak szabadságát, s ha kell, meg is újítja magát a szabadságot. Az állampolgári szerveződés a gyökere és a gyümölcse is a demokráciának. Ha azt látjuk, hogy ezeket a tevékenységeket szándékosan akadályozzák, cinikusan megrágalmazzák, sőt bűncselekménnyé nyilvánítják, az valójában annak megelőzésére irányul, hogy az adott szervezetek megszólítsák a

„watchdog”, azaz államhatalmat ellenőrző szervezeteket el kell hallgattatni, hogy az illiberális átalakítás folytatódhasson. Például: az átláthatóság felszámolása a közpénzek felhasználásával kapcsolatban; a hatalmi ágak alárendelése a végrehajtó hatalmi ágak; a szakmai autonómiák szisztematikus ellehetetlenítése; az igazságszolgáltatás áramvonalasítása; a szabad gyülekezéshez és egyesüléshez való jog, valamint a média pluralizmusának megnyirbálása.

E korlátozó rendelkezések terjedése egyértelmű jele annak, hogy a nemrég kivívott liberális alkotmányosság illiberális vagy

egyenesen autoriter kormányzássá degradálódik. Mindez nem pusztán melléktermék: a nemhivatalos civil egyesülésekkel szembeni fellépés az illiberális rendszerek „házirendjének” egyik alapvető „tisztasági előírása”. Az illiberálisok célja, hogy a demokráciát egy együttműködésre és versenyre épülő, sokszereplős vállalkozásból olyan játszma kirakatává alakítsák át, amelyben a győztes határozza meg a szabályokat.



„Változást csak a továbbra is háborítatlanul létező, globális gyökerekből is táplálkozó társadalmi erőktől, azaz a dinamikusan változékony civil társadalomtól remélhetünk.”

társadalmat, s ellenőrzést gyakoroljanak a kormányzat felett. Nem szabad elfelednünk, hogy függetlennek kell maradniuk ahhoz, hogy elvégezhessék ezt a két fő közéleti feladatukat.

Mivel a hatalom populisták kisajátítását „demokratikusan” igazolják („hiszen vannak nálunk választások”), a nyilvánosság számára nem azonnal egyértelmű, milyen fontosak a civil társadalom elleni támadások az illiberális eredmény eléréséhez. A

Javaslom, hogy értsük szó szerint az illiberálisok dühkifejezéseit a független civil társadalom ellen. Amikor külföldi ügynököknek bélyegzik a civil

szervezeteket, nem pusztán jól hangzó nacionalista jelszavakat keresnek ahhoz, hogy ellensúlyozzák a kritikát. Az illiberálisok tényleg azt szeretnék elérni, hogy a polgárok a kormányzatot ne pusztán a nemzet ideiglenes és részleges képviselőit tekintsék, hanem azonosítsák a nemzettel, viszont a független aktivizmust a nemzettől idegen, sőt egyenesen ellenséges tevékenységnek tekintsék.

Cselekedjünk tehát ennek megfelelően. A civil erő, a nemkormányzati állampolgári szervezetek – akárcsak a plurális média – a társadalmi szabadság védelmének végvárai. Sajnos az illiberális rendszerekben a hagyományos politikai folyamatok már nem képesek korrigálni a verseny szisztematikus torzítását, már nem tudják újra működésbe hozni a fékek és ellensúlyok megbénított rendszerét. Ennek az az oka, hogy éppen ezeket a demokratikus garanciákat használták fel a populista illiberálisok és önkényuralkodók, hogy megszerezzék a hatalmat, s aztán kiiktassák az abszolút hatalommal szemben beépített akadályokat.

Honnan lehet segítségre számítani, ha a gazdaságot családi hűbértartókká, a politikai pártokat parlamenti töltelékanyagká, a médiát pedig az előre eldöntött választások pusztá díszítő elemévé alakították? Változást csak a továbbra is háborítatlanul működő, globális gyökerekből is táplálkozó társadalmi erőktől, azaz a dinamikus változékony civil társadalomtól és annak mindinkább az interneten alapuló kommunikációs stratégiáitól remélhetünk.

Fontos megjegyezni, hogy a civil társadalom szabadsága és a szabad média ma már szinte egyazon ügynek tekinthető, hiszen az egyetemes információs összekapcsolódás már az életünk részévé vált. Meg lehet-e mondani, hogy mi bosszantja jobban az illiberálisokat: a watchdog tevékenységet végző civil szervezetek tényfeltáró tevékenysége vagy a kommunikációjuk, amellyel megállapításaikat ténylegesen eljuttatják a polgárokhoz, annak ellenére, hogy az uralmon levők az összes hagyományos médiumot elfoglalták? Az orosz Alekszej Navalnij vagy a magyar Gulyás Márton civil tevékenységük részeként gyakorlatilag újra feltalálták a közszolgálati médiát, megvilágítva egy lehetséges utat a megújult, poszt-illiberális demokrácia felé.

Az illiberálisok egyik legfőbb fegyvere a „belügyekre” való hivatkozás, azaz a szuverenitás fogalmának felhasználása, hogy a globális fejlemények kezelését belső rendészeti kérdéssé fokozzák vissza. Gondolok itt azokra a törvényekre, amelyek a globális internet „házasítására” vagy egyszerűen csak a növekvő sávszélesség korlátozására irányulnak.

Az illiberális rendszerek két színtéren folytatnak csatát a civil törekvések nemzetközi egyesülése ellen. Paradox módon az egyik terepüket éppen a kormányközi szervezetek és nemzetközi jogintézmények jelentik. Ezekben a fórumokon az illiberális rendszerek nagyszerűen össze tudnak fogni a többi olyan kormánnyal, amelyek szintén a pokolba kívánják az internacionalizmust. Azonban a nemzetköziség elleni belső mobilizációra használt jelszavaik meghazudtolják az egyébként magasztos érveiket. Belföldön az illiberális vezetők egyszerű nacionalista populisták. Tudományuk abban áll, hogy felfokozzák és fegyverre kovácsolják az olyan ősi érzelmek rombolóerejét, mint az etnikai vagy vallási kizárólagosság és az idegengyűlölet.

Ezért a polgári szabadság egyetlen nemzetközi támogatójának sem szabad elfelednie, hogy mi forog itt kockán: az egyetemes emberi jogok sorsa és végső soron a béke garanciái. Immanuel Kant, a Königsbergben (a mai Kaliningrádban) elvonultan élő 18. századi filozófus gondolatai ma találóbak, mint valaha. Az ő „örök békére” vonatkozó hármas feltételrendszere szerint ahhoz, hogy a világméretű béke megvalósuljon, szükséges, de nem elegendő, ha minden országban demokrácia van. E cél eléréséhez még a demokráciák nemzetközi szövetsége sem elegendő. Kant szerint a béke végső garanciája az egyes emberi jogok nemzetközi kikényszeríthetőségében rejlik.

Ma szemünk láttára épül az új berlini fal: a „külföldi ügynök” témáját variáló civilelles szabályrend. Ezúttal a elválasztó elemek beton és acél helyett jogszabályokból épülnek. Funkciójuk azonban ugyanaz: felszámolni az emberi jogok oszthatatlanságát, melyet a nemzetközi közösség a II. világháború után nyilvánított ki, mégpedig éppen a világháború legfőbb tanulságaként.

Remélem, hogy az itt olvasható jelentés segítségével magabiztosabban képviselhetjük majd a civil társadalom létcélját: a szabadságon alapuló békét, belföldön és az országok között egyaránt. Azt is remélem továbbá, hogy itthon és a világban is tudatosabban fogunk szembeszállni a demokráciát meghamisító illiberális merényletekkel.



Miklós Haraszti

Haraszti Miklós

Haraszti Miklós magyar író, tanár és emberi jogi aktivista. Jelenleg az ENSZ emberi jogok fehéroroszországi helyzetével foglalkozó különleges megbízottja.

Fotó: Central European University/Közép-európai Egyetem

Hagyományos értékek és illiberális trendek

A demokráciát megbetegítő politikai törekvések

Olyan világban szeretnénk élni, ahol az emberek és a szervezetek nyíltan és szabadon munkálkodhatnak az emberi jogok belföldi és külföldi védelméért és előmozdításáért.

Az 1990-es években (a „remény évtizedében”) a civil szervezetek és az emberi jogi jogvédők egyre nagyobb teret hódítottak. Ezt számos ország támogatta. Ezek az országok az emberi jogokkal foglalkozó részlegeket hoztak létre a külügyminisztériumaikon belül, külpolitikájukat pedig az emberi jogok és a civil társadalom támogatását szem előtt tartva alakították.

Az utóbbi pár évben több olyan országban is egyre gyakrabban fordult elő a gyülekezési és az egyesülési szabadság szisztematikussá megsejtése, ahol a Human Rights House egységei működnek, ami végül az emberi jogi civil szervezeteket sújtó „általános razziahoz” („global crackdown”) vezetett.¹

Az emberi jogi jogvédők munkáját egyre több országban hátráltatja, hogy egyre inkább védekezniük kell az olyan retorziókkal szemben, mint a szóbeli vagy fizikai támadások, a megfigyelés, a fenyegetések és a rágalomhadjáratok.

Az emberi jogi jogvédőkkel szembeni intézkedések – amelyek az aktivisták társadalomban betöltött szerepének a korlátozására irányulnak – kéz a kézben járnak az ún. „hagyományos értékek”² és az „illiberális demokráciákat” támogató intézkedésekkel.

A „hagyományos értékek” és illiberális demokratikus értékeket hirdető illiberális kormányok valójában saját kulturális normáikat és sajátosságait kívánják a nemzetközi jog és standardok fölé emelni, ezáltal aláásva az egyetemes emberi jogok elvét. Ez a politika nem illiberális, de megbetegíti a demokráciát.

Egy beteg demokrácia – hasonlóan a „hagyományos értékek” elve mentén működő országokhoz – olyan ország, amelyben az állami vagy nem állami szereplők saját érdekeik megvédése céljából képesek elfojtani az eltérő véleményeket. Az alapvető szabadságok gyakorlására vonatkozóan bevezetett korlátozások célja, hogy elhallgattassa azokat, akik kritikát fogalmaznak meg a hatóságokkal szemben amiatt, hogy egyes, emberi jogokat érintő intézkedések a népesség bizonyos csoportjait korlátozzák a joggyakorlásban. Ezenkívül igyekeznek elhallgattatni azokat is, akik az emberi

jogi kötelezettségekkel ellentétes állami intézkedések megváltoztatását kérik, valamint igyekeznek megfosztani a legitimitásuktól azokat, akik külföldön vagy nemzetközi intézményekben (ideértve az Emberi Jogok Európai Bíróságát is) felhívják a figyelmet az emberi jogi jogsértésekre.

Ezek az államok azzal vádolják az emberi jogi jogvédőket, hogy a nemzeti érdekek ellen dolgoznak. Az illiberális kormányok igyekeznek az emberi jogi jogvédőket elszigetelni a társadalom többi részétől. A társadalmon belüli stigmatizáció azt is megnehezíti az érintett szervezetek számára, hogy új szakképzett munkaerőt toborozzanak, vagy hogy szakértőket vonjanak be az emberi jogi szervezetekkel való együttműködés érdekében.

A szóban forgó államok azonban a kevésbé kritikus civil szervezeteket ösztönzik és – állami pénzek felhasználásával is – támogatják. Ez aláássa a független civil szervezetek alapvető munkáját, és egyúttal törvényesíti a kormányzat által létrehozott és a kormányzati politikát támogató civil szervezetek (a továbbiakban: a kormányzat által irányított civil szervezetek) munkáját.

¹ Ez a kifejezés („global crackdown”) a következő cikkben szerepelt először: „Human rights groups face global crackdown ‘not seen in a generation!’” *The Guardian*, 2015. augusztus 26.

² A „hagyományos értékek” fogalmát az Oroszországi Föderáció vezette be 2009-ben az ENSZ Emberi Jogi Tanácsában, és egyes európai államok arra kezdték hivatkozni, hogy az ő demokráciájuk nem követi a demokrácia „nyugati” modelljét.

A politikai vezetők – például a kormány tagjai és az országgyűlési képviselők – saját szervezeteket hoznak létre, melyeket olykor azzal párhuzamosan irányítanak, hogy politikai vezető szerepet töltenek be a társadalomban. Idővel a kormányzat által irányított civil szervezetek kerülnek előnybe. Ezeket a szervezeteket továbbá nemzetközi fórumokra is elküldik, hogy terjesszék a nézeteiket.

Az utóbbi években a horvát, a magyar, a lengyel és a szerb emberi jogi civil szervezetek kellő térrel rendelkeztek az emberi jogok általános előmozdításához, és olyan országokban működtek, amelyekben épp kiépülőfélben voltak az emberi jogok védelmét szolgáló rendszerek, a jogállamiság keretei, valamint a fékek és az ellensúlyok rendszere. Ez azonban az e jelentésben bemutatottak szerint nemrégiben hirtelen megváltozott. A Magyarországon és Lengyelországban kiépült rendszerek alapján több évig azt hittük, hogy sikerült növelni azon országok számát, amelyekben szabadon és nyíltan támogathatjuk az emberi jogokat.

Ehelyett a demokratikus átalakulás európai modelljeit megtestesítő országok az utóbbi időben egyre nagyobb fejtörést okoztak Európának:

- Az ENSZ és az Európa Tanács minden független emberi jogi szerve és mechanizmusa aggodalmát fejezte ki, miután megbízták őket Lengyelország és Magyarország vizsgálatával. Ez a jelentés az említett szervek több megállapítására is hivatkozik.

- 2016 februárjában a jogállamisági keretnek („Rule of Law Framework”) megfelelően az Európai Bizottság párbeszédet kezdett Lengyelországgal, amelynek eredményeként egy véleményt fogadtak el. A Bizottság ezt követően két ajánlást fogadott el az alkotmánybírósággal kapcsolatban, amelyekben megállapította, hogy „Lengyelországban a jogállamiság rendszerszintű fenyegetés alatt áll”.
- Az Európai Parlament több állásfoglalást is elfogadott a magyarországi és a lengyelországi helyzettel kapcsolatban.

Mind a lengyel, mind a magyar hatóságok módszeresen figyelmen kívül hagyták és elutasították a külső szervek megállapításait, mondván, hogy azok politikailag motiváltak, részrehajlók és a belügyekbe való beavatkozásra irányuló kísérletek. Így elutasították a jogalkotással kapcsolatban Európa legelismertebb független szakértői testületének, az Európa Tanács Jog a Demokráciáért Európai Bizottságának (amely Velencei Bizottság néven is ismert) megállapításait is.³

Az ezen országokban hatalmon lévő kormányok – mint minden illiberális kormány – a választásokon szereztek meg a többséget. Választási győzelmük gyakran alapult a marginalizált csoportok és a kisebbségek elleni gyűlölködő kampányokon, valamint a fokozottabb jólét, a jobb szociális ellátások, illetve a magasabb nyugdíjak és életszínvonal ígéretén. Azt állítják, hogy mióta hatalmon vannak, „az emberek jobban élnek”. Ezenkívül azt is állítják, hogy a választásokon elért többség biztosítja politikájuk legitimitását, valamint arra hivatkoznak, hogy az

emberek ezeket az intézkedéseket kérték. Céljaik érvényesítése érdekében az illiberális hatóságok gyakran visszaélnak a parlamenti többségükkel, és figyelmen kívül hagyják a jogalkotási folyamatokat, például a konzultációkat.

Ez a jelentés több éve együttműködő és egymást inspiráló emberi jogi civil szervezetek kutatásainak, know-how-jának és gyakorlatainak egyedi összefoglalója. Célunk az európai illiberális trendek gyengítése, és azon trendek erősítése, amelyek a beteg demokráciákban kiállnak az alapvető szabadságok és a jogállamiság mellett – a jelentés ennél fogva tehát folyamatos elkötelezettségünk egyik eszköze.

³ „Poland's Kaczynski calls EU democracy inquiry 'an absolute comedy,' Reuters, 2016. december 22.
„Despite Venice Commission review, Hungary passes foreign-funded NGO law,” International Justice Resource Center, 2017. június 13.

Az „illiberális demokrácia” és a „beteg demokrácia”

Bár a részt vevő civil szervezetek számára kihívást jelentett a Horvátországban, Magyarországon, Lengyelországban és Szerbiában vizsgált politikai rendszerek definiálása, arra jutottak, hogy azokat nem lehet egyszerűen „illiberális demokráciának” nevezni.

Az „illiberális demokrácia” fogalma nem újkeletű. Az 1990-es években keletkezett azokkal a demokratikusan megválasztott kormányokkal kapcsolatban, amelyek „következtesen figyelmen kívül hagyják hatalmuk alkotmányos korlátait, állampolgáraikat pedig megfosztják az alapvető jogoktól és szabadságoktól” – ahogy azt Fareed Zakaria akkoriban megfogalmazta egy írásában, amely azóta az „illiberális demokráciákat” illetően alapművé vált.⁴

Ami újdonságot jelent, az az, hogy most olyan országok kormányai követik a Fareed Zakaria által akkor bemutatott illiberális kormányzatokat (Peru, a Palesztin Hatóság, Sierra Leone, Pakisztán, a Fülöp-szigetek, valamint Szlovákia kormányát), amelyek a sikeres demokratikus átalakulás mintaképei voltak.

2014 júliusában a Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor során Orbán Viktor magyar miniszterelnök kijelentette, hogy „az az új állam, amit Magyarországon építünk, illiberális állam, nem liberális állam”.⁵ Különösen Magyarországon és Lengyelországban a hatóságok sikeresen használták az „illiberális demokráciák” fogalmát a „konzervatív demokrácia” szinonimájaként, mintha a liberális demokratikus értékek a baloldali politikákkal egyeznének meg. Azt sugallják, hogy

ezeket a baloldali politikákat külföldi szereplők – például az Európai Bizottság, külföldi civil szervezetek vagy külföldi adományozók – írják elő.

A részt vevő civil szervezetek a „beteg demokráciák” és az „illiberális kormányok” vagy „illiberális hatóságok” kifejezések használata mellett döntöttek. Az illiberális kormányok a korábban sikeres demokratikus országokat beteg demokráciákká alakítják. Ahogy azt ebben a jelentésben bemutatjuk, ezek a kormányok valóban a működő demokráciák legalapvetőbb elemeit veszélyeztetik, például a jogállamiság követelményét, a hatalommegosztás elvét, valamint a kisebbségek és az alapvető szabadságok tiszteletben tartásának követelményét. Pusztán a választásokra hivatkozva tetszelegnek a demokráciák szerepében. Egy választás azonban önmagában nem elég a demokráciához.

Mehman Aliyev, a Turan Információs Ügynökség főszerkesztőjének kijelentése szerint egy másik lehetőség az lenne, hogy a továbbiakban ne is nevezzük ezeket az országokat demokratikusnak: „Ha egy ország megsért egy feltételt, autoritáriusnak kellene nevezni, nem liberális vagy illiberális demokráciának. Amint egy ország átlépi ezt a határt, meg kellene állítani.”⁶ Ugyanakkor az ilyen országok illiberális kormányai még sehol nem hasonlíthatók Azerbajdzsán, Fehéroroszország vagy az Oroszországi Föderáció kormányaihoz.

Úgy véljük, hogy ilyen esetben a „beteg demokrácia” a legmegfelelőbb kifejezés.



4 Fareed Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy,” *Foreign Affairs*, 1997. november-december

5 Orbán Viktor miniszterelnök beszéde a 25. Bálványosi Szabadegyetem és Diáktábor során, 2014. július 26.

6 Mehman Aliyev, a Turan Információs Ügynökség főszerkesztője 2016-ban, az Emberi Jogok Háza Alapítvány, „How can we resist illiberal democracy and populism?” 2016. november 24.



Tüntetés 2017 áprilisában Magyarországon a felsőoktatási törvény módosítása ellen, amelynek célpontja a Közép-európai Egyetem volt. Az ellenállás, a fellebbezések és a rosszallás ellenére a törvénymódosítást 2017 júniusában beiktatták.
Fotó: A CEU-val vagyok

Esettanulmány az illiberális kormányokról

Az esettanulmány az emberi jogok hosszú távú megfigyelésén alapszik az érintett országokban

Az esettanulmány célja

Ez a tanulmány Horvátországra, Magyarországra, Lengyelországra és Szerbiára koncentrál, és ötlete a Human Rights House Foundation 2016. július 4-7. közötti, Horvátországba és Szerbiába szervezett tényfeltáró útján merült fel. Az ötletet később, a Human Rights House a belgrádi, 2016. november 24-én tartott 2016. évi gyűlésén is megvitatták.⁷ A belgrádi gyűlés után az esettanulmány elkészítésének irányítása, a megállapítások terjesztése és az érdekképviseleti tevékenység biztosítása céljából összeállt az érintett civil szervezetek csoportja.

Az esettanulmány annak reményében készült el, hogy egyértelművé fogja tenni, milyen utat követnek a vizsgált országok illiberális kormányai. Horvátország kivételével – ahol a 2015. novemberi választások után hat hónappal szétesett a gyenge Hazafias Koalíció – a szóban forgó országokban megválasztott kormányok kitartóan építik és erősítik illiberális rendszereiket, amelyek a demokrácia lényegét fenyegetik. Olyan országokról van szó, amelyeket nemrég még a demokratikus átalakulás példaképeiként tartottak számon.

Mivel ezek a rendszerek egyre nagyobb lendületre tesznek szert, az esettanulmány célja elsősorban az „illiberális demokráciák forgatókönyvének” bemutatása emberi jogi szempontból. Olyan intézkedéseket és gyakorlatokat mutatunk be a négy országban, amelyek aláássák a jogállamiságot, csorbítják az emberi jogokat és az alapvető szabadságokat, valamint figyelmen kívül hagyják a kisebbségeket.

A horvát civil társadalom és független média 2016. évi sikereiből merítve, valamint a részt vevő civil szervezetek tapasztalatai alapján az esettanulmány összefoglalja az emberi jogi civil szervezetek bevált gyakorlatait, az illiberális kormányokkal való szembeszállás és a civil szervezetek beteg demokráciákban végzett munkájának megerősítése érdekében. Nem célunk, hogy teljes körűen bemutassuk a legjobb gyakorlatokat – inkább azt reméljük, hogy listánk másokat is inspirálni fog, valamint további párbeszédet és gondolatokat szül majd azzal kapcsolatban, hogy hogyan befolyásolhatják a civil szervezetek a beteg demokráciákkal szembeni ellenállást.

Reményeink szerint az esettanulmánynak két eredménye lesz:

1. Segítségével a civil társadalom bemutathatja az illiberális kormányok szándékait, valamint ötleteket adhat a civil társadalomnak az ellenállás módjait illetően.
2. Érdekképviseleti eszközként szolgálhat mind belföldön, mind nemzetközi fórumokon, különösen az Európa Tanácsban és az Európai Unióban.

Módszertan

Az esettanulmány elkészítését a zágrábi Human Rights House koordinálta, az alábbi civil szervezetek részvételével: A Centre for Peace Studies, Helsinki Foundation for Human Rights (Lengyelország), Társaság a Szabadságjogokért, Magyar Helsinki Bizottság, Yucom – Jogászok Bizottsága az Emberi Jogokért és Human Rights House Foundation (HRHF).

A részt vevő civil szervezetek mindegyike az adott országban széles körben elismert, az emberi jogok védelmében és támogatásában megbízható szakértelemmel és hosszú időre visszanyúló tapasztalattal rendelkező szervezet. Néhány szervezet – például Horvátországban – rendkívül sikeresen szállt szembe az illiberális kormányokkal, míg mások – például

⁷ Emberi Jogok Háza Alapítvány, „How can we resist illiberal democracy and populism?” 2016. november 24.



Az illiberális demokráciákról, az autokráciákról és a populizmusról szóló beszélgetés a Human Rights House gyűlésén, 2016 novemberében a belgrádi Human Rights House-ban. Balról: Emin Milli (Azerbajdzsán), Danuta Przywara (Lengyelország), Milan Antonijević (Szerbia), Polgári Eszter (Magyarország), Ivan Novosel (Horvátország).
Fotó: A belgrádi Human Rights House.

Magyarországon – nagy tapasztalattal rendelkeznek a beteg demokráciában történő munkavégzésben.

Valamennyi részt vevő civil szervezet több éve működik az adott országban és regionálisan. Ezek a kapcsolatok, valamint az információk készséges megosztása képezi a jelentésben szereplő információ alapját.

Az esettanulmány elkészítése során megrendezésre került két szeminárium, melyeken a részt vevő civil szervezetek összeállították az információkat, forrásokat osztottak meg, és megbeszélték a bevált gyakorlatokat:

- 2017. május 3-5.: varsói szeminárium (Lengyelország), a Helsinki Alapítvány az Emberi Jogokért szervezésében.
- 2017. június 7-9.: genfi szeminárium (Svájc), az Emberi Jogi Tanács 35. ülésével párhuzamosan, az Human Rights House Foundation szervezésében.

Az esettanulmány a négy ország részt vevő civil szervezeteitől első kézből származó információkon és kutatásokon alapul, és különböző nemzeti szempontokat, illetve állapotokat mutat be.

A Horvátországból származó adatok és példák nagy része 2016-ból, vagyis a Horvát Demokratikus Unió által vezetett kormány idejéből származik. Az esettanulmány kevesebb konkrét példát tartalmaz a szerbiai helyzettel kapcsolatban, jellemzően azért, mert ebben az országban nagyon eltérő a politikai helyzet. Az eredményeink azt mutatják, hogy a kiemelt hasonlóságok ellenére Szerbiában az illiberális kormányok egy másik formája működik, amely igyekszik kielégíteni az ország európai partnereit, ahelyett, hogy Magyarországhoz és Lengyelországhoz hasonlóan szembehelyezkedne velük.

A Béke Tanulmányok Központja által a „Íránymutatás az illiberális demokráciák Szlovéniában, Horvátországban, Lettországon és Magyarországon tapasztalható trendjét bemutató jelentések

elkészítéséhez” című, folyamatban lévő projekttel kapcsolatban megosztott információk rendkívül hasznosak voltak a jelen projekt szempontjából.

A jelentéshez felhasznált másodlagos források közé tartoznak többek között a következők: az EJEB esetjoga, a civil szervezetek és kormányközi szervezetek (például az EBESZ, a Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala, az Európa Tanács és az ENSZ) által készített dokumentumok és jelentések, valamint tudományos kutatások és a médiából származó információk.

Az információk összegyűjtése és a jelentés megírása során a legmagasabb szintű szakmai követelményeket tartottuk szem előtt. Minden forrás esetében megadtuk a megfelelő hivatkozást. A figyelembe vett információk a 2017. július 30-ig tartó időszakból származnak.

Az esettanulmány angol nyelven jelenik meg, és horvát, magyar, lengyel, szerb, valamint orosz nyelvű fordítás készül róla.

Az emberi jogok és a jogállamiság követelménye

A beteg demokrácia manipulációkkal és az alapjogok elleni támadásokkal tűzdelt forgatókönyve

A 2010-es magyarországi és a 2015-ös lengyelországi parlamenti választások a Fidesz, illetve a Jog és Igazság Pártjának (PiS) elsőprő győzelmét hozták. Ezek a pártok arra használták fel a parlamenti választásokon elért többségüket, hogy – a társadalmi konzultáció, a tárgyalások és a konszenzusra való törekvés demokratikus folyamatainak kikerülésével – megerősítsék a végrehajtó ágat, és háttérbe szorítsák a törvényhozást, valamint hogy lebontsák a hatalom megosztásának és korlátozásának garanciáit. Míg a Fidesz – koalíciós partnerével, a kereszténydemokratákkal (KDNP) együtt – kétharmados többséget szerzett, amely lehetővé tette az új kormány számára az alkotmány módosítását, a PiS többsége Lengyelországban nem biztosította ezt a lehetőséget. Ehelyett a PiS az alkotmányos garanciákat és a fékek és ellensúlyok rendszerét biztosító intézmények – különösen az alkotmánybíróság – kizsigerezésébe fogott.

Horvátországban a 2015 novemberében tartott választások során nem sikerült abszolút többséget elérni („hung parliament”), ami nem hagyott nagy mozgásteret a Horvát Demokratikus Uniónak (HDZ) a cselekvésre. Az erőteljesen a menekültválságra fókuszáló kampánya után a HDZ a 151 fős parlamentben 59 hely

megszerzésével csak kis többséggel előzte meg a kormányon lévő szociáldemokratákat. Decemberben törekény koalíciót hozott létre a harmadik helyet megszerző MOST párttal, aminek hat hónappal később egy bizalmatlansági szavazás vetett véget.

Szerbiában az egymást követő választások során Aleksandar Vučić – a kommunikációért felelős miniszter Slobodan Milošević alatt és a Nagy-Szerbiáért kampányoló Radikális Párt korábbi tagja – egyre nagyobb hatalomra tett szert. A Szerb Haladó Párt (SNS) vezetőjeként Vučić először a helyettes miniszterelnöki tisztséget töltötte be a Dačić-kormányban 2012-ben, az SNS többségét eredményező két választás, a 2014. évi parlamenti választás és a 2016-ban kiírt előrehozott választás után pedig miniszterelnök lett. A 2017. évi elnökválasztáson elsőprő győzelmet aratott. Bár az elnök hagyományosan nagyrészt jelképes szerepet tölt be, Vučić elnökként és egyben a parlamenti többséget birtokló kormányzó párt vezetőjeként a teljes törvényhozási és kormányzási folyamat felett megszilárdította az SNS irányítását. Ami a politikákat illeti, Vučićnak sikerült megtalálnia az egyensúlyt az EU-csatlakozási folyamat melletti elköteleződés és a nacionalista, oroszbarát irányvonal kielégítése között. Szerbiában nem történtek kísérletek az

alkotmányos keretek megtámadására; a legfőbb kihívások a korábbról örökölt szerkezeti hiányosságokból, az instabil intézményekből és az acquis, azaz az uniós joganyag átültetését célzó reformok üteméből erednek. Potenciálisan kritikus pillanat lesz, amikor a csatlakozási folyamat egy adott szakaszában szükség lesz az alkotmány felülvizsgálatára; fontos lesz annak biztosítása, hogy minden szükséges garancia meglegyen, ideértve a megbízható és független felügyeleti és ellenőrző mechanizmusokat.

Ez a fejezet azt vizsgálja, hogy az említett kormányok és azok sajátos hatalmi helyzete milyen hatással volt a jogállamiságra és az emberi jogokra az érintett országokban.

A többség zsarnoksága

Az illiberális kormányok – visszaélve többségi helyzetükkel – manipulálják a jogalkotási normákat, akadályozzák az intézmények működését, és a demokrácia pilléreinek függetlenségét fenyegetik.

A többségi uralom nem korlátok nélküli uralom: egy demokráciában intézmények egész rendszere (ideértve a jogállamiság követelményét és a

hatalommegosztás elvét is) tartja kordában. Lengyelországban és Magyarországon a gyorsított jogalkotás eljárások alkalmazásán, az eljárások módosításán, a szakértői vélemények figyelmen kívül hagyásán és a megfelelő konzultációk és társadalmi viták mellőzésén keresztül a kormányzó pártok arra használták fel a többségi helyzetüket, hogy lebontsák a demokratikus állam pilléreit, ami azzal a veszéllyel jár, hogy a teljes politikai rendszer alapvető változáson mehet keresztül.

Magyarországon a minősített többség lehetővé tette a kormányzó pártnak, hogy új, meggyengített alkotmányt fogadjon el, valamint hogy ezzel egyidejűleg kibővítsa a sarkalatos törvények alkalmazási körét, és biztosítsa az ellenőrzést a közélet számos területén – példaként említhető a hajléktalanság bűncselekménnyé nyilvánítása, a feltételes szabadságra bocsátás nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése, valamint a házasság férfi és nő közötti kapcsolatként történő meghatározása. A Velencei Bizottság az új alkotmányról szóló véleményében megjegyezte, hogy „[M]inél több politikai kérdés kerül az egyszerű többséget meghaladó hatalom kezébe, annál kisebb jelentősége lesz a jövőbeli választásoknak, és annál több lehetősége van a kétharmados többségnek arra, hogy bebetonozza politikai elképzeléseit és az ország jogrendjét. Ha nem pusztán az alapelveket, hanem nagyon is konkrét és „részletes” szabályokat foglalnak sarkalatos törvényekbe, maga a demokrácia elve is veszélybe kerül.”⁸

Noha Lengyelországban a kormányzó párt nem nyúlt az alkotmányhoz, alacsonyabb szintű jogszabályokkal

(például törvényekkel) sikerült megbénítania az alkotmánybíróságot mint az alkotmány és a jogállamiság garanciáit biztosító szervet, és lehetővé tette a parlament számára, hogy az alkotmánnyal való összhangjuk tényleges vizsgálata nélkül olyan érzékeny új jogszabályokat fogadjon el, mint például az új médiatörvény vagy az ügyészségről és a bírásokról szóló törvények.

Lengyelország – Az alkotmánybíróság átvétele

Az új többség a 2015. októberi parlamenti választások után szinte azonnal olyan jogszabályi változások megvalósításába fogott, amelyek kihatottak a hatalommegosztásra, és aláásták a bírói kar, különösen az alkotmánybíróság függetlenségét.

Való igaz, hogy az alkotmányos válság már a választás előtt elkezdődött, amikor a távozó kormány olyan módon fogadtatta el az alkotmánybíróság bírúinak kinevezését, amelyet nemcsak az ellenzék, hanem a civil társadalom is bírált.⁹ A jelenlegi többség azonban tovább épített erre a válságra, és a választás óta már összesen hat olyan jogszabályt fogadott el, amelyek megnehezítik az alkotmánybíróság munkáját, és biztosítják az új bírák kinevezésének módját.

Novemberben tartott első ülésén a parlament hatályon kívül helyezte az előző parlament által elfogadott módosítást, majd határozatot fogadott el, amelyekben semmissé nyilvánította a bírák választások előtti kinevezéseit, és megváltoztatta a jelöltállításra vonatkozó határidőket. A parlamenti vita során javaslatként felmerült, hogy az új parlamentnek

meg kellene változtatnia az alkotmánybíróság összetételét annak „politikai elfogultsága” miatt, és hogy a parlamenti többség politikai reformjainak végrehajtásához szükség van az alkotmánybíróság összetételének megváltoztatására. 2015. december 1-jén öt új bírót jelöltek, akiket másnap meg is választottak.

December 15-én az alkotmánybíróságról szóló törvény egy újabb javasolt módosítása sokkal szélesebb körű változásokat vezetett be az alkotmánybíróság működésével kapcsolatban. Nevezetesen a következőket írta elő: a határozatokat a bírák kétharmados többségével kell elfogadni, ami ellentétes az alkotmánnyal; hogy minden folyamatban lévő ügyet a teljes bírói tanácsnak kell megvizsgálnia, és ha azok jelenleg kisebb tanácshoz vannak beosztva a tárgyalási naptárban, újra be kell osztani őket; és hogy az igazságügy-miniszter vagy az elnök kérelmére fegyelmi eljárás indítható a bírák ellen. A módosítást december 22-én fogadták el, megfelelő konzultációs eljárás nélkül. Ezt követően, 2016 júliusában egy teljesen új jogszabályt fogadtak el az alkotmánybíróságról, amely tovább korlátozta annak független működését, és aláasta a hatalommegosztás elvét.

Az alkotmánybíróság az ellenzéki pártok és az emberi jogi biztos beadványai nyomán következetesen megvizsgálta e törvények alkotmányosságát. Azzal a módosítással kapcsolatban, amely lehetővé tette az előző kormányzó többség számára, hogy egymást után öt bírát is kinevezzon, az alkotmánybíróság úgy határozott, hogy a parlament pontosan annyi bírát nevezhet ki, amennyinek a megbízatása

⁸ A Velencei Bizottság véleménye Magyarország új alkotmányáról, 2011. június 20., CDL-AD(2011)016, 24. pont.

⁹ A Polgári Platform (PO) – a kormánykoalíció fő pártja – által vezetett távozó parlament 2015. október 8-án az alkotmánybíróságról szóló törvény nem sokkal azt megelőzően elfogadott módosítása alapján öt új alkotmánybíró nevezett ki: három főt azon bírók helyett, akiknek a megbízatása november 6-án (azaz a választások után) járt le, két főt pedig azok helyett, akiknek decemberben járt le a hivatali idejük. A bírák kinevezésekor a közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy a Polgári Platform valószínűleg veszíteni fog a választáson. A Helsinki Alapítvány az Emberi Jogokért határozottan tiltakozott a módosítás ellen, hangsúlyozva, hogy a szóban forgó kinevezések sértik az Alkotmányt.

a parlament ideje alatt jár le. Az alkotmánybíróság 2016 márciusában döntött a bíróság működéséről szóló, 2015 decemberében elfogadott törvény ügyében. Megállapította, hogy a törvény teljes egészében alkotmányellenes, így többek között sérti a hatalommegosztás és a hatalmi ágak egyensúlyának elveit, a bírói ág többi hatalmi ágtól való függetlenségét, a bírói függetlenséget, valamint a közintézmények feddhetetlenségének és hatékonyságának elvét. Ezenkívül 2016 augusztusában az alkotmánybíróság a 2016. júliusi törvény több rendelkezését is alkotmányellenesnek találta. A kormány figyelmen kívül hagyta az alkotmánybíróság 2016. márciusi és augusztusi ítéleteit, és megtagadta azok közzétételét. 2016 augusztusában az ügyészség bünyügyi nyomozást indított az alkotmánybíróság elnöke ellen állítólagos „hatalommal való visszaélés” miatt, arra hivatkozva, hogy az elnök nem engedte, hogy az új törvényhozás által 2015 decemberében kinevezett három bíró hivatalba lépjen.

2016 decemberében három további törvényt fogadtak el a bírák jogállására és az alkotmánybíróság szervezetére vonatkozóan, amelyek még jobban megkönnyítették a PiS számára a részrehajló alkotmánybíróság összeállítását – azaz a kormányt támogató új bírák kinevezését – és azt, hogy a kormányzó többség új elnököt nevezzen ki a testület élére. 2016. december 19-én lejárt az alkotmánybíróság korábbi elnökének megbízatása. Másnap az elnök kijelölt egy ideiglenes elnököt az aktuális

parlament által jelölt bírák közül, aki azonnal összehívta az alkotmánybíróság bíráinak közgyűlését, amelyen az ideiglenes elnököt kinevezték az alkotmánybíróság elnökének.

A Velencei Bizottság két véleményét adott ki az alkotmányos jogalkotásról.¹⁰ A 2016. júliusi törvényre vonatkozó véleményében megállapította, hogy „a lengyel parlament olyan alkotmány-felülvizsgálati jogköröket ragadott magához, amelyekkel nem rendelkezik, amikor rendes törvényhozó testületként, az alkotmánymódosításhoz szükséges többség nélkül jár el. Ezek a hiányosságok együttesen és külön-külön is azt mutatják, hogy ahelyett, hogy megoldanák az alkotmánybíróság bizonytalan helyzetét, a parlament és a kormány továbbra is kétségbe vonja az alkotmánybíróság mint az alkotmányos kérdések végső döntőbírájának szerepét, és igyekeznek ezt a jogkört magukhoz ragadni. Ahelyett, hogy az alkotmány és az alkotmánybíróság ítéletei alapján megoldást kerestek volna, újabb akadályokat gördítettek az alkotmánybíróság hatékony működésének útjába, és cselekedeteikkel még inkább aláásták a testület függetlenségét. Az alkotmányos válság elhúzásával akadályozták az alkotmánybíróság működését, amely így nem képes betölteni a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok őrzőjének alkotmányos szerepét.”¹¹ AZ ENSZ Emberi Jogi Bizottsága szintén aggályait fejezte ki.¹²

Magyarország: Az alkotmányos keretek átalakítása

Kétharmados parlamenti többségét felhasználva a kormány 2011-ben gondoskodott egy új alkotmány – az Alaptörvény – elfogadásáról. Az, hogy az alkotmány előnyben részesíti a sarkalatos törvényeket (több mint 50 utalást tartalmaz rájuk) – olyan ügyekben is, amelyek általában a rendes jogalkotás körébe tartoznak –, valamint hogy hatályba lépése után számos ilyen törvényt fogadtak el, súlyos hiányosságokat eredményez a jogállamiság elvét illetően. Az új alkotmányról szóló véleményében¹³ a Velencei Bizottság több aggályának is hangot adott, és arra figyelmeztetett, hogy a – kétharmados parlamenti többséget megkövetelő – sarkalatos törvények széles körű használata mind az alkotmányra, mind a rendes törvényekre nézve problematikus. Különösen azt jegyezte meg, hogy rengeteg olyan kérdés került a sarkalatos jogalkotás körébe, amelyeket a rendes jogalkotásra és a többségi politikára kellett volna hagyni, így például a családjogi szabályozás, a szociálpolitika és az adózás.¹⁴

Bár az Alaptörvény rögzíti az alapvető jogok elismerését, a részletes szabályok kidolgozását „külön törvényekre” bízta. A Velencei Bizottság fenntartásait fejezte ki az olyan túlságosan általános vagy homályos megfogalmazások tekintetében, amelyek tág teret biztosítanak az értelmezésre, és megállapította, hogy „[A]z ilyen jellegű

10 Vélemény a Lengyelország alkotmánybíróságáról szóló 2015. június 25-i törvény módosításairól, 2016. március 11. (CDL-AD (2016) 001) és vélemény az alkotmánybíróságról szóló törvényről, 2016. október 14. (CDL-AD (2016) 026).

11 Vélemény az alkotmánybíróságról szóló törvényről, 2016. október 14. (CDL-AD (2016) 026), 127-128. pont.

12 Emberi Jogi Bizottság, záró megjegyzések a Lengyelországról szóló hetedik időszakos jelentéshez, elfogadva 2016. október 31-én, UN Doc. CCPR/C/POL/CO/7, 7. pont.

13 Vélemény Magyarország új alkotmányáról, 2011. június (CDL-AD (2011) 016), 24-27. pont.

14 Különösen a következő cikkekre hivatkozott: L) cikk (3) bekezdés a családok védelméről; VII. cikk (3) bekezdés az egyházakra vonatkozó részletes szabályokról; VIII. cikk (4) bekezdés a politikai pártok működésének és gazdálkodásának részletes szabályairól; IX. cikk a sajtószabadságra, valamint a médiaszolgáltatások, a sajtótermékek és a hírközlési piac felügyeletét ellátó szervre vonatkozó részletes szabályokról; XXIX. cikk (3) bekezdés a Magyarországon élő nemzetiségiek jogaira vonatkozó részletes szabályokról, valamint a helyi és országos nemzetiségi önkormányzatok megválasztásának szabályairól; XXXI. cikk (3) bekezdés a katonai szolgálat részletes szabályairól; 38. cikk (1) bekezdés a nemzeti vagyon megőrzésének, védelmének és a nemzeti vagyonnal való felelős gazdálkodásnak a követelményeiről; 38. cikk (2) bekezdés az állam kizárólagos tulajdonának és kizárólagos gazdasági tevékenységének köréről, valamint a nemzeti vagyon elidegenítésének korlátairól és feltételeiről; 40. cikk a köztelhivétel és a nyugdíjrendszer alapvető szabályairól; és 41. cikk a monetáris politikáról. Uo., 24. pont.

szövegezés eredményeként úgy tűnik, hogy fennáll a veszélye annak, hogy külön törvények aláássák a szabadságra és a felelősségre vonatkozó alkotmányos rendelkezéseket.¹⁵ Kijelentette továbbá, hogy az alkotmánynak pontosabban meg kellene határoznia e jogok tartalmát, valamint határozottabb garanciákat kellene biztosítania e jogok hatékony védelme és gyakorolhatósága érdekében, azoknak a nemzetközi emberi jogi egyezményeknek megfelelően, melyeknek Magyarország részese.

Kevesebb kézben összpontosuló hatalom

Az illiberális kormányok manipulálják a jogállamiság elvét, leszűkítik a felelősségre vonhatóság körét, és veszélyeztetik a fékek és ellensúlyok rendszerét.

A független felügyeleti és ellenőrző mechanizmusok – különösen az igazságszolgáltatás – elengedhetetlenek az állami hatalom elszámoltathatóságához és a fékek és ellensúlyok rendszerének biztosításához.

Magyarországon az új alkotmány, annak későbbi módosításai és a jelentős számú sarkalatos törvény elfogadása fokozatosan felszámolt néhány, a végrehajtó ágat ellenőrző fontos mechanizmust, és gyengítette az Alkotmánybíróság függetlenségét, valamint a független felügyeletét.¹⁶ Ezenkívül a Fidesz-többség fontos pozíciókba helyezte a támogatóit

a közigazgatásban, a biztonsági szervezetben, a szabályozó hatóságokban és az igazságszolgáltatásban.

Megváltoztatták az Alkotmánybíróság összetételét, és idő előtt megszüntették a Legfelsőbb Bíróság elnökének megbízását. Az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy az elnök megbízásának idő előtti megszüntetése megsértette a tisztességes eljáráshoz való jogot (6. cikk), mivel az elnök hivatali idejének megszüntetése az új Alaptörvényhez kapcsolódó átmeneti intézkedésekre volt visszavezethető, vagyis olyan alkotmányos jogszabályokra, amelyekre a bírósági felülvizsgálat semmilyen formája nem vonatkozott. A Bíróság ezenkívül megállapította a véleménynyilvánítás szabadságának megsértését is (10. cikk), valamint azt, hogy összefüggés volt az elnök megbízásának megszüntetése és az általa nyilvánosan megfogalmazott vélemények, illetve kritikák között.¹⁷

A Velencei Bizottság aggályait fejezte ki a legfőbb ügyész nagyfokú függetlensége miatt, amit a többi ügyész felett gyakorolt kiterjedt hierarchikus ellenőrzési joga is megerősít.¹⁸ A jelenlegi legfőbb ügyész, akit a Fidesz-többség választott meg, akkor is hivatalban maradhat, ha a Fidesz elveszíti a hatalmat. Az új kinevezési szabályok értelmében új legfőbb ügyészt csak kétharmados többséggel lehet kinevezni. Ha nem sikerül elérni ezt a többséget, a jelenlegi legfőbb ügyész hivatalban marad. Érdemes megjegyezni, hogy bár az ügyész együttműködik az Európai Csalás Elleni Hivatallal (OLAF) néhány magas rangú politikai szereplőt

érintő régebbi korrupciós ügyben, 2010 óta nem indult új korrupciós ügy ilyen szereplők tekintetében, pedig állítólag rendszeresen indítanak új korrupciós eljárásokat. Az előző kormány nagyfokú korruptsága és az ennek kezelésére irányuló lépések hangsúlyos részét képezik a Fidesz narratívájának, amelyre a szavazói körében sikerét építi.

Az új törvények ezenkívül létrehozták az Országos Bírósági Hivatalt, melynek feladata a bíróságok igazgatása, és amelynek elnöke kiterjedt jogkörökkel rendelkezik a bírósági rendszer tekintetében, ideértve az ügyek bíróságok közötti elosztásának és más bírósághoz való áthelyezésének jogát is. Az egyes ügyek áttételére vonatkozó konkrét szabályok hiányára figyelemmel a Velencei Bizottság úgy vélte, hogy az Országos Bírósági Hivatal elnökének diszkrecionális jogköre és az áttételi rendszer kihat a tisztességes eljáráshoz való jogra és a törvényes bíróhoz való jog elvére.¹⁹

A bírák kötelező nyugdíjkorhatárát hetvenről hatvankét évre szállították le, aminek következtében 274 bíró és ügyész kényszerült korai nyugdíjba menetelre; ez egyúttal lehetővé tette, hogy a kormány a bírói kar szinte teljes vezetőségét lecserélje. Az ügyet az Európai Unió Bírósága elé terjesztették.²⁰ Ennek eredményeként a magyar parlament az európai követelményekkel összhangban lévő új törvényt fogadott el, a bírákat pedig visszahelyezte hivatalukba – azonban nem korábbi pozíciójukba, tehát a jogszabály gyakorlati hatása korlátozott volt, a politikai cél pedig így is megvalósult.

15 Uo., 59. pont.

16 Magyarország Alaptörvényének negyedik módosításáról szóló véleményében a Velencei Bizottság megjegyezte, hogy az „több szempontból is megváltoztatta az alkotmányt, így az egyes emberi jogok, a rendes bíróságok és Magyarország Alkotmánybíróságának szerepe tekintetében”. Vélemény Magyarország Alaptörvényének negyedik módosításáról, 2013. június 17., CDL-AD(2013)012, 138. pont.

17 *Baka kontra Magyarország*, 20261/12., 2016. június 23., 120-122. és 151. pont

18 Vélemény az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvényről és a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló 2011. évi CLXIV. törvényről, CDL-AD(2012)008, 2012. június 19., 87. pont.

19 Lásd a véleményt a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvényről és a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvényről, 2012. március 19. (CDL-AD(2012)001), 23. és köv. pontok, valamint a véleményt azokról az igazságszolgáltatásra vonatkozó sarkalatos törvényekről, amelyeket a Magyarországról szóló CDL-AD(2012)001 vélemény elfogadása után módosítottak, 2012. október 15. (CDL-AD(2012)020) 60. és köv. pontok.

20 Lásd a 2012. november 6-i ítéletet, *Bizottság kontra Magyarország*, C-286/12

Lengyelországban a bíróságok függetlensége elleni támadás az igazságügyi rendszerre irányuló reformmal folytatódott. Az ügyészségről szóló új, 2016. január 28-i törvény szerint a legfőbb ügyési és az igazságügy-miniszteri tisztségeket egyesítették, és az új tisztséget széles körű jogkörrel ruházták fel az ügyészek kinevezése és felmentése, az ügyészek egyedi ügyekben történő utasítása és az ügyési iratokban szereplő információk médiával való megosztása tekintetében. Az Európa Tanács emberi jogi biztosa lengyelországi látogatásáról szóló jelentésében megjegyezte, hogy „az, hogy ilyen kiterjedt jogkört biztosítanak egy politikailag kinevezett személynek a hatalommal való visszaélések megelőzését célzó megfelelő garanciák bevezetése nélkül, a büntetőeljárásokban jelentős veszélyt jelent az emberi jogokra nézve, ideértve a tisztességes tárgyaláshoz való jogot, az ártatlanság vélelmét és a védelemhez való jogot is.”²¹ Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága hasonló aggályoknak adott hangot ezzel a törvénnyel kapcsolatban, valamint a Nemzeti Bírói Tanáccsal kapcsolatban javasolt változtatásokat illetően.²²

2017. július 12-én a parlament új törvényt fogadott el, amely az igazságügy-miniszternek közvetlen ellenőrzést biztosít a rendes bíróságok felett, azáltal, hogy a területi és a fellebbviteli bíróságok elnökeinek kinevezésére vonatkozó jogot elvonta a bírói jelölőbizottságtól, és átadta az igazságügy-miniszternek. Egy másik törvényt is elfogadtak, amely kiszélesítette a Nemzeti Bírói Tanács és a Tanács tagjainak kinevezése feletti politikai ellenőrzést. Ugyanezen a

napon egy harmadik törvény tervezete is benyújtásra került a parlamenthez, amely gyakorlatilag megszüntetné a Legfelsőbb Bíróságot, mivel felmentené vagy nyugdíjazná az összes hivatalban lévő bírót, és a bírák jelölésének jogát az igazságügy-miniszterre ruházná, ami végső csapást jelentene a jogállamiság követelményére nézve Lengyelországban; a tervezetet elfogadták, és a Szenátus is egy héten belül megerősítette. Az említett napokon Varsóban és Lengyelország egyéb településein is hatalmas tüntetések zajlottak. Július 24-én a lengyel elnök megtagadta a második és a harmadik törvény aláírását.

Szerbiában a bíróságok helyzete szorosan összefügg az uniós csatlakozási folyamattal. Az Országos Bírói Reformstratégia 2006. évi bevezetése után, a csatlakozási tárgyalások 2014 januárjában történő megkezdését követően a bírósági reform az európai követelményeknek és joganyagnak való megfelelést helyezte a középpontba. A Szerbiáról szóló éves előrehaladási jelentésében az Európai Bizottság megjegyezte, hogy a függetlenség alkotmányos garanciái ellenére az alkotmányos és jogszabályi keretek továbbra is teret hagynak az igazságszolgáltatás jogellenes befolyásolására, ideértve a bírák és az ügyészek felvételének és kinevezésének befolyásolását is. Ezenkívül a nyomozásokra és a folyamatban lévő ügyekre vonatkozóan – akár a legmagasabb politikai szinten – tett nyilvános megjegyzések továbbra is akadályozzák a bírói függetlenséget.²³ A Legfőbb Bírói Tanács és az Államügyési Tanács

felépítésével és funkcióival kapcsolatos kérdések még mindig rendezetlenek, ami az Alkotmánybíróságra is kihat. A reformok ellenére az igazságszolgáltatásba vetett bizalom még mindig alacsony szinten mozog.

Magyarországon a szabályozó hatóságok és az ellenőrző szervek (média, adatvédelem, ombudsman és az egyenlőséggel foglalkozó szervek) feladatköreinek átalakításáról szóló törvényeket fogadtak el, amit a hivatalban lévő tisztségviselők leváltása és a kormányhoz hű új személyek kinevezése követett.

Horvátországban a 2015. novemberi választások után hatalomra kerülő koalíciós kormány jelentősen növelte a szabályozó testületekre gyakorolt politikai nyomást, ami például az Elektronikus Médiaival Foglalkozó Tanács vezetőjének lemondásához vezetett. Az ombudsmant is támadták, illetve bírálták. 2016 májusában a parlament elutasította az ombudsman éves jelentését, egy hónappal később pedig a gyermekekért felelős ombudsman jelentését is elutasították.²⁴

A lengyel ombudsman teljes mértékben az ENSZ emberi jogokkal foglalkozó nemzeti intézmények státuszáról szóló elveivel (párizsi elvek)²⁵ összhangban végzi munkáját, hivatala pedig mind jogilag, mind a gyakorlatban erős alapokon nyugszik, köszönhetően a pozíciót jelenleg és korábban betöltő szakembereknek, akik megszilárdították az alkotmányban előírtakat. Azonban az ombudsman feladatkörének bővítését nem követte költségvetésének arányos növelése. Például miután 2013-ban

21 Nils Muižnieks, az Európa Tanács emberi jogi biztosa 2016. február 9. és 12. közötti lengyelországi látogatásáról szóló jelentése, CoE DOC. CommDH(2016)23, 102. pont

22 Emberi Jogi Bizottság, záró megjegyzések a Lengyelországról szóló hetedik időszakos jelentéshez, elfogadva 2016. október 31-én, UN Doc. CCPR/C/POL/CO/7, 33. pont. Lengyelország 2016. októberi felülvizsgálatakor a törvény a szövegezési szakaszban tartott.

23 Bizottsági szolgálati munkadokumentum: Szerbia, 2016. évi jelentés, SWD(2016) 361 final, 2016. november 9., 13. o. és 54. és köv. o.

24 Equinet European Network of Equality Bodies (Equinet: az egyenlőséggel foglalkozó szervek európai hálózata), „Croatian parliament's rejection of 2015 Ombudswoman report represents political pressure on its independence”, 2016. május 25.

25 Elfogadta az ENSZ Közgyűlése, 48/134. sz. határozatában (1993. december 20.)

Lengyelország végrehajtotta az uniós egyenlőségi irányelvet, és ratifikálta A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményt, az ombudsmant az egyenlőséggel foglalkozó szervnek nevezték ki – vagyis olyan szervnek, amely az Egyezmény végrehajtásának ellenőrzéséért felel –, azonban nem növelték meg számottevően a pénzeszközeit. Az intézmény függetlenségének aláásására irányuló kísérleteken kívül – ideértve különösen egy 2016. márciusi törvényt, amely a független intézmények mentelmi jogát megszüntető eljárásokat vezetett be –, az ombudsmannak egyre több bírálattal és nyilvános negatív kijelentéssel kell szembenéznie.²⁶ Ami a többi egyenlőséggel foglalkozó szervet illeti, a faji diszkrimináció, az idegengyűlölet és az ezekkel kapcsolatos intolerancia megelőzésével foglalkozó tanácsot 2016 áprilisában megszüntették, anélkül, hogy megfelelő helyettesítő intézményről gondoskodtak volna.²⁷

A demokratikus tér leszűkítése

A véleménynyilvánítás, a gyülekezés és az egyesülés szabadsága elleni támadások korlátozzák a közéletben való részvételt.

A megfélemlítések, a nyilvános lejáratás, a rágalomhadjáratok, a politikai nyomásgyakorlás, valamint a gazdasági korlátozások és a finanszírozáshoz való hozzáférés akadályozása mind olyan tényezők, amelyek az említett jogok szabad gyakorlásához szükséges környezetet fenyegetik. Mind a négy országban tapasztalható volt a demokratikus tér egy vagy több ilyen tényezőn keresztüli korlátozása. Magyarországon és Lengyelországban azonban olyan

korszerűtlen jogszabályokat fogadtak el, amelyek gyakorlatilag ellehetetlenítik a szóban forgó alapvető szabadságok gyakorlását. A média és az emberi jogi civil szervezetek lehetősége az államot ellenőrző tevékenységeik ellátására, valamint az állampolgárok joga az információkhoz való hozzáféréshez és a közéletben való részvételhez a plurális, demokratikus társadalmak alapkövét jelenti, és ebben az értelemben hozzájárulhat az illiberális trendek megelőzéséhez, valamint az illiberális kormányok ellenőrzéséhez.

A véleménynyilvánítás szabadsága

Horvátországban a média szabadságának korlátozásáról szóló diskurzus már a 2015. évi választás előtt megkezdődött, olyan kijelentések formájában, amelyek szerint a nyilvános eszmecseréknek tükrözniük kell a nemzeti érdekeket. A helyzet azonban tovább romlott a választás után: tömegesen mozdítottak el szerkesztőket, hosszú távú újságírói szerződéseket szüntettek meg, változtatásokat eszközöltek a tartalmakban és a műsorokban, a közszolgálati médiából tömegesen távoztak az újságírók, és jelentősen csökkent a független média finanszírozása, ami azzal járt, hogy több ilyen médium is tevékenysége beszüntetésére kényszerült. 2016 januárjában, hivatali munkájának első hetében a kulturális miniszter menesztette a Nonprofit Média Szakértői Bizottságát, majd konzultáció és nyilvános vita nélkül úgy határozott, hogy ez a testület felesleges, és teljes egészében meg kell szüntetni. A Bizottság megbízatása 2016 októberéig tartott volna, feladata pedig az volt, hogy nyilvános pályázat alapján pénzeszközöket osszon szét a nonprofit médiumok között, és hogy figyelemmel

kísérje azok munkáját. A független médiára gyakorolt nyomás szinte az oknyomozó újságírói tevékenység eltűnését eredményezte.

A 2015. évi választás óta Lengyelországban teljesen átalakult a média: a kormány politikai ellenőrzést gyakorol a közmédia felett, ezáltal sértve annak függetlenségét. Az első médiatörvényt (a „kis médiatörvényt”) 2015 decemberében fogadták el, sietősen, konzultáció nélkül. A kis médiatörvény úgy rendelkezett, hogy hatálybalépésének napján az országos közmédiát felügyelő tanács összes tagjának lejár a megbízatása. A közmédia így állami irányítás alá került, a független média és az ellenzék pedig arra figyelmeztetett, hogy a közmédia a propaganda eszközeként fog szolgálni. Az említett törvény elfogadása utáni öt hónapban körülbelül 150 újságíró – köztük szakszervezeti vezetőket – bocsátottak el, illetve kényszerítettek felmondásra vagy arra, hogy alacsonyabb szintű pozíciókat fogadjanak el, valamint körülbelül 100 másik, a közmédiában helyi pozíciót betöltő újságíró érintett az elbocsátási és az önkéntes távozási hullám.

Miután 2016 júniusában egy másik törvényt is elfogadtak, létrejött a kormánypárti parlamenti képviselők által uralt Országos Médiatanács, az országos média (a Telewizja Polska, TVP, az országos rádió és a PAP hírügynökség) vezetőinek kinevezését és felmentését is magában foglaló jogkörökkel.

A nem állami és a független médiumok ellen gazdasági intézkedésekre is sor került, ideértve nyilvános hirdetéseik visszavonását és a terjesztésük korlátozását, ezáltal elvágvá őket a

26 Nemzetközi Ombudsman Intézet (International Ombudsman Institute, IOI), A Nemzetközi Ombudsman Intézet jelentése a 2016. július 18–20. közötti varsói (Lengyelország) tényfeltárási útról: veszélyben az ombudsman
27 CCPR/C/POL/CO/7, 17. pont.

bevételforrásaiktól.²⁸ Ugyanakkor a közpénzek jelentős hányadát költik a – kormány által fontosnak tartott – közügyek támogatására a nem állami médiumokon keresztül történő reklámozással. Ennek eredményeként számos nem állami médium tartózkodik a kormányzattal szembeni kritikáktól.

2016 decemberében intézkedések vezettek be a média szabad mozgásának és az újságírók parlamentbe való bejutásának korlátozására. A tiltakozások miatt azonban a hatóságok végül mégsem valósították meg ezeket a korlátozásokat. A következő hetek beszámolóí szerint azonban az újságírók továbbra is nehézségekbe ütköztek a parlamentbe való bejutás terén, például előfordult, hogy a biztonsági őrök a bejáratnál elküldték őket. 2017 januárjában a Gazeta Wyborcza egyik újságíróját az őrség eltávolította a Szejm környékéről, amikor a Lengyel Köztársaság Polgári („Obywatele RP”) nevű szervezet aktivistáinak tüntetéséről tudósított. A Gazeta Wyborcza szerint ez a sajtóbírálat akadályozásának minősült (a sajtótörvény 44. §-a), és értesítette erről az ügyészséget.²⁹ Az ügyben vizsgálat indult, amely még folyamatban van.³⁰

Ezeket a korlátozásokat felül megemlítendő, hogy Lengyelország továbbra is bűncselekményként kezeli a rágalmozást [a büntető törvénykönyv 212. § (2) bekezdése], ami miatt már több ügy is az Emberi Jogok Európai Bírósága elé került,³¹ és amit többek között az EBESZ médiaszabadsággal foglalkozó képviselője is bírált. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága más

jogszabályokkal kapcsolatban is aggályát fejezte ki amiatt, hogy azok büntetőjogi felelősséget állapítanak meg az állami jelképek, a vezető állami tisztségviselők és a vallások megsértése miatt, valamint aggodalmának adott hangot egy törvénytervezettel összefüggésben, amely három évig terjedő szabadságvesztést szabna ki mindenkire, aki a második világháború alatt a megszállt Lengyelország területén működő náci táborokra lengyel táborokként hivatkozik.³²

A magyar alkotmány biztosítja a véleménynyilvánítás és a média szabadságát. Azonban két 2010-ben elfogadott törvénynek³³, az alkotmánymódosításoknak és egy sor egyéb jogszabálynak köszönhetően a média rendkívül korlátozó környezetben működik az országban.

A média szabályozását egyetlen szervezet, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság felügyelete alá vonták, amelynek elnöke egyben a Médiatanács elnöke is, amelynek feladatai közé tartozik az összes közmédium ügyvezető igazgatójának jelölése; ezáltal a rádió, a televízió és a központi hírügynökségek kormányzati ellenőrzés alá kerültek. A közmédia finanszírozásának és tartalom-előállításának kérdései a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alaphoz tartoznak, amelyet a Médiatanács felügyel. A jog a sugárzott műsorok tartalmát is szabályozza. A Médiatanács eljárás indíthat a közvetítési jog felfüggesztése iránt – az internetes médiumok ellen is –, és a médiatörvényben meghatározott bíróságokat szabhat ki.

Pénzügyi eszközök (ideértve az adózást is) segítségével független médiumokat zárnak be, kampányidőszakban pedig korlátozásokat vezetnek be a politikai hirdetésekre vonatkozóan. A hirdetési piac is erőteljesen függ a kormányzati szerződésektől.

A rágalmozás továbbra is bűncselekmény. Ezenkívül az alkotmány IX. cikke a módosítása óta magában foglalja, hogy „a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet méltóságának a megsértésére”. A 2014-ben elfogadott új Polgári Törvénykönyv rendelkezik a „személyiségi jogok” védelméről. Az International Press Institute egy tanulmányában megjegyzi, hogy megnőtt azoknak a pereknek száma, amelyekben hivatalos személyek és politikusok a bíróságon jogorvoslatot kérnek hírnevük megsértése miatt, illetve bírósági ítéletek segítségével igyekeznek véget vetni egyes politikai és társadalmi vitáknak, melyek során a média és a hírportálok folyamatosan „két tűz között vannak”, amikor tudósítani próbálnak a vitákról, illetve fórumot biztosítanak az eltérő véleményeknek.³⁴

Azok az újságírók, akik a kormányt bíráló cikkeket közölnek, a munkájuk elvesztését kockáztatják, vagy azt, hogy nem engedik be őket nyilvános rendezvényekre, továbbá rágalmozási perekkel, bírságokkal, elbocsátásokkal és a médiumok bezárásának veszélyével kell szembenézniük. Ennek eredményeként egyre inkább terjed az öncenzúra a médiaszakemberek körében.³⁵

28 „Czolowe firmy państwowe mocno obniżyły wydatki reklamowe w Polsce i TVN, a zwiększyły w TVP1 i TVP2 (analiza),” 2017. március 1.

29 Reporter Gazety Wyborczej “wyproszony z terenu Sejmu, bo nagrywał poza wyznaczonymi miejscami.GW” zawiadomi o tym prokuraturę,” 2017. január 26.

30 Amnesty International, Emberi Jogok Nemzetközi Szövetsége, Human Rights Watch, Nyitott Társadalom Európai Politikai Intézet és Riporterok Határok Nélkül Nyílt levél a biztosi testületnek a lengyelországi helyzetről, 2017. február 16.

31 Lásd például a következő ügyeket: *Maciejewski kontra Lengyelország*, *Koniuszewski kontra Lengyelország* és *Lewandowska-Malec kontra Lengyelország*.

32 CCPR/CO/POL/CO/7, 37. pont.

33 A 2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalalmak alapvető szabályairól, valamint a 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról.

34 Nemzetközi Sajtóintézet, *Civil Defamation and Media Freedom in Hungary: trends and challenges in court practice in personality rights cases*, 2017. február, 5. o.

35 Mérték Médiaelemző Műhely, *A szabadság gyepői – Öncenzúra a magyar sajtóban*, 2012. június 11.

Az Európa Tanács emberi jogi biztosa,³⁶ a szabad véleménynyilvánításhoz való jog előmozdításával és védelmével foglalkozó ENSZ különleges jelentéstevő³⁷ és az EBESZ médiaszabadsággal foglalkozó képviselője bírálta a médiajogi törvénycsomagot amiatt, hogy nem felel meg a nemzetközi és az európai elvárásoknak, és veszélyt jelent a média függetlenségére és szabadságára nézve.³⁸ Bár a törvényeket módosították, azok még mindig nem felelnek meg a nemzetközi előírásoknak.

Szerbiában továbbra is kihívásokkal kell szembenézni a politikai párbeszédre és vitára szolgáló tér megőrzésével és megóvásával, illetve az eltérő véleményeknek a főbb médiumokban és a közösségi oldalakon történő kifejezésével kapcsolatban.

A választási kampánnyal kapcsolatban a Szerbiáról szóló uniós előrehaladási jelentés megjegyezte, hogy a médiaközvetítések részrehajlók voltak, hogy a hatalmon lévő pártok illetéktelen előnyökhöz jutottak, és hogy elmosódott az állam és a párt közötti határvonal, ami azt eredményezte, hogy a kampányról szóló beszámolók eltorzították a valóságot; mindeközben hiányoztak a médiakampány során tanúsított magatartásának ellenőrzésére szolgáló hatékony mechanizmusok.³⁹

Elfogadtak egy új törvényt a média privatizációjáról, azonban az nem eredményezte a finanszírozási és a tulajdonosi struktúrák jobb átláthatóságát, és egyes beszámolók szerint néhány helyi médiumot

oligarchák vásároltak fel, többek között közpénzek felhasználásával. Az egyetlen független tévécsatorna működését jelenleg a kulturális minisztérium veszélyezteti. Az újságírók és a média körében elterjedt az öncenzúra, mivel nagymértékben támaszkodnak az állami finanszírozásra, továbbá a hirdetési összegek elosztásán keresztül az állam nem hivatalos úton nyomást gyakorol a szerkesztői politikákra.⁴⁰

A gyűlöletbeszédet gyakran megtűrik a médiában, és csak ritkán reagálnak rá. Ezenkívül nem történt előrelépés egy sor 2014 óta elkövetett hackertámadás kivizsgálásának ügyében sem.⁴¹ A személyes adatok közzététele, valamint az ártatlanság vélelmére nézve hátrányos feltételezések továbbra is gyakoriak.

Az állami tisztségviselők által az újságírók oknyomozó tevékenységére vonatkozóan tett kijelentések nem segítik elő egy olyan környezet kialakítását, amelyben akadályok nélkül gyakorolható lenne a véleménynyilvánítás szabadsága. Az információk médiumok részére történő kiszivárogtatása (például valamely folyamatban lévő nyomozással kapcsolatban) az újságírók személyes biztonságát veszélyezteti. Az újságírókkal szembeni fenyegetések, erőszak és megfélemlítés továbbra is aggodalomra ad okot; ideértendők a kormánypárti média és a kormány tagjai által indított rágalomhadjáratok is. A Balkáni Oknyomozó Újságírói Hálózatot (Balkan Investigative Reporting Network, BIRN: egy független online híroldal) maga a miniszterelnök illetve bírálattal, a kormánypárti TV Pink és Informer

médiumok pedig azzal vádolták a BIRN-t, hogy az állam ellensége.⁴² 2016 januárja és júliusa között a Szerbiai Független Újságírók Egyesülete (NUNS) az újságírók ellen irányuló támadások, fenyegetések és egyéb nyomásgyakorlás 33 esetét regisztrálta.⁴³ Sor került néhány feljelentésre, azonban nyomozás és elítélés csak elvétve fordul elő. Luka Popov rádiós újságíró 2016. júniusi meggyilkolásának kivizsgálását nemzetközi szereplők – többek között az EBESZ médiaszabadsággal foglalkozó képviselője – is sürgették. A rendőrség három gyanúsítottat vett őrizetbe. Nem világos, hogy a gyilkosságnak köze volt-e Popov újságírói munkájához. A három újságíró meggyilkolásának – Dada Vujasinovic (1994), Slavko Curuvija (1999) és Milan Pantic (2001) – kivizsgálására létrehozott bizottság még semmilyen eredménnyel nem szolgált, és munkája nem vezetett semmilyen elítéléshez.⁴⁴

Horvátországi látogatása során az Európa Tanács emberi jogi biztosa komoly aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a hatóságok nem reagálnak megfelelően az újságírók elleni fizikai támadásokkal, halálos fenyegetésekkel és megfélemlítéssel kapcsolatban jelentett esetekre. A következőket mondta: „Az újságírók fontos megfigyelő szerepet töltenek be a demokratikus társadalmakban, és minden állam köteles gondoskodni a biztonságukról. Az újságírókkal szemben elkövetett bűncselekmények büntetlenségét fel kell számolni, és az ilyen jellegű bűncselekmények elkövetéséért visszatartó erejű büntetéseket kell kiszabni. Az olyan közbeszéd, amely

36 Az emberi jogi biztos véleménye: Magyarország médiajogi szabályozása az Európa Tanács médiaszabadságra vonatkozó követelményei tükrében, CoE DOC CommDH(2011)10, 2011. február 25., 3-6. pont.

37 Magyarország: Az ENSZ sajtószabadság-szakértőjét aggasztja a magyar médiatörvény, sajtótájékoztató a különleges jelentéstevő 2011. április 5-i magyarországi látogatása után.

38 Haraszti Miklós: Magyarország médiaszabályozási csomagja, Institut für die Wissenschaften vom Menschen/Institute for Human Sciences

39 Bizottsági szolgálati munkadokumentum: Szerbia, 2016. évi jelentés, SWD(2016) 361 final, 2016. november 9., 61. o.

40 Uo. 21. o.

41 Uo. 62. o.

42 Balkan Investigate Reporting Network, „BIRN under fire”

43 Human Rights Watch, „Western Balkans: Unchecked Attacks on Media,” 2016. november 30.

44 Human Rights Watch, *World Report 2017 – Serbia/Kosovo events of 2016*

felmenti az újságírók elleni támadásokat, veszélyes és káros a média szabadságára és a demokráciára nézve.” Ezenkívül aggodalmát fejezte ki a közszolgálati média több vezető- és szerkesztői pozíciójával kapcsolatos hirtelen változások tekintetében, ideértve a kormány javaslatát az Elektronikus Médiaügynökség vezetőjének felmentésére és tagjainak menesztésére.⁴⁵

Egyesülési szabadság

A négy vizsgált országban az illiberális pártok hatalomra jutása a demokratikus tér összezsugorodásához vezetett. Az ENSZ békés gyülekezéshez és egyesüléshez való jog kérdésével foglalkozó különleges jelentéstevője több erre irányuló taktikát is azonosított. Így többek között a következők tartoznak ide: a finanszírozáshoz való hozzáférés korlátozása azzal, hogy előzetes kormányzati jóváhagyást írnak elő; a külföldi finanszírozású civil szervezetekre vonatkozó korlátozások bevezetése és az ilyen szervezetek eltérő kezelése; a külföldi finanszírozású civil szervezetek munkájának stigmatizálása vagy jogszerűtlenné tétele; az emberi jogi civil szervezetek adó- és egyéb ellenőrzések útján történő zaklatása.⁴⁶ Ugyanakkor azok a szervezetek, amelyek a hatalmon lévők elkötelezettjei, vagy amelyeket egyenesen a kormány vagy a kormányzó párt hozott létre (az ún. kormányzat által irányított civil szervezetek) támogatást kapnak. A hatóságok célja ezzel az, hogy legitimmé tegyék a nekik engedelmeskedő csoportok munkáját, és hogy a független civil társadalmat ezekkel a csoportokkal váltsák fel.

A pénzeszközökhöz való hozzáférés képességét széles körben a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 22. cikkében meghatározott egyesülési szabadság elengedhetetlen részeként ismerték el, függetlenül az adott pénzforrás eredetétől. Ezt a jogot az emberi jogi jogvédőkről szóló ENSZ-nyilatkozat 13. cikke,⁴⁷ az EBESZ emberi jogi jogvédők védelméről szóló iránymutatása,⁴⁸ valamint az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának CM/Rec(2007)14. sz. ajánlása is megerősíti.⁴⁹ Ismételten hangsúlyozta ezt a jogot az ENSZ gyülekezési és egyesülési szabadsággal foglalkozó különleges jelentéstevője is, aki arra is felhívta a figyelmet, hogy az elmúlt években az állami szuverenitás, valamint az állam hagyományos értékeinek külső beavatkozásokkal szembeni védelmére is egyre gyakrabban hivatkoztak a külföldi finanszírozás korlátozása érdekében vagy a külföldi finanszírozásban részesülő személyek elleni rágalomhadjáratok elindítása céljából, és hogy az ilyen finanszírozás kedvezményezettjeinek rágalommal, stigmatizációval és zaklatással kellett szembenézniük.⁵⁰ Az ENSZ emberi jogi jogvédők helyzetével foglalkozó különleges jelentéstevője ezenkívül felhívta a figyelmet arra, hogy a külföldi finanszírozásra vonatkozó korlátozások következtében egyes szervezeteknek „külföldi ügynöknek” kellett vallaniuk magukat, vagy előzetes jóváhagyást kellett kérniük az adománygyűjtéshez.⁵¹

2010-től kezdve a magyar kormány fokozatosan leszűkítette az emberi jogi civil szervezetek mozgásterét. A civil szervezetek egyre gyakrabban

válnak zaklatás és rágalomhadjáratok célpontjaivá, és ezzel párhuzamosan egyre rugalmatlanabb jogi környezettel, valamint a pénzügyi fenntarthatóságukat fenyegető veszélyekkel kell megbirkózniuk. Ami a jogalkotást illeti, jelentős módosításokat vezettek be a Polgári Törvénykönyvben és a közhasznú jogállásról szóló törvényben; utóbbi új feltételeket határozott meg, és előírta a civil szervezetek számára, hogy vizsgálják felül és módosítsák alapszabályukat, változtassák meg a jogállásukat, és jegyeztessék be magukat újra a közhasznú jogállás biztosítása céljából. Az emberi jogi civil szervezetek számára további nyomást jelentenek egyes igazgatási és pénzügyi intézkedések, így például a finanszírozásuk ellenőrzése, a gyakoribb felülvizsgálatok és az adóellenőrzések. Néhány közösségi vagy szociális szolgáltatást nyújtó szervezet szerződéseit megszüntették, mivel az érintett szervezetek kormányellenesnek tűntek.

2014 májusában a magyar kormány az EGT Alapot/Norvég Alapot politikai tevékenységek támogatásával vádolta meg, és a Kormányzati Ellenőrzési Hivatalon keresztül vizsgálatot indított, jóllehet a Hivatal hatásköre csak a magyar állami pénzek felhasználására terjed ki. A hivatalos magyarázat szerint „a program felülvizsgálata során kiderült, hogy az Ökotárs Alapítvány – a Norvégia által a támogatások magyarországi kezelésével megbízott magyar civil szervezet – politikai célokra használta fel a pénzforrásokat. Ezenkívül az Ökotárs Alapítvány olyan pénzügyi tevékenységet végzett, amelyre

45 Az Európa Tanács emberi jogi biztosa, „Visit to Croatia: High time to create a tolerant and inclusive society”, 2016. április 29.

46 Az ENSZ békés gyülekezéshez és egyesüléshez fűződő jog kérdésével foglalkozó különleges jelentéstevőjének jelentése, UN Doc. A/HRC/23/39

47 Az egyének, a csoportok, és a társadalmi szervek joga és felelőssége az egyetemesen elismert emberi jogok és alapvető szabadságjogok elősegítésére és védelmére című nyilatkozat, elfogadta az ENSZ Közgyűlése 1998. december 9-én (UN Doc. A/RES/53/144).

48 „Az államok nem vezethetnek be jogtalan korlátozásokat arra vonatkozóan, hogy az NGO-k támogatást igényeljenek, támogatást kapjanak, illetve támogatást használjanak fel emberi jogi munkájuk végzéséhez” és „nem kriminalizálhatják vagy delegitímálhatják az emberi jogok védelmére érdekében végzett tevékenységeket a támogatás eredetével összefüggésben” (Az EBESZ iránymutatása az emberi jogi jogvédők védelméről, 2014. június 10., 73. pont)

49 A Miniszteri Bizottság CM/Rec(2007)14 sz. ajánlása a tagállamoknak az európai civil szervezetek jogállásáról, 2007. október 10.

50 A/HRC/23/39, 8-27. pont.

51 Az ENSZ különleges előadójának jelentése az emberi jogi jogvédők helyzetéről, UN Doc. A/HRC/25/55, 69. pont.

nem volt engedélye.⁵² A kormány ráadásul megpróbálta Norvégiát bevonni „az ügy megoldásába” azzal, hogy nyíltan megvádolta a magyar belügyekbe való beavatkozással,⁵³ valamint kérte, hogy függesse fel a civil szervezeti programot, és bocsátkozzon tárgyalásokba a kormánnyal az alap új kezelőjének kijelölése érdekében. Csepreghy Nándor államtitkár úr az EGT/Norvég Civil Támogatási Alapot kezelő konzorciumot alkotó alapítványokat „pártfüggő, család senkiknek” nevezte, és jelezte, hogy egyes tervek szerint az államra kellene bízni az alap kezelését.⁵⁴ A norvég EGT és uniós ügyekért felelős miniszter kijelentette, hogy „mélyleges aggodalommal töltik el a magyar hatóságok civil társadalommal kapcsolatos intézkedései és a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozására tett kísérletei”, valamint hogy a magyar hatóságok vizsgálata megsértette a korábban megkötött megállapodásokat.⁵⁵ Szeptember 8-án a rendőrség razziát hajtott végre az Ökotárs és egy másik civil szervezet irodáiban; a bíróságok később megállapították, hogy ezek a razziák jogellenesek voltak. Nem sokkal ezután felfüggesztették az alap kezelőinek az adószámait. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal kezdeményezésére 2014 augusztusában büntetőeljárás indult az érintett civil szervezetek ellen, amit egy 16 hónapig tartó nyomozás követett, melynek során nem találtak szabálytalanságot, illetve jogsértést.⁵⁶ 2016 június 29-én Magyarország Legfelsőbb Bírósága a Társaság a Szabadságjogokért által 2014-ben

indított perben úgy határozott, hogy a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal köteles közzétenni, hogy kinek az utasítására kezdte meg a civil szervezetek ellenőrzését és felülvizsgálatát. A határozatot követően a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal olyan hivatalos iratok kiadására kötelezték, amelyekből kiderült, hogy maga a miniszterelnök rendelte el a vizsgálatot.

Az ENSZ emberi jogi jogvédők helyzetével foglalkozó különleges előadója a magyarországi látogatásáról készített beszámolójában „hiábavaló és átpolitizált vizsgálatról” beszélt. Aggodalmát fejezte ki a jogszerű eljárások követelményének megsértése miatt, mivel „a kormány egyértelműen nem alkalmazta az ártatlanság vélemét, továbbá a vezető állami tisztségviselők nyíltan részrehajlóan közelítették meg a civil szervezetek ügyét, és az említett szervezeteket lejáratták a médiában”; a hatóságok részéről nem érkezett bocsánatkérés, és nem ismerték el nyilvánosan a civil szervezetek ártatlanságát.⁵⁷

Azzal egy időben, hogy a „Norvég Alapok” ügye zajlott, majd szép lassan elcsendesedett, fokozódott és egyre hangosabbá vált a Soros György és a Nyílt Társadalom Alapítványok, valamint az Alapítványok által támogatott civil szervezetek elleni kampány. Egy 2015. október 30-án adott interjúban Orbán Viktor azt mondta, hogy a migránsáradatot növelik azok a Soros György által támogatott aktivisták, „akik mindent támogatnak, ami a nemzetállamokat

gyengíti”.⁵⁸ Pár nappal később Hollik István, a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP – a Fidesz koalíciós partnere) parlamenti képviselője nyílt levelet küldött a Nyílt Társadalom Alapítványok által támogatott több civil szervezetnek is, melyben azt állította, hogy Soros György azt tartja feladatának, hogy szuverén országok határait lebontsa a menekültek könnyebb Európába jutása érdekében, és arra kérte a civil szervezeteket, hogy tegyék világossá, hogy támogatják-e Soros György elképzeléseit, és vállallják-e, hogy ezzel a magyar és a nemzetközi jogban megfogalmazott alapvető értékek semmibevételére biztatnak tömegeket.⁵⁹ 2016 folyamán a kormánytisztviselők nyilvános kijelentéseikben és a médiában folytatták ezt a megfélemlítő retorikát, amely szerint a civil szervezeteket „azért fizetik, hogy bizonyos ügyeket támogassanak” a Soros György által képviselt „háttérhatalom” nevében. 2016 májusában nyilvánosságra hoztak egy listát a Soros által támogatott civil szervezetekről, megkérdőjelezve azok finanszírozásának átláthatóságát. 2017. január 10-én egy sajtótájékoztatón Németh Szilárd, a Fidesz és a Fidesz parlamenti frakciójának alelnöke kijelentette, hogy „a Soros-birodalom hamis civil szervezeteit” „ki kellene söpörni” Magyarországról.⁶⁰ Alapjában véve az államhatalom ellensúlyaként és bírálójaként működő, a jogállamiságot támogató és az emberi jogok védelmét biztosító civil szervezetek elleni kormányzati támadások egyre fokozódtak.⁶¹

52 The Case of the Norway Grants and NGOs in Hungary, 2016. február 21.

53 Magyar Nemzet, „Lázár levélben tiltakozik a külföldi beavatkozás ellen,” 2014. április 8.

54 „Csepreghy: „Szelhámós gittetyletek” kezelik a norvég alapot”, 2014. április 30.:

55 Norvégia külügyminisztériumának sajtóközleménye, „Norway concerned for civil society in Hungary,” 2014. június 6.

56 Eötvös Károly Intézet, Transparency International Magyarország, a Társaság a Szabadságjogokért és a Magyar Helsinki Bizottság, „Timelines of governmental attacks against Hungarian civil society organisations”, 2017. április 7.

57 Az ENSZ emberi jogi jogvédők helyzetével foglalkozó különleges előadója magyarországi útjáról, UN Doc. A/HRC/34/52/Add.2, 52-54. pont.

58 Bloomberg, „Orban Accuses Soros of Stoking Refugee Wave to Weaken Europe”, 2015. október 30.; lásd a magyar kormány weboldalát is

59 „Hollik István nyílt levélben fordult jogvédő szervezetekhez,” 2015. november 6.

60 Reuters, „Ruling Fidesz party wants Soros-funded NGOs 'swept out' of Hungary,” 2017. január 11.

61 Magyar Helsinki Bizottság, Timelines of governmental attacks against NGOs

2017. április 7-én benyújtásra került a parlamenthez egy törvénytervezet „a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról”. A javaslat többek között előírja, hogy a külföldről támogatott szervezetek egy meghatározott éves küszöb felett jegyeztessék be magukat, továbbá kötelesek legyenek a weboldalukon és a kiadványaikban külföldről támogatott szervezetként megjelölni magukat; a szabályok be nem tartása esetére a javaslat szankciókat helyez kilátásba.⁶² Egy héttel korábban – március 28-án – javasolták a felsőoktatási törvény módosítását, amelynek célpontja a Közép-európai Egyetem volt. Az emberi jogi civil szervezetek ellenállása, a utcai megmozdulások, a nemzetközi tudományos világ kérése és a nemzetközi közösség rosszállása ellenére 2017 júniusában mindkét törvényt elfogadták.

A külföldről támogatott szervezetekről szóló törvény – az első ilyen jellegű törvény az Európai Unió tagállamaiban – hátrányos következményekkel jár a magyarországi civil társadalomra nézve. Fenyegetést jelent a civil szervezetek fennmaradására vonatkozóan, mivel ha egy szervezet nem gondoskodik a nyilvántartásba vételéről, és nem teljesíti a törvényi követelményeket, 900 000 Ft-ig (kb. 3000 EUR-ig) terjedő bírsággal sújtható. A törvény az emberi jogi civil szervezetekre és minden egyéb civil szervezetre is vonatkozik, és veszélyt jelent a szolgáltató szervezetekre – a szociális szolgáltatások, illetve humanitárius segély nyújtásával és a környezet védelmével foglalkozó szervezetekre – nézve is, amelyek mindegyike külföldi finanszírozásra támaszkodik. A törvény gyanakvással terhelt légkört teremt, és lehetőséget biztosít az említett szervezetek megbélyegzésére, különösen a kormány külföldről finanszírozott csoportok elleni

széles körű rágalomhadjáratának és az általa alkalmazott „külföldi érdekek” retorika fényében.⁶³

Az emberi jogi jogvédők és a civil társadalom – a külföldi finanszírozásra való hivatkozással és ezáltal a „külföldi érdekből” való cselekvés gyanújának felvetésével történő – demonizálása nem korlátozódik Magyarországra.

Horvátországban a Hazafias Koalíció politikusai hasonló retorikával többször is nyilvánosan támadták az emberi jogokkal, a demokratizálódással, a nők jogaival és az LMBTQI-személyekkel foglalkozó szervezeteket. A civil társadalom fejlesztésével foglalkozó országos alapítvány éves jelentésének parlamenti elfogadása során a HRAST párt (a koalíció tagja) egyik parlamenti képviselője kijelentette, hogy a civil társadalomból egyesek a nem kormányzati ágazatot „nagy üzletnek” tartják, és hogy a horvát civil társadalom egy teljes mértékben beteg, a polgároktól idegen és átpolitizált jelenség (azaz az ellenzéki pártok kezében van). Példaként említette a GONG-ot – egy olyan civil szervezetet, amely az átláthatósággal, a korrupcióellenességgel és a demokratizálással és az emberi jogokkal foglalkozik –, és hangsúlyozta a tényt, hogy külföldi források finanszírozzák. A HDZ egyik parlamenti képviselője azzal vádolta a civil szervezeteket, hogy a horvát érdekek ellen dolgoznak, valamint hogy hazugságokat és féligazságokat hangoztatnak a horvátországi háború eseményeivel és az általa érintett személyekkel kapcsolatban, továbbá megkérdőjelezte a külföldről finanszírozott civil szervezetek jogszerűségét, és javasolta, hogy a közpénzekhez való hozzáférés feltételeként vezessék be a „nemzeti érdekek képviselőit” követelményét.⁶⁴

Azzal párhuzamosan, hogy rágalomhadjáratot indított a civil szervezetek ellen – különösen a jó kormányzással és az emberi jogokkal foglalkozókkal szemben –, a kormánykoalíció olyan intézkedéseket fogadott el, amelyek a civil társadalom finanszírozásának csökkentésére irányultak, valamint arra, hogy kiterjessék a kormány diszkrecionális jogkörét a pénzeszközök elosztása tekintetében. Ennek eredményeként a civil szervezetek kevesebb támogatást kaptak a civil társadalom fejlesztését szolgáló nemzeti alapítványtól, amely a civil társadalom számára létfontosságú működési támogatást nyújtó közalapítvány. Ennek nyomán a 2016-ra már odaítélt támogatásokat 30%-kal csökkentették, ami hátrányos hatással volt a civil szervezetek programjaira. Ezek a pénzügyi megszorítások a szociális szolgáltatásokat nyújtó szervezeteket érintették a legsúlyosabban, különösen a vidéki területeken működő és a fogyatékosokkal élő személyeket támogató szervezeteket. Ugyanakkor a kormány és az emberi jogi civil szervezetek közötti párbeszéd és együttműködés teljesen megszűnt. A legutóbbi, 2016. szeptemberi választás óta – amely véget vetett a Hazafias Koalíció kormányzó többségének – fokozatosan újraépültek ezek a kapcsolatok, és megkezdődtek a konzultációs folyamatok, azonban az emberi jogi civil szervezetekről festett negatív kép hatása továbbra is érezhető.

Lengyelországban különbséget tesznek a finanszírozáshoz való hozzáférés terén. Háromféle forrás létezik: uniós források, a minisztériumoktól származó nemzeti szintű források, valamint helyi szintű források. A kormány ezt a finanszírozás szelektív odaítélésére, illetve korlátozására használja fel.

62 2017. évi ... törvény a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról

63 Európai Nonprofit Jogi Központ, *Hungarian law on the transparency of organisations supported from abroad: what is at stake?*, 2017. június 15.

64 „Ilčić poimence prozivao 'bolesnike' civilnog društva i razjario oporbu,” 2016. január 29.

Például megtagadja az olyan szervezetek állami költségvetésből történő finanszírozását, amelyek a családon belüli erőszakkal foglalkoznak, és az Isztambuli Egyezmény végrehajtásán dolgoznak, amelyek segítséget nyújtanak a migránsoknak és a menekülteknek, és amelyek a kormányt bírálják. Az is előfordul, hogy a kormány felülvizsgálati és adóügyeket használ fel az említett civil szervezetekkel szemben, valamint rágalomhadjáratot indít ellenük, illetve azzal fenyegeti őket, hogy rágalmazás miatt pert indít ellenük.⁶⁵

Szerbiában a civil szervezetek zaklatása és az ellenük indított médiakampányok 2009 óta bűncselekménynek minősülnek, azonban még egyetlen ilyen büntetőeljárás sem indult. Az állami költségvetésből kiutalt összegek nem magasak, azonban átláthatatlanok, és nem állnak rendelkezésre adatok a pénzeszközök elosztásáról. Volt példa korrupciónak is, és arra is, hogy a hatóságok által támogatott „hamis civil szervezeteknek” és a kormányzat által irányított civil szervezeteknek juttattak összegeket, többek között a háborús bűncselekményekkel kapcsolatban folyamatban lévő perek megfigyelésével összefüggésben.

Gyülekezési szabadság

A szabad gyülekezéshez való jogot még mind a négy országban gyakorolhatják a polgárok. A civil társadalmat azonban mind a négy országban aggasztja, hogy a hatóságok előnyben részesítik a hatalmon lévőkkel szimpatizáló gyűléseket. A hatóságok ezenkívül nagymértékben tolerálják a gyűlöletkeltő és szélsőségesre buzdító gyűléseket. Ez különösen Horvátországban figyelhető meg.

2016 decemberében a lengyel parlament módosította a gyülekezési jogról szóló törvényt.⁶⁶ A törvény bevezeti a „ciklikus gyűlések” („zgromadzeń cy klicznych”) problematikus fogalmát – ezt a különleges megjelölést a kormány adja ki, és az lehetővé teszi az érintett szervezeteknek, hogy rendszeres gyűléseket szervezzenek a lengyel történelem kiemelkedően fontos eseményeinek megünneplésére. Ez azt jelentené, hogy a nem „ciklikusként” elismert gyűlések azonos helyen és időben való megtartását nem engedélyeznék. Ezáltal tehát egy megkülönböztető intézkedés kerülne bevezetésre, amely előnyben részesítené a kormány, a kormány támogatói és az egyház által szervezett gyűléseket. Lengyelországban további aggodalomra ad okot a szélsőjobb által a függetlenség napján évente megszervezett felvonulás.

Magyarországon a gyülekezési jogról szóló törvény 1989 óta lényegében változatlan, és azóta nem került felülvizsgálásra. A problémát esetenként a rendőrségi jogalkalmazás okozza, különösen a gyűlések betiltása és feloszlata tekintetében.

Szerbiában egy új, liberálisabb törvényt fogadtak el a gyülekezés szabadságáról, amely megengedi a spontán gyűléseket.

A történelem és a kultúra újraírása

A revizionizmus kihat az oktatásra, a művészi kifejezésre és a kulturális jogokra is.

A populista narratívák országonként eltérőek lehetnek, azonban közös vonásuk, hogy rendkívül megosztóak: arra hivatkoznak, hogy „a népet”

képviselik – egy „képzeletbeli közösséget”, amelynek ártanak azok, akik „a nép” ellen vannak. A nacionalizmus nem feltétlenül jelentkezik a fő ideológiai hajtóerőként, viszont stabil alapot jelent az azonosuláson alapuló mozgósításhoz, ahogy azt a populista pártok etnocentrikus, szuverenitást középpontba helyező, nativista retorikája is illusztrálja. Ahogy azt Orbán Viktor miniszterelnök a Bálványosi Szabadegyetem és Diáktábor során tartott beszédében kijelentette: „A magyar nemzet nem egyének pusztá halmaza, hanem egy közösség, amelyet szervezni, erősíteni, sőt építeni kell.”⁶⁷ Ez arra utal, hogy szükség van arra, hogy a múlt egy közös narratívájában higgyünk. Ily módon egy dicsőséges és hősi múlt olyan revizionista leírása és mítosza jön létre, amelyben „a nép” vagy áldozat volt (ellenségei áldozata) vagy hős (ellenségeinek legyőzése révén).

A történelmi örökség kisajátítása feltűzeli a múltbeli dicsőség iránti nosztalgikus érzéseket: e dicsőség helyreállítása a populista retorika egyik alapköve. Például Lengyelország „újra lengyellé tételének” („repolonizálásának”) céljára a média feletti irányítás átvételétől kezdve a gazdaság államosításáig számos intézkedéssel kapcsolatban hivatkoznak. Ahogy Jarosław Kaczyński, a PiS elnöke elmondta a támogatóinak 2012-ben: „Világossá kell tenni..., hogy a célunk a lengyel bankok újra lengyellé tétele.”⁶⁸

A PiS szerint „a nemzet egy igazi közösség, amelyet összeköt a közös nyelv, valamint egy átfogó szimbólumrendszer, a kultúra, a történelmi sors és a szolidaritás.”⁶⁹ Ez a szimbólumrendszer a kereszténységgel – különösen a katolicizmussal –

65 Helsinki Alapítvány az Emberi Jogokért, Information on the recent challenges faced by human rights defenders and civil society in Poland, 2016. november

66 Emberi Jogok Háza Alapítvány, „Poland must drop restrictive amendments to law on assemblies,” 2016. december 8.

67 Orbán Viktor miniszterelnök beszéde a 25. Bálványosi Szabadegyetem és Diáktábor során, 2014. július 26.

68 Reuters, „Re-Polonisation” puts banks under government scrutiny,” 2016. szeptember 26.

69 Jarosław Kaczyński: „Raport o stanie Rzeczypospolitej.” Tytko u nas fragmenty programowej publikacji Prezesa PiS”, 2011. augusztus 3.

való szoros kapcsolatot, valamint a hagyományos értékek (a családi értékek és a hagyományos nemi szerepek) támogatását is magában foglalja, ezáltal a „nemzetet” szerves kulturális és történelmi identitással ruházta fel, politikai egységgé válása előtt.⁷⁰ Magyarországon ez a 2011-ben elfogadott új alkotmányba is bekerült, melynek preambuluma számos nemzeti, történelmi és kulturális utalást tartalmaz, többek között Szent István királyra, a keresztény hagyományra, valamint a magyar kultúrára és nyelvre. A Velencei Bizottság megjegyezte, hogy a preambulumban több olyan vitatható kijelentést és kifejezést is tartalmaz, amelyek „aggodalomra adhatnak okot”, így például az 1949. évi alkotmány érvénytelenségének kinyilvánítását, amiből jogi problémák keletkezhetnek, valamint a „magyar nemzet tág értelmezését”.⁷¹

A múlt kontraült narratívája továbbá lehetővé teszi az illiberális kormányok számára, hogy széles körben támogatásra tegyenek szert bizonyos kérdések vagy intézkedések tekintetében azáltal, hogy a múltbeli igazságtalanságok hangsúlyozása érdekében szimbolikus értéket tulajdonítanak egyes történelmi eseményeknek. Az Orbán Viktor által a trianoni békeszerződéssel (a Magyarország és a szövetséges hatalmak között 1920-ban létrejött békeszerződéssel) kapcsolatban használt *diktátum* kifejezés is ennek példája. Közvetlenül a 2010. évi választás után elfogadtak egy törvényt, amely bevezette a Nemzeti Összetartozás Napjáról való megemlékezést a trianoni békeszerződés évfordulóján.

Szerbiában hivatalos megemlékezések és a média tartják életben az 1999-es NATO bombázás emlékét. Több elemző felhívta a figyelmet arra, hogy a diskurzus és a médiabeszámoló narratívájának központi eleme az áldozatkép állandósítása. Szimbolikus jelentőségű belgrádi épületek – így különösen a vezérkari épület – még mindig romokban hevernek, amíg a külsejükről folyó viták zajlanak.⁷²

Magyarországon a történelmi alakokra és eseményekre való leegyszerűsített utalásokat az aktuális intézkedések igazolására használják, ahogy azt Orbán Viktor „Állítsuk meg Brüsszelt” című ún. „nemzeti konzultáció” során tartott beszéde is illusztrálja. A következőket mondta: „Szent László megerősítette a magyar államot, amelyet megvédett minden külső támadástól és belső ármánytól, a hatalmasságok között reálpolitikát folytatva biztosította országunk függetlenségét. Stop Brüsszel. Megvédte a magyarokat a nomád népek pusztításától. Stop migránsok. A Szent István-i úton haladva megerősítette a magyar állam és a magyar nemzet identitását. Stop Soros. Ezer éve járnak a magyarok ezen az úton, és erről az útról mi, mostani magyarok sem akarunk letérni.”⁷³

A nemzeti történelmi emlékezet ilyen jellegű kisajátítása a múlt idealizálására épít, ugyanakkor az ország történelmének más, sötétebb időszakai tekintetében relativizmust vagy egyenesen revizionizmust gyakorol.

A történelmi revizionizmus – különösen a második világháború alatti és utáni események tekintetében – 2015

folyamán egyre gyakoribbá vált a horvát médiában, különösen az Ante Pavelić által vezetett usztasa kollaboránsok felelősségével kapcsolatban. (Az usztasa mozgalom a második világháború alatt hatalmon lévő horvát fasiszta mozgalom volt.) Mindez nemcsak jelentéktelen internetes oldalakon jelent meg, hanem fontos lapokban is, így például a *Večernji list*-ben és a *Slobodna Dalmacija*-ban.⁷⁴ A választások után a kormánykoalíció Zlatko Hasanbegović-et – szélsőjobboldali revizionista történészt – nevezte ki kulturális miniszternek. Hasanbegović az usztasa mozgalmat nyíltan magasztaló Horvát Felszabadító Mozgalom korábbi tagja. Hasanbegović „kulturális háborút” indított a független média ellen, és támogatta többek között egy revizionista dokumentumfilm elkészítését, amelyet egy politikai szövetségese, Jakov Sedlar rendezett az usztasák második világháború alatti koncentrációs táboráról. A *Jasenovac: az igazság* című film azt állította, hogy „csak” „20 000-40 000 áldozat” veszett oda Jasenovacban a Jasenovaci Emlékhelyen szereplő 83 145 helyett,⁷⁵ ami további támogatást biztosított azoknak a szélsőségeseknek, akik azt állítják, hogy Jasenovac nem „haláltábor” volt, hanem egy közönséges koncentrációs tábor, amelyben néhány rab életét vesztette. Hasanbegović, aki részt vett a film bemutatóján, ezt fűzte hozzá: „Az ilyen filmek azért hasznosak, mert több tabutémáról is beszélnek. Ez a legjobb módja annak, hogy végre tisztába tegyük a horvát történelem több vitatott eseményét.”⁷⁶

2016 áprilisában a Zsidó Önkormányzatok Együttműködése, majd a Szerb Nemzeti Tanács is úgy

70 Adam Balcer, *Beneath the surface of illiberalism: The recurring temptation of 'national democracy' in Poland and Hungary – with lessons for Europe*, Heinrich Böll Stiftung, Varsó, 2017

71 Vélemény Magyarország új alkotmányáról, 2011. június 20., CDL-AD(2011)016, 34. és köv. pontok.

72 Marija Mandić, „Official Commemoration of the NATO Bombing of Serbia. A Case Study of the Fifteenth Anniversary”, *Südosteuropa*, No. 4, 2016. december.

73 A miniszterelnök weboldala: „Orbán Viktor beszéde a nemzeti konzultáció záróeseményén”, 2017. június 27., és ahogy arról a Hungarian Spectrum beszámolt: „Viktor Orbán turns up the volume.”

74 Freedom House, *Nations in Transit 2016 – Croatia*.

75 Jasenovaci Emlékhely, *A jasenovaci koncentrációs tábor áldozatainak listája*.

76 Balkan Transitional Justice, *Balkan Insight*, „Croatian Jews Outraged by Concentration Camp Film,” 2016. április 5.

döntött, hogy az usztasa mozgalom relativizálása és felélesztése miatt bojkottálja a jasenovaci hivatalos éves megemlékezést⁷⁷. A kormány tétlensége miatt a zsidó, szerb és antifasiszta szervezetek által 2016-ban kezdeményezett független megemlékezések 2017-ben is folytatódtak, különösen miután a kormány megtagadta a „Za dom spremni” – „Készen a hazáért” – usztasa jelmondatot tartalmazó emléktábla eltávolítását, melyet 2016 decemberében horvát háborús veteránok és szélsőjobboldali politikusok állítottak fel a jasenovaci koncentrációs tábor közelében.⁷⁸

Lengyelországban az állami jelképek, a vezető állami tisztségviselők és a vallások megsértése („a lengyel nemzet megsértése”) miatt büntetőjogi felelősséget megállapító törvény mellett 2016 augusztusában a kormány elkészített és jóváhagyott egy olyan törvényjavaslatot is, amely három évig terjedő szabadságvesztést szabna ki mindenkire, aki a holokausztban történő lengyel részvételre utal, ideértve az arra vonatkozó utalásokat is, hogy a náci táborok lengyel táborok voltak. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága aggodalmát fejezte ki e törvények felett az Egyezségokmány véleménynyilvánítás szabadságáról szóló 19. cikkével kapcsolatban.⁷⁹

Bár általában elítélte az antiszemitizmust, a Fidesz retorikája lehetővé tette a holokausztban történő magyar részvétel jelentőségének csökkentését, és a Horthy Miklós államfő (kormányzó) által Magyarországon 1920 és 1944 között irányított rendszer rehabilitálásának előmozdítását. A Klebelsberg Emlékhely

átadásán (Klebelsberg Kuno villája, aki ismert antiszemita és oktatási miniszter volt, és akinek a politikai közvetlenül szolgálták a Horthy-kormány revizionista és sovinszta állításait) 2017 júniusában mondott beszédében Orbán Viktor kijelentette, hogy „a XX. század második és harmadik évtizede a magyarság történetének súlyos próbaköve volt. Hogy az elvesztett világháború, a vörös terror 133 napja és a trianoni diktátum roppant súlya alatt mégsem temetett maga alá minket a történelem, nos, ezt néhány kivételes államférfiúnak köszönhetjük. Horthy Miklós kormányzónak, Bethlen István miniszterelnöknek és Klebelsberg Kuno miniszternek.”⁸⁰

A kritikus gondolkodásnak biztosított tér, a független kutatás és beszámolás, valamint az objektív és pontos információkhoz való hozzáférés a pluralista, sokszínű társadalmakban való tájékozott részvétel előfeltétele, és egyben a mítoszok leleplezéséhez is hozzájárul. A populista illiberális kormányok nemcsak a médiával szemben bizalmatlanok, hanem a tudományos, a kulturális és a művészvilággal szemben is. Ezzel párhuzamosan fontos stratégia az oktatási rendszer feletti irányítás megragadása és a tájékozott döntéshozatal képességének korlátozása, ami a demokratikus folyamatok megszüntetésére irányuló hosszabb távú cél részét képezi, amely az eltérő vélemények alkotására kevésbé hajlamos, a jogairól való lemondásra hajlandó jövőbeli generációk képzésén keresztül valósulhat meg (*Volksverdummung*).

Ami a tudományos szabadságot illeti, Magyarországon – ahol már sokkal a Közép-európai Egyetem elleni ügy előtt is történtek támadások – különösen

súlyos a helyzet. A támadások tulajdonképpen 2010-ben kezdődtek, filozófusokkal és egyetemi oktatókkal szembeni korrupciós vádakkal; a kormánybarát intézményeknek nyújtott túlzott mértékű finanszírozással és a kritikus intézmények finanszírozásának drasztikus lecsökkentésével; valamint a tudományos tevékenység finanszírozásának felügyeletével megbízott pozíciókba történő fontos kinevezésekkel. A képzésekkel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a társadalomtudományok, a művészetek, a közgazdaságtan és a jog költségvetését csökkentették, míg a természettudományokat kedvező elbánásban részesítik.

Szerbiában a felsőoktatás legfőbb problémái között említendő az emberi jogokkal kapcsolatos oktatás hiányosságai a jogi egyetemeken, valamint hogy az egyetemek nem hajlandók megerősíteni az emberi jogi programjaikat, továbbá hogy a háborús bűncselekményeket a tanterv nemzeti szempontból vizsgálja.

Az állami általános és középiskolai oktatásról elmondható, hogy Magyarországon központosították a közoktatást, és megváltoztatták annak szerkezetét. Az oktatásért való pénzügyi és igazgatási felelősség azonban továbbra is az önkormányzatoknál maradt, a központi kormányzattól érkező kevesebb finanszírozással. Ennek következtében több önkormányzat is átadta az iskolák igazgatását az egyháznak, elsősorban azokban a városokban és falvakban, ahol csak egy iskola van. A tanárookra súlyos adminisztratív terhek hárulnak, amihez gyenge szakszervezetek biztosítják a háttérrel. Szerbia kivételével – ahol a hittan

77 „Židovi bojkotiraju Jasenovac zbog 'relativizacije ustaštva,' 2016. aprilis 4.

78 Balkan Transitional Justice, Balkan Insight, „Fascist Slogan Near Croatia Concentration Camp Sparks Anger,” 2016. december 5.

79 CCPR/CPOL/7, 37. pont.

80 A magyar kormány weboldala, „Orbán Viktor beszéde a Klebelsberg Emlékhely és Vendégház átadásán,” 2017. június 23.

Horvátország 2016

Hat hónap ellenállás – 20 tiltakozó akció*

A tiltakozások az új kormány első hivatali napján, január 22-én elkezdődnek

A kormány

Fenyegeti az alábbiakat:

- a véleménynyilvánítás szabadsága
- a független média
- a civil társadalom finanszírozása
- oktatási reform

Támogatja az alábbiakat:

- hagyományos értékek
- intolerancia és gyűlöletbeszéd

A civil társadalom

Kezdeményez:

- szövetségeket és közös kezdeményezéseket
- tiltakozásokat és széles körű mozgósítást
- figyelemfelhívást

Intézkedik:

- követeléseket intéz a felelősökhöz
- fellebbezéseket, feljelentéseket és kérelmeket nyújt be

A kormány 2016. július 25-én feloszlik

* Az akciók sokféleségéről további információ található a 37. oldalon

alternatívájaként léteznek az állampolgári oktatás – a tantervek és a tankönyvek felülvizsgálatán keresztül a keresztény vallás és a „hagyományos értékek” népszerűsítése zajlik az iskolákban. Magyarországon bevezették az új erkölcsstan és bibliaismeret tantárgyat. Horvátországban csökkentették az emberi jogokkal, az állampolgári ismeretekkel, a nemek közötti egyenlőséggel és a békével kapcsolatos oktatás finanszírozását, és a támogatást átcsoportosították a hagyományos értékekről szóló programokhoz, Lengyelországban pedig megszüntették a szexuális egészséggel kapcsolatos oktatást. E módosítások közös vonása továbbá az iskolákban tanított történelmi narratíva átalakítása. Horvátországban háborús veteránok tartanak beszédeket az iskolákban. Magyarországon az iskolai szegregáció súlyos problémát jelent, különösen a romákkal szemben. Annak ellenére, hogy a törvény előtt érvényesül az egyenlőség, az egyházi iskolák egyre növekvő száma a gyakorlatban diszkriminációhoz vezet, mivel a többség a jelenleg túlnyomórészt az egyház által igazgatott iskolákban tanul.

A félelem kivetítése

A félelemre építő diskurzus társadalmi feszültségeket eredményez, illetve megsokszorozza azokat, továbbá a kisebbségek marginalizációjához vezet.

„A populisták úgy kormányoznak, hogy problémáról problémára ugrálnak, ahelyett, hogy megoldanák őket. Az újfajta normalitást minden területen a szándékos kiszámíthatatlanság, az állandó támadások, a kérlelhetetlen irányváltások és az elterelő hadműveletek jelentik. Kedvenc kommunikációs eszközük a konfliktusok generálása. Nem zavarja őket, ha gyűlölet tárgyai. Két alapvető pózuk, a »megvédés«

és a »győzelem« csakis ellenségek kiválasztásával képzelhető el», állapítja meg Haraszi Miklós.⁸¹

A populista pártok diskurzusában a „nép” olyan homogén közösségként jelenik meg, amelyek valójában az ellentétek alapján léteznek – a populizmus a társadalmat a „korrupt elitre” és a vele szembeállított „tisza emberekre” osztja, kiemelve, hogy a politikának „a *volonté générale*, vagyis a nép általános akarata kifejeződésének” kell lennie.⁸² A „Mi” és „Ők” paradigma fenyegető forgatókönyveket és külső vagy belső ellenségeket igényel; az összeesküvések „a szélsőjobboldali retorika által kialakított félelmi diskurzus részét képezik.”⁸³

Az ilyen összeesküvéselemelések igen figyelemre méltó példája a 2010-es szmolenszki repülőszerecséltenség, amelyben meghalt Lech Kaczyński lengyel elnök és amely azon „elmélet” alapjára szolgált, amely szerint az elnök repülőgépét az orosz kormány semmisítette meg, az akkor kormányzó Polgári Platformmal együttműködve. Minden hónap 10. napján – a szerecséltenség hónapfordulóján – virrasztást tartanak az elnöki palotával szemben, amelynek során megfogadják, hogy „igazságszolgáltatás elé állítják” a felelősöket. 2016. szeptemberben bemutattak egy filmet a szerecséltenségről, amely egy olyan újságíró történetét követi végig, aki megpróbálja kideríteni, hogy valójában mi történt Szmolenszkben. „Szerintem minden lengyelnek látnia kellene ezt a filmet, aki meg akarja ismerni az igazságot”, nyilatkozta Jarosław Kaczyński a vetítést követően.

Kormányközeli filmkritikusok szerint: „A Szmolenszk Lengyelország II. világháború óta történt legnagyobb nemzeti tragédiájának történetét meséli el... A lengyeleket becsapták elnökük halálának okát illetően, ezt követően pedig megfélemlítette őket a tragédia mögött meghúzódó igazság fokozatos elhomályosítása.”⁸⁴

Az „Ők” a nép támogatásának megszerzését szolgáló opportunisták manőverek keretében a körülményektől függően különböző formákat ölthet – jelentheti a migránsokat, a zsidókat, a romákat, a nemzetközi bankokat, a muszlimokat és így tovább; ezeket úgy mutatják be, mint akik összeesküvést szőnek a „Mi” ellen. Azok, akik az országon belül elutasítják ezeket a narratívákat, „árulók” és az ártatlanság mindennemű vétele nélkül rágalom tárgyai. Magyarországon a menekültekkel és migránsokkal kapcsolatos témákat arra használták fel, hogy befektítsék a menekülteket támogató civil szervezeteket; ezeket rendszeresen szidalmazták a nyilvánosság előtt és azzal vádolják, hogy a nemzeti érdekek ellen dolgoznak.

A rágalomhadjáratok és boszorkányüldözések gyakran megelőzik a politika és a szabályozás változásait, illetve e változások igazolására használják őket, a valós vagy vélt félelmek kihasználásával szerezve meg a lakosság támogatását.

Amint azt Stanisław Skarżyński lengyel szociológus egy nemrégiben megjelent cikkben kifejtette, „a PiS valójában egyetlen érzelmet ért meg – ez a félelem. Politikáját a félelemre építi.

Szavazóbázisának alapja: menekültek, erőszak, terrorizmus, társadalmi nem. Európa, Németország, Oroszország. E párt teljes programja egyetlen szóra korlátozódik: félelem.⁸⁵

A Fidesz 2010-es győzelmét nagyrészt a pénzügyi válság hatásaira építette, verbális háborút viselve a „külföldi” és „nemzetközi” bankok, mint kijelölt „ellenségek” ellen, ezzel egyidejűleg e vitát arra használva ki, hogy „gazdasági szuverenitásra” törekedjen, a bankszektor jelentős részét „nemzeti tulajdonba” vonva.

2013 augusztusában a kormányközeli média (*Heti Válasz*) támadta a Nyílt Társadalom Alapítványokat, valamint a Norvég Alapot és az EGT Alapot kezelő konzorciumot, továbbá közzétette azoknak a civil szervezeteknek a nevét, amelyek pénzt kapnak ezektől az alapítványoktól, azzal vádolva őket, hogy „idegen érdekeket” szolgálnak. Ezek a kormány tagjai által hangoztatott állítások egy hosszadalmas rágalomhadjárat kezdetét jelentették, amely a konzorciummal szemben megkísérelt jogi fellépéshez, illetve végül a külföldről támogatott civil szervezetekről szóló törvény elfogadásához vezetett.⁸⁶

Mielőtt a legfelsőbb bíróságról szóló törvényt átvitték a lengyel parlamenten, Jarosław Kaczyński a törvénytervezetet a „PiS hosszú elitellenes harcának” részeként aposztrofálta, és az alábbiakat mondta el egy interjúban az Onet lengyel hírportálon: „A bíróságok alkotják az egyik posztkommunista erődtéményt Lengyelországban. A legfelsőbb bíróság jól ismert arról, hogy

81 Miklos Haraszi, „I watched a populist leader rise in my country. That's why I'm genuinely worried for America,” Washington Post, 2016. december 28.

82 Cas Mudde, „The Populist Zeitgeist”, *Government and Opposition*, Vol. 39, No 3 (2004), 542-63. o.

83 Ruth Wodak, *The Politics of Fear: What Right-wing Populist Discourses Mean* (2015)

84 #Poland „Szmolenszk” film scene goes down in history,” 2016. szeptember 12.

85 „PiS tak naprawdę rozumie jedną emocję – strach. Na strachu szyje swoją politykę. Strachy wyborców: uchodźcami, przemocą, terrorem, genderem. Europa, Niemcami, Rosją. Cały program tej partii sprowadza się do jednego hasła: bój się.” *Wyborcza*, „Wyjdź na ulicę, sparaliżuj miasto. Przygniatająca większość to jedyny sposób, żeby złamać Kaczyńskiego,” 2017. július 20.

86 https://tasz.hu/files/tasz/imce/timeline_of_gov_attacks_against_hu_ngos_22022017_1.pdf

megvédi a régi rendszer kiszolgálóit, és számos igen kétséges ítéletük is van. Ugyanakkor egyre elterjedtebb a felforgatás és a Lengyelország-ellenes külső erők szolgálata.⁸⁷

A félelemkeltés, illetve az „illegális migránsok” és muszlimok bűnbakként kezelése jelentős elemeit képezik a migránsellenes politikák igazolásának, különösen Magyarországon, de Lengyelországban is, továbbá arra szolgálnak, hogy támogatást szerezzenek a kormányok ellenállásának az EU menekültpolitikájával és kvótáival szemben.

Magyarországon ugyanakkor az állítások és nyilatkozatok jóval túlmennek a bevándorlás fokozottabb ellenőrzésének támogatásán. A hatalom centralizációja és egy teljesen egyedülálló idegengyűlölő kampány egy Európában eddig ismeretlen helyzethez vezetett, amelyben még az egyébként mindenhol (beleértve Lengyelországot és más kelet-európai országokat is) a menekültek ügyét támogató vallási és jótékonsági szervezetek vezetői is menekültellenes nyilatkozatokat tettek. A diskurzus is jóval messzebbre megy, mint bármelyik nyugat-európai szélsőjobboldali populizmusé: a használt terminológia a politikai korrektségnek még a legfelszínesebb látszatát is nélkülözi és új nyelvi kategóriák létrehozásával jár. A magyar kormánypropaganda bevezette például a „migráns” kifejezést a közbeszédbe, egyértelműen negatív tartalmat társítva hozzá; lényegileg egy sértéssé tette. 2015 első felét megelőzően e kifejezést kizárólag a tudományban használták és az nem létezett a hétköznapi magyar nyelvben. E kifejezés bevezetéséhez és

túlzott használatához kapcsolódott a „menekült” szó használatának de facto betiltása a kormány által ellenőrzött és a kormányközeli médiában, annak érdekében, hogy inkább az idegen eredetű negatív kifejezést használják egy olyan szó helyett, amely a társadalom bizonyos részeiben szolidaritást kelthet.

A közbeszédet a morális pánikkeltés uralja – magának a nemzetnek a létét veszélyezteti az „iszlám hódítás”. Ahogy Orbán Viktor fogalmazott a 27. Bálványosi Szabadegyetem és Diáktábor keretében: „A migráció veszélyt jelent, növeli a terrorizmust, növeli a bűnözést, a migráció tömeges méretekben megváltoztatja az Európa kulturális arculatát, a migráció tömeges méretekben lerombolja a nemzeti kultúrát.”⁸⁸

A migránsellenes retorika ugyanakkor erkölcsi indokokra hivatkozik. Ahogy Jarosław Kaczyński fogalmazott a PiS 2017. júliusában tartott konferenciáján: „Nem mi zsákmányoljuk ki azokat az országokat, ahonnan ezek a menekültek napjainkban Európába jönnek, nem mi használjuk ki a munkaerejüket és végül, nem mi hívtuk őket Európába. Abszolút megvan a morális jogunk arra, hogy nemet mondjunk.”⁸⁹ E taktikák bizonyos szempontból sikeresek. A Pew Research Center 2016. júliusi felmérése szerint a menekültellenes és muszlimellenes álláspontok erősödtek Európában; e felmérésben Magyarország és Lengyelország pontszáma volt a legmagasabb a több kérdés alapján felmért 10 ország közül. Magyarország esetében a válaszadók 76%-a gondolta úgy, hogy a menekültek fokozzák a terrorizmus veszélyét, 82% úgy vélte, hogy gazdasági terhet jelentenek és elveszik az állásokat, illetve a szociális

juttatásokat, 43% szerint pedig a menekültek több bűncselekményt követnek el, mint más csoportok (Lengyelországban 71%, 75% és 26%). Emellett a magyarországi válaszadók 72%-a és a lengyelországi válaszadók 66%-a negatív véleménnyel van a muszlimokról, míg 64% és 47% van ilyen véleménnyel a romákról.⁹⁰ Az idegengyűlölet egy adott csoporttal szemben történő becstornázásának ugyanakkor kiterjedtebbek a káros hatásai, mivel az elfogadja a kirekesztést, mint társadalmi mechanizmust, továbbá azt az illiberális kormányok bármely más csoport kipécézésére felhasználhatják.

A gyűlölet- és félelemkeltés szemléletes példája a Soros György ellen a populista és illiberális pártok által – szülőhazájában, Magyarországon, de azon kívül is – vezetett kampány, amely idegengyűlölő, elitellenes és antiszemita kliséket egyesít. Jacek Kucharczyk, a varsói Közpolitikai Intézet vezetője szerint Soros György „tökéletes figura ahhoz, hogy elmagyarázzák a törzsszavazóknak, hogy miért olyan a világ, amilyen... liberális értékeket támogat, zsidó származású és milliárdos. Olyan, az autoritárius szélsőjobboldali populisták által támogatott boszorkányüldözésről van szó, amely régi antiszemita összeesküvéselméletekre emlékeztet.”⁹¹

A kormányközeli média, a párt tagjai és a kormányzati vezetők részéről Soros György ellen intézett támadások az utóbbi hónapokban intenzívebbé váltak: felforgató tevékenységgel és a nemzeti érdekek elleni összeesküvéssel vádolták, nem csak Magyarországon, hanem Lengyelországban és más régiós országokban is.

87 „Według naszej oceny sądy to jedna z twierdż postkomunizmu w Polsce. Na czele jest tu Sąd Najwyższy, który ma naprawdę spory dorobek, jeśli chodzi o ochronę ludzi służących dawnemu systemowi, ale także wiele bardzo wątpliwych wyroków. Jednocześnie szerzy się tam lewactwo i podległość w stosunku do sił zewnętrznych wobec Polski.” Onet Wiadomości, „Kaczyński idzie po sędziów”, 2017. július 13.

88 Orbán Viktor miniszterelnök beszéde a 25. Bálványosi Szabadegyetem és Diáktábor során, 2014. július 26.

89 Visegrad Post, „Poland has a moral right to say ‘no’ to migrants,” 2017. július 3.

90 Pew Research Center, *Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs*, 2016. július 11.

91 The Jewish Chronicle, „Anti-Soros campaign across Europe is drenched in antisemitism,” 2017. május 16.

Lengyelországban a PiS parlamenti képviselője, Krystyna Pawłowicz, egy a Maryja katolikus rádióknak adott interjújában „a világ legveszélyesebb emberének” nevezte Sorost és kijelentette, hogy alapítványai „keresztényellenes és nemzetellenes tevékenységeket finanszíroznak.”⁹² Jarosław Kaczyński azzal vádolta Sorost, hogy azáltal, hogy rájuk erőlteti a multikulturalizmust, megpróbálja lerombolni a hagyományos társadalmakat.

Magyarországon a Soros-ellenes irányvonal az antiszemitizmus felszításához is hozzájárul. 2017 júniusában nagyszabású Soros-ellenes kampányra került sor – hivatalosan a kormány migrációellenes politikájának támogatása érdekében –, amelynek során körülbelül 21 millió USA dollár értékű óriásplakáttal, plakáttal és televíziós reklámmal terítették be az országot; ezeken a mosolygó Soros volt látható, a „Ne hagyjuk, hogy Soros nevésszen a végén!” felirattal. A beszámolók szerint ez az eddig előzmények nélküli személyes támadás több antiszemita incidenst váltott ki országszerte, beleértve a plakátokon elhelyezett „Büdös zsidó” feliratokat és Dávid-csillagos graffitiket, valamint azt, hogy a plakátokat villamosok padlójára ragasztották, hogy az emberek rá tudjanak lépni Soros képére. Ilyen incidensekre nem csak Budapesten került sor, hanem országszerte; Zalaegerszegen például megrongálták a városi holokauszt-emlékművet és számos plakátot antiszemita graffitivel gyaláztak meg.⁹³ Az óriásplakátokat a Budapesten 2017. július 13-án kezdődő úszó-világbajnokság előtt

napon távolították el – ennek hivatalos magyarázata az volt, hogy véget ért „a migrációval kapcsolatos nemzeti konzultáció”, amelynek az óriásplakátok is a részét képezték.⁹⁴

Ez ugyanakkor nem az első olyan alkalom volt, amikor az antiszemitizmus felmerült Soros György befektetése kapcsán. 2015-ben, amikor számos migráns és menekült érkezett Európába, Lengyelországban egy menekültellenes gyűlésen résztvevő szélsőjobboldali nacionalista elégette egy ortodox zsidó képmását, miközben a tömeg iszlámellenes és unióellenes szlogeneket skandált. Az illető úgy nyilatkozott, hogy a figura Sorost ábrázolta.⁹⁵ Budapesten a kezdetben részben az egyik Soros-alapítvány által finanszírozott zsidó Auróra közösségi központot 2017 májusában csoportosan megtámadták szélsőjobboldali aktivisták. A központ olyan civil szervezeteknek is otthont ad, amely roma ügyekkel, LMBTQ jogokkal, droghasználattal és hajléktalansággal foglalkoznak. A szélsőjobboldali aktivisták meggyalázták az épület külső részét, a járdára festékszóróval felfestették a „Stop Operation Soros” feliratot, továbbá az ajtóra Soros vörös keresztrel áthúzott arcképét ragasztották. „Ha lesz időnk, megint beköszönünk”, írta egy cikk az egyik szélsőjobboldali portálon a támadásról. A központ a rendőrséghez fordult, de a hatóságok kijelentették, hogy semmit sem tehetnek.⁹⁶

A „demokrácia” olyan értelmezése, mely szerint az a „démosz” legalapvetőbb formáját – a népet –, illetve egy egyetértő és egységes társadalmat jelenti, alapvető ellentétben áll a társadalom olyan felfogásával, amely

a jelenlegi liberális demokráciák alapját képező sokféleségből összeálló egységre támaszkodik. A populisták alapvetően monisták és elutasítják a demokrácia lényegét jelentő pluralizmust,⁹⁷ ahogy a képviselői demokráciákra jellemző eljárásokat is. E többségi uralom a politika népszavazás jellegű átalakítását jelenti, ami gyengíti a politikai intézmények és nem választott testületek legitimitását és tekintélyét. A népszavazásokat és „népi konzultációkat” nem konzultáció céljára használják, hanem arra, hogy megerősítsék a vezetők által követett politikák és stratégiák helyességét.

2016. októberben, a kormány azon döntését követően, hogy jogi úton megtámadja a menekültek tagállamokban történő letelepítésével kapcsolatos uniós kvótarendszert, népszavazást kezdeményeztek Magyarországon. A kormány által választói részére feltett kérdést érzelmi alapokon fogalmazták meg, a nemzeti szuverenitással kapcsolatos félelmekre játszó szövegezéssel: „Akarja-e, hogy az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhatta nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését?”⁹⁸ A kampányban nem került sor a kontextus tényszerű magyarázatára, és abban nem jelentek meg az érkezőkkel kapcsolatos statisztikák, illetve a válság kezelése érdekében szükséges regionális megoldásokra való utalások. Éppen ellenkezőleg, a kampány nyíltan Európa biztonságát és kulturális identitását célzó halálos fenyegetésként bélyegezte meg az „illegális migránsokat”, országszerte az alábbiakhoz hasonló, hamis információkat tartalmazó

92 VOA, „Demonization of Soros Recalls Old Anti-Semitic Conspiracies,” 2017. május 15.

93 European Union of Jewish Students, „Don't let him have the last laugh” – Hungary's troublesome targeting of George Soros,” 2017. július 12.

94 EU Observer, „Hungary to remove controversial Soros billboards,” 2017. július 12.

95 VOA, „Demonization of Soros Recalls Old Anti-Semitic Conspiracies,” 2017. május 15.

96 The Guardian, „A useful punching bag: why Hungary's Viktor Orbán has turned on George Soros,” 2017. június 22.

97 Jan Werner Müller, The wrong way to think about populism, Social Science Research Council Democracy Papers

98 Stephen Pogány, „Of Folk Devils And Moral Panic: Hungary's Referendum On Mandatory EU Migrant Quotas,” Social Europe, 2016. szeptember 20.



Soros Györgyöt megcélzó magyar óriásplakát. A plakát a pénzembert ábrázolja, az alábbi szavak kíséretében: „Ne hagyjuk, hogy Soros nevéssen a végén!” A beszámolók szerint a kampány több antiszemita incidenst váltott ki.

Fotó: Ynodrag, Wikicommons

óriásplakátokkal: „Tudta? A bevándorlási válság kezdete óta Európában több mint 300-an haltak meg terrortámadásban.” „Tudta? Brüsszel egy városnyi illegális bevándorlót akar Magyarországra telepíteni.”⁹⁹ Végül a népszavazáson az érvényes szavazatok száma nem érte el az eredmény kötelező erejéhez szükséges 50%-ot meghaladó többséget. Ugyanakkor az érvényesen szavazók 98%-a a menekültek befogadása ellen szavazott – ami lehetővé tette Orbán Viktor részére, hogy győzelemként értékelje az eredményt, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a szavazók több, mint fele nem vett részt a szavazáson.

2017. áprilisban a magyar kormány „Állítsuk meg Brüsszelt” címmel „nemzeti konzultációt” indított. Ez állítólag egy a Magyarország és az EU viszonyával kapcsolatos közvéleménnyel kapcsolatos „kérdőív” volt. Széles körben bírálták félrevezető és manipulatív jellege miatt, ugyanakkor a kormány hatalmas sikerként mutatta be. Egy költséges hirdetési kampánnyal megtámogatott kérdőívet küldtek ki, amely hat félrevezetően megfogalmazott, pontatlan tényeken alapuló kérdést tartalmazott; erre reagálva az Európai Bizottság

tényszerű választ tett közzé a kormány által az „Állítsuk meg Brüsszelt” kampányban tett állításokra.¹⁰⁰

Az emberi jogok gyengítése

A népszuverenitás – a többségi uralom – populáris és illiberális gondolkodás mögött meghúzódó fogalma ellentétben áll az egyéni jogok koncepciójával, amely szerint mindenkit ugyanazon jogok illetnek, a kisebbségek jogai pedig védelmezendők és támogatandók. A jogokat szelektív módon biztosítják a lakosság egyes csoportjai számára, illetve tagadják meg tőlük. Ugyanilyen módon a jogállamiságot is a nemzet

⁹⁹ Visegrad Post, „The striking placards of the Hungarian government for the referendum on migrant quotas”, 2016. július 20.

¹⁰⁰ Az Európai Bizottság sajtóközleménye, „Hungary: Commission takes legal action on Higher Education Law and sets record straight on ‘Stop Brussels’ consultation [frissítve: 17/04/26, 15:25]”

kollektív akaratának korlátjaként fogják fel.¹⁰¹ A népszuverenitás megkérdőjelezi továbbá a fékek és ellensúlyok rendszerét, valamint a hatalmi ágak egyensúlyát. Ahogy Orbán Viktor fogalmazott egy interjúban 2014-ben: „A fékek és ellensúlyok rendszere egy amerikai találmány, amellyel Európa bizonyos szellemi közepszerűség miatt vett át és használ az európai politikában.”¹⁰²

Jelentős problémák merülnek fel a korszerűtlen jogszabályok elfogadásával, ami gyengíti az emberi jogok támogatását és védelmét, különösen akkor, ha egyes csoportokat, például a migránsokat vagy a hajléktalanokat céloz meg, illetve ha sérti a nők szerzett jogait. Az új magyar alkotmányban elismerik ugyan az emberi jogokat, de jelentősen gyengíti őket az, hogy ezeknek az általánosan vagy homályosan megfogalmazott jogoknak a tartalmát sarkalatos törvények fejtik ki, ahogy az is, hogy ismételten elmarad a nemzetközi és európai standardokra való hivatkozás.

Az egyenlő bánásmóddal és a hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatos törvények léteznek a jelen tanulmány tárgyát képező négy országban és azok nagyrészt megfelelnek a nemzetközi és európai standardoknak. A fő problémák e szabályok végrehajtásával és gyakorlatával, illetve azzal kapcsolatban merülnek fel, hogy azok alkalmasak e a diszkriminatív diskurzus és a gyűlöletbeszéd megakadályozására és az ilyen cselekményekkel kapcsolatos felelősségre vonás biztosítására.

A 2010. évi lengyel antidiszkriminációs törvény nem biztosít védelmet minden területen és minden alapon (szexuális irányultság, fogyatékoság, vallás, kor és politikai vélemény) a hátrányos megkülönböztetéssel szemben. Ezenfelül a büntető törvénykönyv nem utal a fogyatékosagra, a korra, a szexuális irányultságra vagy a társadalmi nemre, mint a gyűlöletbűncselekmények indokára.¹⁰³ Nemigen áll fenn a felelősségre vonás lehetősége a szexuális irányultságon alapuló gyűlöletbűncselekmények esetében: az LMBTQ szervezetek fizikai megtámadását nem követte semmilyen hatékony nyomozás vagy nyilvános elítélés.¹⁰⁴ A menekültek befogadásának hivatalos elutasításával összefüggésben a migránsellenes gyűlöletbeszéd és erőszak egyre nagyobb probléma.¹⁰⁵ Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága kifejezte aggodalmát amiatt, hogy a beszámolók szerint egyre nő a fajon, nemzetiségen, etnikumon, valláson és szexuális irányultságon alapuló erőszak, gyűlöletbeszéd és hátrányos megkülönböztetés eseteinek száma, a lengyel hatóságok pedig nem reagálnak megfelelően ezekre az incidensekre.¹⁰⁶

2016 áprilisában, a horvátországi látogatásáról szóló jelentésében az Európa Tanács emberi jogi biztosa kifejezte aggodalmát amiatt, hogy erősödik a hátrányos megkülönböztetés, az etnikai intolerancia és a gyűlöletbeszéd.¹⁰⁷

Szerbiában az uniós csatlakozási folyamat részeként nem a szerzett jogok lebontása a fő kérdés, hanem a nemzetközi és európai standardok teljes körű átvétele és az azoknak való

megfelelés, valamint a végrehajtásuk terén fennmaradó feladatok lassú előrehaladása. Bár sikerült előre lépni az egyenlő bánásmód és a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem biztosítását szolgáló mechanizmusok és jogszabályok kialakítása terén, aggodalomra ad okot, hogy a szerbiai közbeszédben egyre erősödik a gyűlöletbeszéd, amit felerősít a széles körű médiaközvetítés. Az Európa Tanács fajgyűlölet és intolerancia elleni európai bizottságának jelentése a következőket állapította meg: „A jelenlegi közbeszéd a régióban a közelmúlt háborúit megelőző gyűlöletbeszédre emlékeztet, a felmérések szerint pedig magas szintű a mögöttes társadalmi távolság a lakosság különböző részei között... A gyűlöletbeszéd egyre inkább terjed az interneten; a futballhuliganok és szervezeteik szintén hozzájárulnak a gyűlölet terjesztéséhez.”¹⁰⁸

Társadalmi nem és hagyományos értékek

Az illiberális kormányok átvették a szélsőjobboldal és a konzervatív genderellenes mozgalmak diskurzusát, amely szerint a nemek közötti egyenlőség egy „ideológia” és amelyek a nemek közötti egyenlőség eredményeit eltorzító „gender-ideológia” és „genderelmélet” félrevezető fogalmait használják. A fő célpontok az LMBTQ jogokat szolgáló állítólagos „propaganda”, a reprodukciós jogok és a biotechnológia, valamint a szexuális és egyenlőséggel kapcsolatos nevelés. A család hagyományos értékeken alapuló rendszerekben betöltött

101 Cas Mudde and Cristóbal Rovera Kaltwasser, „Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America”, *Government and Opposition*, vol.48, 2012

102 Bloomberg, „Hungary on Path to Shed Junk Grade and Shield Forint, Orban Says,” 2014. december 15.

103 Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, CCPR/C/POL/CO/7, 13. és 15. pont.

104 Human Rights Watch, *World Report 2017 – European Union Events of 2016*

105 Uo.

106 CCPR/C/POL/CO/7, 15. pont.

107 Nils Muiznieks, az Európa Tanács emberi jogi biztosa 2016. április 25. és 29. közötti horvátországi látogatásáról szóló jelentése, CoE Doc. CommDH(2016)31, 68. pont

108 Fajgyűlölet és intolerancia elleni európai bizottság, *Report on Serbia (5th monitoring cycle)*, 2017. május 16., 9. o.

szerepe, beleértve a nő családban játszott szerepét is, összekapcsolódik az etnikailag homogén, „tisztá” társadalom kivetített világgépével.

A nemi sztereotípiák, a nők és férfiak szerepével kapcsolatos hagyományos álláspontok, továbbá a homofób attitűdök hosszú időn át uralkodóak voltak a régióban, de az utóbbi években jelentős előrehaladás történt a mentalitás és a közvélemény alakítása terén. E tekintetben a „hagyományos értékek” támogatása, ahol arra sor kerül, jelentős visszalépést jelent.

Az új magyar alkotmány egy olyan elvet tartalmaz, amely az életet a fogantatás pillanatától védi és kijelenti, hogy házasság csak férfi és nő között jöhet létre. Ugyanakkor az abortusz 1953 óta legális Magyarországon és a magyar közvélemény a felmérések szerint inkább pozitívan áll a választás jogához – ellentétben Lengyelországgal.

A családok védelméről szóló, 2012-ben hatályba lépett magyar törvény szerint a család egy heteroszexuális pár és gyermekeik, vagy az egyenesági rokonok. Az adószabályok is támogatják ezt a felfogást. A 2014-ben hatályba lépett új polgári törvénykönyv nem tartalmazza az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolatát, amelyet külön törvényben szabályoznak, és amely így nem tartozik a „család” fogalma alá. Az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolatát 2009-ben ismerték el, és azóta részesülnek jogokban és juttatásokban. Ezek az alkotmányos és jogszabályi módosítások azonban elzárták az utat az azonos neműek házasságával kapcsolatos minden további vita előtt.

Magyarországon a genderellenes diskurzus szorosan kapcsolódik a magyar nemzet és hagyományai „külső befolyással” és „belföldi liberálisokkal” szembeni megóvásának szükségességéhez kapcsolódó általános diskurzushoz – olyan fenyegető nyelvezetről van szó, amelyet a Magyarország számára fenyegetésként lefestett „gender-ideológiával” szemben használnak. Ezenfelül a nemek közötti egyenlőséget úgy mutatják be, mint egy a kommunizmushoz kapcsolódó elgondolást.¹⁰⁹ E „tradicionalista” megközelítésnek megvan a maga hatása a nők jogaira és a nemek közötti egyenlőségre. A Fidesz hatalomra jutása óta romlott a közhivatal viselő nők aránya; jelenleg a magyar kormányban nincs egyetlen női tagja sem és a nők a 2014. évi választást követően csak 10%-át teszik ki a parlamentnek. Ez a legalacsonyabb arány Európában és az Interparlamentáris Unió adatai szerint Magyarország a 160. helyen áll a világban a nők parlamenti arányát illetően.¹¹⁰

Különbözik a lengyel helyzet annyiban, hogy Lengyelországban a „genderellenes” vita a Jog és Igazság hatalomba kerülését megelőzően kezdődött. Ez eredetileg a lengyelországi katolikus egyháztól indult, amely az abortusszal és a reprodukciós jogokkal kapcsolatos hagyományos álláspontja mellett a „gender-ideológiát” tette felelőssé a család és a társadalom egyre mélyülő válságáért, valamint a társadalmi hiányosságokért. 2013 végén az egyházon belül kampány indult a genderelméletek megkérdőjelezése érdekében. 2015-ben történt megválasztását követően a kormány jogalkotás és szakpolitikák révén támogatta az egyház álláspontját.

A női jogokat illetően Lengyelország és Magyarország is olyan konzervatív politikát követ, amely önmagában nem jelenti az emberi jogok megsértését, de olyan retorikát alkalmaznak, amely gátolja a női jogokat és a nemek közötti egyenlőséget. E politikákat jelentős ellenállás nélkül hajtják végre, a hosszú fizetett szülési szabadság, a korlátozott csecsemő-ellátási lehetőségek, illetve az anyákat védő munkajogi rendelkezések eredményeként, illetve az alacsonyan fizetett ágazatokban a nemek közötti bérszakadék és a munkakörülményeket érintő, társadalmi nyomással párosuló különbségek miatt. Kiemelendő, hogy a nemek közötti bérszakadék Lengyelországban nőtt a fiatal nők körében. Az Európai Bizottság felhívta a figyelmet a fiatal anyák hosszabb tartamú kiesésére a munkaerő-piacról, illetve a teljesen átruházható szülői szabadságra, amely arra ösztönzi a nőket mint második keresőket, hogy maradjanak kívül a munkaerő-piacon, kiemelve azt is, hogy az új családi pótlék „negatív hatással lehet a szülők, főként a nők munkaerő-piaci részvételére.”¹¹¹

A női jogokkal foglalkozó, illetve feminista szervezetek megszólalnak ugyan, de ritkán hallgatják meg őket – vannak kivételek, mint a lengyelországi „Fekete Tiltakozás” és az abortusz javasolt betiltása által kiváltott erőteljes ellenállás.

A szexuális és reprodukciós jogok helyzete mindig is vitatott téma volt Lengyelországban, de a helyzet romlott a jelenlegi kormánnyal, különösen a családtervezési szolgáltatások, illetve az esemény utáni tablettához való hozzáférés terén. Az illegális abortuszok száma magas, mivel az orvosok gyakran lelkiismereti kifogásra hivatkoznak az

109 Friedrich Ebert Stiftung, *Gender as symbolic glue*, 46. o.

110 Interparlamentáris Unió, *Women in national parliaments: globális sorrend 2017. szeptember 1-jén.*

111 Európai Bizottság, *szolgálati munkadokumentum – országjelentés, Lengyelország 2017, DOC SWD(2017) 86 final, 2017. február 22.*

abortusz megtagadása érdekében,¹¹² ennek eredményeként a legális terhességmegszakítás az ország számos intézményében és területén elérhetetlen. E kérdésben Lengyelországgal szemben számos pert indítottak az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt,¹¹³ ezeket az ítéleteket azonban nem implementálják. Az ENSZ gazdasági, szociális és kulturális jogokkal foglalkozó bizottsága és az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága is kifejezte aggodalmát, illetve ajánlásokat adott ki e tekintetben.¹¹⁴

A „genderrel” szemben megfogalmazott kifogások hatással vannak a családon belüli és a nemi alapú erőszak elleni küzdelemre is. Magyarország nem ratifikálta az Isztambuli Egyezményt – elutasítását arra az álláspontra alapítva, hogy az „genderrel” kapcsolatos. Lengyelországban tüntetőleg nem alkalmazzák az Egyezményt. Ugyanakkor a családon belüli és a nemi alapú erőszak áldozataival foglalkozó szervezetek, amelyek soha nem kaptak sok támogatást, egyre alacsonyabb támogatásban részesülnek, finanszírozásukat megszüntetik és egyre ellenségesebb környezetben működnek.

Lengyelországban nincs az azonos neműek élettársi kapcsolatának elismert jogi formája, továbbá nem létezik az LMBTQ személyekkel kapcsolatos egyenlőséget célzó politika. Az LMBTQ jogokkal foglalkozó egyenlőséget szolgáló szerveket és szervezeteket alulfinanszírozzák.

Szerbiában ezzel szemben a 2009-ben elfogadott átfogó antidiszkriminációs törvény olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek kifejezetten tiltják a szexuális irányultságon és/vagy nemi identitáson

alapuló hátrányos megkülönböztetést; e törvény némi előrehaladást jelent az LMBTQ személyek tekintetében. A problémák fennmaradnak, különösen a gyűlöletbeszéddel, fenyegetésekkel és fizikai erőszakkal szemben küzdelem kapcsán. Nincs például hivatalos központi adatösszesítés a homofób bűncselekmények számáról. Emellett az LMBTQ embereket érő nyilvános sérelmek szintje is viszonylag magas; a gondolkodásmódot megváltoztató szakpolitikára van szükség, például oly módon, hogy eltávolítják a diszkriminatív tartalmakat a tankönyvekből.¹¹⁵ Az ország új kormányát olyan miniszterelnök vezeti, aki nyíltan homoszexuális. Ugyanakkor még nem világos, hogy e kinevezés milyen gyakorlati hatással jár a szerbiai LMBTQ személyekre nézve.

112 Az orvosi és fogorvosi hivatásról szóló törvény 39. cikke. Az alkotmánybíróság egy 2015. évi ítélete folytán a lelkiismereti kifogással élést követően nincs a terhességmegszakítás elérését szolgáló megbízható továbbírási mechanizmus.

113 Lásd például Tysiac kontra Lengyelország (5410/03. sz. kérelem) és R.R. kontra Lengyelország (27617/04. sz. kérelem).

114 Az ENSZ gazdasági, szociális és kulturális jogokkal foglalkozó bizottsága, záró megjegyzések a Lengyelországról szóló hatodik időszakos jelentéshez, elfogadva 2016. október 7-én, UN Doc. E/C.12/POL/CO/6, 46. és azt követő pontok, valamint CCPR/C/POL/CO/7, 23. és azt követő pontok.

115 Bizottsági szolgálati munkadokumentum: Szerbia, 2016. évi jelentés, SWD(2016) 361 final, 2016. november 9., 63. o.

#czarnyprotest

A terhességmegszakítás mindig is vitatott téma volt Lengyelországban, de a helyzet romlott a jelenlegi kormány „hagyományos értékek” melletti kiállásának eredményeként. 2016. szeptemberben egy az életpárti csoportok kezdeményezésén alapuló törvényjavaslatot terjesztettek vizsgálatra a parlament igazságügyi és emberi jogi bizottsága elé. Ez elfogadása esetén minden körülmények között tiltotta volna a terhességmegszakítást, beleértve a nemi erőszakot, a vérfertőzést és a nő életének veszélyeztetését is. Ezenkívül a terhességmegszakítást kérő nőkkel, illetve az abortusz elvégzését vállaló orvosokkal szemben büntetőeljárást indítottak volna, a vetéléseket pedig kivizsgálták volna.

Ez minden korábbinál jelentősebb tömeges tiltakozást váltott ki.

Október 3-án hétfőn körülbelül 7 millió nő és férfi lépett sztrájkba és kezdett tiltakozásba, bojkottálva a munkát és az iskolát, éttermeket, üzleteket, kormányzati hivatalokat zárva be, nem tartva meg az egyetemi órákat és elzárva a kormánypárt varsói székhelyéhez vezető utat.

A feketébe öltözött, vállfákkal felszerelt nők és férfiak Lengyelország-szerte az utcákra vonultak, közülük mintegy 30 ezren a varsói Kastély térre mentek. A hírek szerint a népszerű katolikus zarándokhelyen, Czestochowában 60 városi tisztviselő nem vette fel a munkát. A mozgalom olyan médiumok támogatását élvezte, mint a Gazeta Wyborcza, a Polityka magazin, valamint a TVN24 televíziós hírcsatorna.

A „Fekete Hétfő” tiltakozás egy a szociális médiában szervezett kezdeményezés tetőpontja volt, amelynek során a törvénytervezet bejelentését követő hetekben feketébe öltözött emberek posztoltak magukról képeket a #czarnyprotest („fekete tiltakozás”) hashtaggel ellátva.

A tiltakozó mozgalom nemzetközi figyelmet is kiváltott, számos európai városban tartottak a lengyel nőket támogató gyűléseket, beleértve Berlint, Londont, Barcelonát és Párizst.

Szolidaritási üzenetek érkeztek

Izlandról – ahol 1975-ben a nők hasonló sztrájkot szerveztek a nemi alapú hátrányos megkülönböztetés elleni tiltakozás céljából – és kenyai női csoportoktól.

A kormány először megpróbálta elbogatellizálni a fellépésüket; Witold Waszczykowski külügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy a tiltakozók csupán „szórakozó” nők. Az intenzív tiltakozásokkal szembesülve azonban a törvénytervezetet vizsgáló bizottság annak elutasítását javasolta és a tervezet vizsgálatra előterjesztő PiS-tagok a beterveztést követő kevesebb, mint két héten belül visszavonták azt. Agnieszka Graff író és aktivista véleménye szerint a teljes abortusztilalom bevezetésére irányuló kísérletek ellentétes hatással jártak, és a terhességmegszakításhoz való jogok fokozott támogatását eredményezték Lengyelországban.

03/10

LENGYEL NŐK
SZTRÁJKBAN

Horvátország: Az ellenállás kronológiája

Lásd még az ábrát a 28. oldalon.

A horvát civil társadalom 2016. január és július között legalább 20 nyilvános fellépést és tiltakozást szervezett, különösen a kormány arra irányuló törekvéseire reagálva, hogy megnyirbálják a média szabadságát és a véleménynyilvánítás szabadságát, valamint hogy csökkentsék a civil társadalmi szervezetek és a közoktatás finanszírozását. A civil társadalom továbbá folyamatosan ellenállást szervezett a kormánykoalíció populista programjának azon elemeivel szemben, amelyek a történelmi revizionizmus és a „hagyományos” értékek támogatása révén fenyegették a horvát társadalmat.

Január 22.

A Platform 112 tiltakozást szervez a Szent Márk térre „A véleménynyilvánítás szabadságának halála” ellen, a fasizmussal kapcsolatos revizionista álláspontjáról ismert Hasanbegović szélsőjobboldali kulturális miniszter eltávolítását követelve. E tiltakozásra az új kormány beiktatását követő napon került sor.

Február 4.

A „Kulturjnaci 2016” sajtókonferenciát szervez a Szent Márk téren, amelynek során elítélik a gyűlöletbeszéd és az intolerancia, a nyilvános sértések, valamint a gyűlekezési szabadságot, a véleménynyilvánítás szabadságát és a szólásszabadságot érintő támadások elterjedését. A szervezet a kulturális és művészeti szféra dolgozóinak petíciója alapján Hasanbegović lemondását követeli.

Március 8.

A Nemzetközi Nőnap alkalmából két, a Horvátország Női Hálózat és a „Felelősségvállalás A Nők Meggyilkolásáért” kollektív kezdeményezés által szervezett tiltakozást tartanak a nem megfelelő politikai képviselettel, a közélet minden terén megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetéssel, továbbá a hagyományos értékek támogatásának keretében a szexuális és reprodukciós jogok lebontásával szemben.

Április 1.

Megalakul a „Szatírákés” kezdeményezés, amelynek részesei a civil társadalom tagjai és a Horvát Újságírók Szövetsége. A kezdeményezés tiltakozást szervez a művészi szabadság védelmében és a satíra cenzúrája ellen. E tiltakozást az váltotta ki, hogy megszüntették a Montirani proces satirikus televízióműsört, illetve arra a szólásszabadságot érő következetes támadásokra, a média és az újságírók kormány részéről történő nyilvános befekettítésére, a HRT horvát televízió átvételére és a HRT médiamunkásainak, szerkesztőinek, újságíróinak és filmrendezőinek tömeges elbocsátására válaszul került sor.

Április 3.

A kulturális miniszter nyilatkozatot tesz közzé azzal kapcsolatban, hogy Ante Tomić író és újságíró megtámadták, amikor március 31-én Splitben egy kulturális fesztiválon vett részt. Hasanbegović emlékeztetett „a felelősségvállalás fontosságára a nyilvánosan elmondott és leírt szavakért”.

A „Kulturjnaci 2016” felhívja a miniszterelnököt, hogy váltsa le Hasanbegovićot „szégyenleges nyilatkozata” miatt.

Április 4.

A Horvátországi Zsidó Önkormányzatok együttműködése, majd a Szerb Nemzeti Tanács is bejelentette, hogy bojkottálni fogja a Jasenovaci Emlékhelyen tartott hivatalos megemlékezést, azzal vádolva a kormányt, hogy nem küzd az usztasa mozgalom feltámasztása ellen. Később független megemlékezéseket szerveztek Jasenovacban, továbbá a koncentrációs tábor felszabadításának évfordulóján egy nyilvános gyűlést tartottak Zágrábban.

Április 5., 6. és 19.

Számos civil társadalmi szervezet tart tiltakozásokat a kormányzat azon szándékával szemben, hogy olyan rendeletet fogadjon el, amely lényegesen csökkenti a civil társadalom fejlesztését szolgáló nemzeti alapítvány 2016. évi bevételét, illetve amely kritériumokat ír elő a források civil szervezetek közötti elosztását illetően. A civil társadalom éles kritikát fogalmazott meg a kormánnyal szemben, mert az nem folytat társadalmi párbeszédet.

A tiltakozás eredményeként a rendelet elfogadását elhalasztották és arra végül április 22-én került sor egy telefonos ülés során.

Április 13.

A közoktatást illetően a „Jó” kezdeményezés tiltakozást szervezett az éppen a parlament előtt fekvő átfogó tantervi reform pénzügyi támogatásának hiánya, illetve a horvát oktatási és tanárképzési ügynökség függetlenségének és szakértelmének hiánya miatt.

Április 21.

A Horvátországi Antifasiszta Liga, a Horvátországi Zsidó Önkormányzatok együttműködése, a Szerb Nemzeti Tanács, a Roma Nemzeti Tanács és az Antifasiszta Harcosok Szövetsége nyilvános gyűlést szervez Zágrábban, a Fasizmus Áldozatainak terén, a holokausztra emlékezve, beleértve a szerb és roma áldozatokat is, továbbá annak érdekében, hogy felszólaljanak az usztasa ideológia relativizálására és támogatására irányuló, a kormány által támogatott trend ellen.

Április 27.

Az „Üdvözlés” és a „Horvát Platform A Nemzetközi Polgári Szolidaritásért” kezdeményezések tiltakozást szerveztek Recep Erdogan török elnök látogatása alkalmából, amelynek során azzal vádolták a kormányt, hogy gazdasági beruházások ürügye alatt fogadja Erdogant, miközben szemet huny a Törökországban többek között menekültekkel szemben elkövetett emberi jogi jogsértések felett, továbbá felszólaltak az EU-Törökország megállapodással szemben.

Május 2. és 3.

A Horvát Újságírók Szövetsége tévéműsorok házigazdáival szemben elkövetett „elfogadhatatlan támadásokról és személyes sértésekről” számolt be, mert azok állítólag megsértettek „nemzeti és vallási szentségeket”. A Világsajtó Szabadságának Napján a Szövetség tiltakozást szervezett a közszolgálati műsorszolgáltatónál dolgozó újságírók folyamatos elbocsátása ellen, és lemondásra szólította fel a kulturális minisztert.

Május 9.

Az „Erős Civil Társadalomért” kezdeményezés petíciót terjesztett a kormány elé, a civil társadalom fennálló támogatási modelljének védelmében, valamint annak érdekében, hogy kifogásolja a non-profit médiával foglalkozó bizottság megszüntetését, a Nemzeti Alapítvány céljára rendelt bevételek újraelosztását, valamint az Alapítvány végrehajtó testülete újráválasztásának elhalasztását. Több, mint 430 szervezet írta alá a petíciót.

Május 21.

Több szervezet tiltakozást szervezett „A Választás Jogának Védelme” (Obranipravonaizbor) néven, amelynek során elítélték azokat a politikai manipulációkat, amelyek célja a nők megfosztása azon joguktól, hogy dönthessenek saját életükről, ugyanakkor, amikor az úgynevezett Élet menetét (Hodzaživot) tartották, amelynek keretében a biztonságos terhességmegszakítás jogának korlátozását követelték.

Június 1.

A tantervi reform leállítását követően a „Hrvatskamožebojje” (Horvátország jobbat is tud) kezdeményezés jelentős tiltakozásokat szervezett több városban, amelyen Zágrábban 25 000 ember vett részt (ez volt a legnagyobb tiltakozás a 20 évvel ezelőtti Radio 101 tüntetés óta). A tiltakozók a reform folytatását, valamint Predrag Šustar oktatási miniszter lemondását követelték.

Június 14.

A reprodukciós jogokról szóló kerekasztalt tartották az Oktatási, Tanácsadási és Kutatási Központ (CESI), az Orvosi kezdeményezés a gyógyítás terén a lelkiismereti kifogáshoz való jog szabályozásáról és a Platform 112 szervezésében, amelynek során kitértek a nők családtervezéshez való hozzáférésre irányuló jogát érintő fokozódó fenyegetésekre, valamint a konzervatív, jobboldali és keresztény szervezetek azon szándékára, hogy módosítsák a terhességmegszakításról szóló horvát törvényt.

Június 15.

A „Munkásfront” tiltakozást tartott, amelyen követelték Tomislav Karamarko miniszterelnök-helyettes lemondását (Karamarko, odlazi), valamint a „tolvajbanda” távozását és a kulturális miniszter lemondását.

Június 16.

A „Horvátország jobbat is tud” kezdeményezés újabb tiltakozást szervezett, az átfogó tantervi reform támogatása érdekében, és lemondásra szólított fel mindenkit, aki felelős a reform végrehajtásának elmaradásáért.

Július 13.

A Horvát Újságírók Szövetsége nyilvános nyilatkozatot adott ki, amelyben határozottan elítélt egy Ljubica Letinić, a Horvát Rádió újságírója és szerkesztője elleni támadást. A tiltakozás során egy nyílt levelet politikailag motivált gyűlöletkeltésnek és rágalmazásnak minősítettek, illetve elítélték, hogy a Letinić által szerkesztett műsorokat levették a programról.

Július 14.

A „Sloboda trećima” („Szabadságot a Harmadiknak” – a Horvát Rádió és Televízió műsorai) polgári kezdeményezés által szervezett „Na valovima slobodnog Trećeg” című tiltakozást tartottak a Fasizmus Áldozatainak terén, egy olyan nyilvános rádióműsor formájában, amely felhívta a figyelmet a Horvát Rádió és Televízió 3 csatornáját érintő radikális változásokra.

Július 15.

Az Antifasiszta Liga büntetőfeljelentést tett a „Jasenovac – az Igazság” című film rendezője ellen, erőszakra és gyűlöletre uszítás miatt.

A civil társadalom ösztönzését szolgáló gyakorlatok és stratégiák

Munkamódszerek, mobilizáció és kapcsolat a döntéshozókkal

Az emberi jogok első helyre helyezése

„Összességében Magyarországon az emberi jogi aktivisták biztonságosan tudnak működni”, állapította meg hivatalos magyarországi látogatását követően Michel Forst, az ENSZ emberi jogi aktivisták helyzetével foglalkozó különleges jelentéstevője.¹¹⁶ A fenti elemző dokumentumok szerint az emberi jogi aktivisták nagyrészt hasonló helyzetben vannak Horvátországban, Lengyelországban és Szerbiában is.

A beteg demokráciákban az emberi jogi szervezetek valójában rendelkeznek egy jelentős eszközzel: még mindig el tudják érni a nyilvánosságot és igénybe vehetik az utcát; a horvátországi és lengyelországi sikerek azt mutatják, hogy a mobilizáció továbbra is lehetséges.

Nem szabad ugyanakkor alábecsülni azokat a problémákat, amelyekkel az ezekben az országokban dolgozó emberi jogi aktivisták szembesülnek, amint azt a különleges jelentéstevő is hangsúlyozta: „Működésük környezete egyre kevésbé segítő jellegű.”

Az egyenlőtlenség világszerte továbbra is növekszik.¹¹⁷ Horvátországban, Magyarországon, Lengyelországban és Szerbiában, illetve a világ számos más olyan részében, ahol az országokban kialakult a középosztály, sok ember úgy érzi, hogy kormányuk nem értük dolgozik. Ezek az emberek nem úgy tekintenek az emberi jogi mozgalomra, mint amelynek van válasza a számukra. Amint azt Philip Aston, az ENSZ rendkívüli szegénységgel és az emberi jogok kérdésével foglalkozó különleges jelentéstevője a közelmúltban kifejtette:

„Az emberi jogi érdekképviselet nagyrészt a marginális helyzetben lévő és elnyomott egyénekre, illetve kisebbségi csoportokra koncentrál. A társadalom többsége azonban úgy érzi, hogy az ilyen jellegű emberi jogi mozgalom nem érinti, valamint, hogy az emberi jogi csoportok valójában csak a »menedékkérőkért«, »bűnözőkért« és »terroristákért« dolgoznak.”¹¹⁸

Érdemes lenne alaposabban megvizsgálni, hogy az illiberális politikák és gyakorlatok ténylegesen hatottak-e a szociális és gazdasági jogok élvezetére, illetve, hogy sor került-e

olyan javulásra, amely megfelel az illiberális kormányok ígéreteinek. E tekintetben a Platforma 112 *Az Orešković-kormány első 100 napja* című értékelése érdekes illusztrációt kínál. A dokumentum szerint: „A társadalmi-gazdasági politika nem mutatja látható jeleit azoknak a fő strukturális reformoknak, amelyeket a választások előtt ígértek...A reformra, illetve a közigazgatási szervek számának csökkentésére, illetve a területi átszervezésre vonatkozó bejelentéseknek és választások előtti ígéreteknek nincs egyértelmű politikai támogatásuk, ami továbbra is teret nyit a hatékonytalanságnak és a kliens-rendszernek.”¹¹⁹

A Platforma 112-höz hasonlóan cáfolni kell azokat az érzéseket, amelyek szerint az illiberális politikák jobb választ fognak adni a társadalmi-gazdasági kérdésekre, mint az emberi jogok: „El kell kezdenünk hangsúlyozni, hogy az emberi jogok katalógusa ugyanolyan mértékben tartalmazza a jogok mindkét kategóriáját.”¹²⁰

Az emberi jogi civil szervezetek fokozott ellenőrzése, illetve az őket

116 UN Doc: A/HRC/34/52/Add.2, 104. pont

117 2015. május 21-én, az „In It Together” jelentés nyitó rendezvényén tartott beszédében Angel Gurría, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet főtárgya, kijelentette, hogy „forduloponthoz értünk. Az egyenlőtlenség immár nem kezelhető utólagos kérdésként. Az arról szóló vitára kell koncentrálnunk, hogy a növekedés előnyeit miként osztják el.” Úgy véli, hogy a „helyzet gazdaságilag fenntarthatatlan.”

118 Philip Alston, „Human rights under siege,” SUR 25 (2017).

119 Going Down: Overview of the first 100 days of the Oreskovic government, 2016 április 29.

120 Uo.



2016. június 1-jén a „Hrvatska može bolje” („Horvátország jobbat is tud”) kezdeményezés jelentős tiltakozásokat szervezett több városban, amelyen Zágrábban 25 000 ember vett részt. Ezen egy tiltakozó olyan táblát vitt, amelyen ez állt: „Ugyanolyan jó transzparens, mint ez a kormány.”
Fotó: Luka Tomac, Hrvatska može bolje

sújtó, egyre túlzottabb szabályozások és korlátozások, valamint a rágalmak és nyilvános támadások visszhangra találnak az embereknél, mivel az a benyomásuk, hogy az emberi jogi mozgalom nem értük dolgozik.

További problémát jelent a „pártelkötelezettség” és az „átpolitizáltság” vádja. A „civil szervezetek a konzervatívok ellen vannak”, mondják. A konzervatív teret illiberális politikusok követelik maguknak. E vád tehát az ellenzéki

pártokkal, a politikai ellenzékkel köti össze a civil szervezeteket Horvátországban, Magyarországon, Lengyelországban és Szerbiában.

A fő probléma az, hogy miként lehet elhatárolni a pártpolitikai tevékenységet és az emberi jogi aktivisták feladatait – azt az örkutya funkciót, amely az emberi jogok azonos védelmét biztosítja minden ember számára, párhovatartozásukra vagy világnézetükre tekintet nélkül. Lengyelországban és Szerbiában a civil szervezetek eddig soha nem reagáltak

a velük szemben megfogalmazott, átpolitizáltságra és elfogultságra vonatkozó vádakra.

Az illiberális kormányok hajlamosak a polarizálásra. Egy „tökéletes világban” a civil társadalom nyilvánvalóan pozitív szerepet játszik mindenki számára és ilyenként is ismerik el. Az ENSZ az emberi jogi aktivistákkal kapcsolatos határozataiban következetesen felhívta az államokat, illetve a társadalom valamennyi ágazatának vezetőit arra, hogy nyilvánosan ismerjék el az

emberi jogi aktivisták által az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság előmozdítása érdekében játszott fontos és legitim szerepet, valamint arra, hogy kerüljék a stigmatizációt.

Az emberi jogi civil szervezetek politikai szereplőkké válnak, de nincs pártelkötelezettségük, és az emberi jogi aktivistákról szóló ENSZ-nyilatkozatban¹²¹ lefektetett elvekre támaszkodnak, beleértve az egyetemesség és az oszthatatlanság elvét is.

Az illiberális kormányok által az „átpolitizáltság” címkeje alatt hangoztatott, „pártelfogultságra” vonatkozó vádak megcáfolása érdekében a civil szervezetek gyakorlatainak még inkább átláthatóknak, elszámoltathatóknak és egyértelműeknek kell lenniük. Világosabbá kell tennünk a kiindulási pontunkat – az általunk védett egyetemes és oszthatatlan emberi jogokat –, különösen akkor, ha az emberi jogi civil szervezetek részt vesznek a nyilvános vitában, és az emberi jogokat érő támadásokat támogató politikusokkal és illiberális kormányokkal kell felvenniük a küzdelmet. Azt is be kell mutatnunk, hogy mi magunk demokratikusan működünk, elszámoltathatóak vagyunk, valamint, hogy képesek vagyunk szilárdan kiállni az emberi jogi értékek, elvek és jogi standardok védelmében.

Ezáltal a regionális és nemzetközi rendszerek igénybe vétele is megmagyarázható. Az államok úgy döntöttek, hogy közösen regionális és nemzetközi standardokat állapítanak meg az emberi jogok védelméért és a jogállamiságot illetően. Ezt követik az emberi jogi civil szervezetek: elősegítjük, hogy az államok tiszteletben tartsák a ratifikált nemzetközi emberi jogi

egyezményeket, valamint további munkát és erősebb standardokat követelünk, mivel nem elégedhetünk meg azzal, hogy a minimum legyen a legjobb, ami elérhető. Az illiberális kormányok gyakran hivatkoznak arra az érve, hogy a nemzetközi közösség beavatkozik, míg az előző kormányok hiányosságait illetően hallgatott. Nem „átpolitizáltság” felhívni a figyelmet arra, hogy a „hagyományos értékeket” és illiberális demokratikus elveket hirdető illiberális kormányok valójában saját kulturális normáikat és sajátosságait kívánják a nemzetközi jog és standardok fölé emelni, ezáltal aláásva az egyetemes emberi jogok elvét.

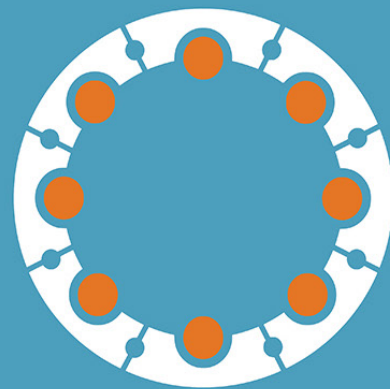
E szellemben követelnünk kell, hogy teljes körűen élhessünk a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 25. cikkében foglalt jogunkkal, különösen azzal a joggal és lehetőséggel, hogy részt vegyünk a közügyek vitélében. E jog mindenkit megillet, még ha nem is indul közhatalmi tisztségért, és a államoknak ténylegesen nagyobb teret kell biztosítaniuk a civil társadalom részére arra, hogy teljes körűen, szabadon és a megtorlástól való félelem nélkül részt vehessen a nyilvános párbeszédben, különösen a választási eljárások során, amint arra Maina Kiai, az ENSZ békés gyülekezéshez és egyesüléshez fűződő jog kérdésével foglalkozó különleges jelentéstevője rámutatott:

„A békés gyülekezéshez és egyesüléshez fűződő jog a közügyekben való részvétel kulcsfontosságú eszközét jelenti az egyének és a csoportok számára. E jogok gyakorlása olyan lehetőségeket biztosít, amelyek révén az emberek összegyűjthetik és megfogalmazhatják aggodalmaikat és érdekeiket, továbbá megpróbálhatják olyanná alakítani a kormányzást, amely reagál e problémáikra.”¹²²

121 Az egyének, a csoportok, és a társadalmi szervek joga és felelőssége az egyetemesen elismert emberi jogok és alapvető szabadságjogok elősegítésére és védelmére című nyilatkozat, elfogadta az ENSZ Közgyűlése 1998. december 9-én (UN Doc: A/RES/53/144).

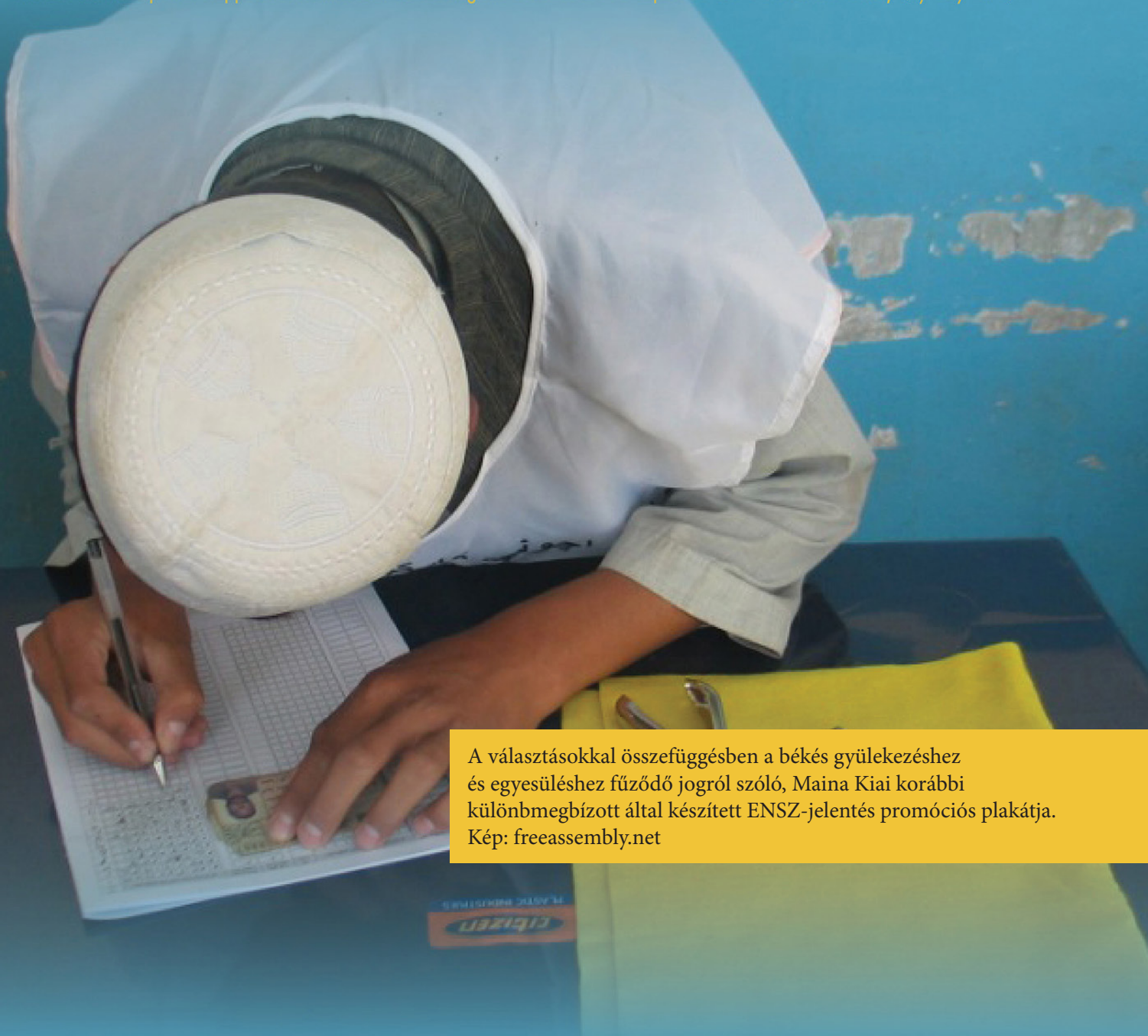
122 Az ENSZ békés gyülekezéshez és egyesüléshez fűződő jog kérdésével foglalkozó különmegbízottjának jelentése az ENSZ Közgyűlése részére (UN Doc: A/68/299), 6. pont.

ELECTIONS: VOTE YES FOR MORE CIVIC SPACE



“Election periods are a time for citizens to express their collective will and confer legitimacy on governments. People should be given more space – not less – to exercise their assembly and association rights. If they are not, it fundamentally undermines the legitimacy of the process. And that calls into question the legitimacy of the government itself.”

United Nations Special Rapporteur Maina Kiai discussing his October 2013 report to the General Assembly (A/68/299)



A választásokkal összefüggésben a békés gyülekezéshez és egyesüléshez fűződő jogról szóló, Maina Kiai korábbi különmegbízott által készített ENSZ-jelentés promóciós plakátja.
Kép: freeassembly.net



A civil társadalom eszközkészlete

Ez a civil szervezetek munkamódszereit, a mobilizációt és a döntéshozókkal fenntartott kapcsolatot jelenti.

Az illiberális kormányok által vezetett országok esetében a civil szervezetek számára kulcsfontosságú, hogy fejlesszék munkamódszereiket, fokozzák erőfeszítéseiket a szélesebb nyilvánosság mozgósítása érdekében, valamint, hogy átláthatóvá tegyék, hogy milyen módon lépnek kapcsolatba a döntéshozókkal.

Az alábbiakban a vizsgált országokban elért bizonyos eredmények alapján olyan gyakorlatok és stratégiák listáját kínáljuk, amely arra ösztönözheti a civil szervezeteket, hogy e tekintetben vegyék fel a küzdelmet az illiberális kormányokkal: Fontos, hogy a lista nem kimerítő jellegű.

Fenntarthatóság

A finanszírozás fenntartása

Az illiberális kormányok tevékenysége nem szorítkozik a nemzeti finanszírozás ellenőrzésére, hanem az emberi jogi szervezetek magánadományokhoz és külföldi állami adományokhoz való hozzáférését is korlátozni próbálják.

Továbbra is védjék a finanszírozás földrajzi eredetétől függetlenül a finanszírozáshoz való hozzáférés jogára vonatkozó nemzetközi emberi jogi standardokat, ahogy azok az ENSZ emberi jogi aktivistákról szóló határozataiban szerepelnek.

Építsenek ki olyan pénzügyi bázist, amely szélesebb körű az intézményi adományozóknál, kiterjed például az egyedi adományokra, illetve a konkrét projektek közösségi finanszírozására.

2016 nyarán a voronyezsi Human Rights House az orosz planeta.ru közösségi finanszírozási platformot használta arra, hogy finanszírozást gyűjtsön a szervezet különböző szükségleteire, mint például arra, hogy ingyenes jogi segítséget nyújtsanak az emberek számára, kifizessék a bérleti díjat, fedezzék az adminisztrációs költségeket, illetve a titkárnő bérét, valamint kis részben az épület felújítását. A Human Rights House 290 000 rubellel (körülbelül 4050 EUR) túlteljesítette célját. Az online közösségi finanszírozást olyan weboldalakon lehetséges, mint a Kickstarter, az Indiegogo és a Causes, amelyek lehetővé teszik a felhasználók részére, hogy kampányoldalakat hozzanak létre egy adott projekt vagy ügy céljára, kitűzzenek egy finanszírozási célt, majd adományokat kapjanak a platformon keresztül.

Fenntarthatóság

A legitimitás előmozdítása

Az illiberális kormányok, ahogy az autoritárius kormányok az Orosz Föderációban és másutt, finanszírozásuk eredete alapján támadják az emberi jogi civil szervezeteket, megpróbálva megfosztani őket legitimitációjuktól.

Kampányoljanak azzal, hogy az illiberális kormányok nemzetközi kötelezettséget vállaltak arra, hogy nem írnak elő korlátozásokat az emberi jogi tevékenységek finanszírozásának potenciális forrásait illetően. Ennélfogva semmilyen jogszabály nem nyilváníthatja bűncselekménnyé vagy illegitim tevékenységgé az emberi jogi tevékenységeket finanszírozásuk földrajzi eredete alapján.

Ismertessék, hogy a külföldi finanszírozás milyen módon járult hozzá az ország építéséhez, a kormány és a civil társadalom részére nyújtott támogatásnak köszönhetően, többek között úgy, hogy bemutatják, hogy mely nemzetközileg finanszírozott programok tették lehetővé a civil társadalom részére, hogy az évek során működni tudjon.

A jelen esettanulmány szerzőit inspiráló egyik példa a Peace Now jelentése volt, amely kilenc, a jelenlegi izraeli kormány telepéspárti politikáját védelmező szervezet finanszírozási forrásait és átláthatóságát vizsgálta meg, a külföldi adományokhoz való hozzáférést korlátozó törvény fényében. A tanulmány szerint az e szervezetek részére 2006 és 2013 között juttatott adományok 94%-a nem volt átlátható, ami azt jelenti, hogy nem lehet azonosítani az eredeti adományozót. A tanulmány azt is megállapítja, hogy a vizsgált szervezeteknek juttatott adományok többsége külföldi magánszemélyektől származott és főként amerikai szervezeteken keresztül érkezett, mint adóból levonható adomány.

Fenntarthatóság

Vészhelyzeti tervezés

Az illiberális kormányok készek minden rendelkezésükre álló eszközt igénybe venni annak érdekében, hogy az állami finanszírozást a hozzájuk lojális szervezetekhez és médiához irányítsák. Az illiberális elmékben nincs jelen az a gondolat, hogy a kormánnyal szemben kritikus civil társadalom magát a társadalmat gazdagítja.

Alakítsanak magán jótékonyági szervezeteket az emberi jogi munka céljaira, amelyek közvetlenül gyűjtik a forrásokat a polgároktól, ezáltal csökkentve a függést a kizárólag állami adományokból és külföldi adományozóktól származó finanszírozástól.

Szervezzék meg a szolidaritást a civil szervezetek között, közös szolidaritási alapok létrehozása révén, annak érdekében, hogy legyőzzék a rövid távú pénzügyi nehézségeket (mint a készpénz-problémák a projektciklusok között), valamint a személyzet megosztására irányuló kezdeményezésekkel az időszakos pénzügyi hiányok idején.

Horvátországban a Solidarna emberi jogi alapítványt 2015-ben hozta létre 55 horvát emberi jogi aktivista és civil társadalmi szervezet, „az emberi jogi érdekképviselet állami finanszírozásának fokozatos leépítésére” és „az illiberális trendek elleni ad hoc polgári fellépés fokozódó igényeire” válaszul.

Munkamódszerek

A döntéshozatal átláthatósága

Az illiberális kormányok célja, hogy megfosszák legitimitásuktól az emberi jogi civil szervezeteket és szociális mozgalmakat, álláspontjaik és szervezetük támadása révén.

Tegyék nyilvánossá a döntéshozatali eljárásokat a társadalmi mozgalmakon és az emberi jogi szervezeteken belül, egyértelművé téve a különböző szervek szerepét.

Legitimitásuk bemutatása érdekében tegyék egyértelművé, hogy „honnan jöttek”, illetve hogy mi az alapja álláspontjaiknak.

A Human Rights House Foundation és a Human Rights House szervezetei közös magatartási kódexet fogadtak el, amely részletesen rögzíti közös értékeiket, és az általuk követett magatartási szabályokat, így például a következőket:

- Az emberi jogi aktivisták biztonsága és védelme a legfontosabb
- Hátrányos megkülönböztetés nélkül minden egyén valamennyi emberi jogát tiszteletben kell tartani
- Biztosítani kell az átláthatóságot és az elszámoltathatóságot
- Jó igazgatást kell folytatni

Munkamódszerek

Jó és elszámoltatható igazgatás

Az illiberális kormányok azt állítják, hogy az emberi jogi civil szervezetek nem számoltathatók el és valójában külföldi érdeket szolgálnak, külföldi adományozókat használnak fel saját személyes gazdagodásuk érdekében, továbbá nem adnak semmi a társadalomnak.

Gondoskodjanak arról, hogy döntéshozó szerveik működőképesek legyenek, valamint, hogy kövessék a mozgalmuk vagy szervezetük által támogatott elveket, beleértve a nemek közötti egyenlőséget és a jó igazgatást is.

Kövessenek átlátható igazgatási módszert és kössenek átlátható ügyleteket, beleértve a könyvelés független auditálását is.

A **Transparency International** weboldalán nyilvánosan értékeli saját átláthatóságát, az igazgatásukkal, finanszírozásukkal és pénzügyeikkel, valamint a hatásvizsgálattal és értékelésekkel foglalkozó külön oldalakon. A szervezet részt vett az „Accountable Now” (Elszámoltathatóság most), vagyis egy olyan globális platform kialakításában, amely támogatja a civil társadalmi szervezeteket abban, hogy átláthatóak legyenek, reagáljanak az érintettek felé és hatást érjenek el.

Munkamódszerek

IT-biztonság

Az illiberális kormányok olyan intézkedéseket fogadnak el, amelyek fokozzák a megfigyelést és általában kevésbé tartják tiszteletben a magánéletet, illetve a személyes és különleges adatok védelmét, például az ügyfél-ügyvéd kapcsolat bizalmas jellegét.

Gondoskodjon arról, hogy szervezete megfelelően fel legyen szerelve az adatok biztonságos kezeléséhez, továbbá, hogy minden munkatárs képzést kapjon a biztonságos elektronikus kommunikációról, illetve általánosabb jelleggel értse meg, hogy miként kell biztonságosan kezelni az adatokat a digitális korban, valamint fizikailag az irodában.

Tervezzék meg szervezetük információtechnológiával kapcsolatos költségeit, beleértve a rövid távú projekteket is, annak érdekében, hogy el lehessen kerülni azt, hogy a szervezet hardvereit egyszerre kelljen lecserélni.

A **Front Line Defenders** közzétett egy „Digital Security & Privacy for Human Rights Defenders” (Digitális biztonság és adatvédelem emberi jogi aktivisták számára) című kézikönyvet, amely útmutatást ad arra nézve, hogy miként kell értelmezni a biztonsági és adatvédelmi problémákat az emberi jogi munkában, illetve, hogy miként kell róluk gondolkodni. A kézikönyv arra nézve is tájékoztatást nyújt, hogy hogyan kell sikeresen kialakítani a szervezeti IT-biztonsági politikát, a következők tekintetében: online kommunikáció és levelezés; adattárolás és adatchiválás; online személyazonossággal való visszaélés és profilozás; az internetes cenzúra, felügyelet és figyelemmel kísérés kockázatainak mérséklését szolgáló módszerek.

Munkamódszerek

A munkatársak felkészítése

Az illiberális kormányok jelentős nyomást gyakorolnak az emberi jogi aktivistákra, függetlenül attól, hogy önkéntesek-e, vagy pedig egy civil szervezetnek dolgoznak, illetve egy mozgalomban vesznek részt. Noha közvetlenül nem kockáztatják életüket, az ilyen országokban dolgozó emberi jogi aktivistákat fenyegetheti a kimerülés és kiégéssel küzdhetnek.

Támogassák aktivistáikat és munkavállalóikat ezen erős nyomás elleni küzdelemben csapatépítéssel, a külső coachingot szolgáló forrásgyűjtéssel, valamint azzal, hogy megtanítsák nekik, hogy felismerjék egyediségüket és értéküket.

Alakítsanak ki stratégiát a szervezetükön belül, annak érdekében, hogy foglalkozzanak aktivistáik és munkavállalóik mentális egészségével és jóllétével.

A Magyar Helsinki Bizottság tanácsadást biztosít azon dolgozók számára, akik olyan ügyfelekkel dolgoznak mint a traumatizált menekültek és a rendőrségi visszaélések áldozatai, mivel az ilyen dolgozók fokozott stressznek vannak kitéve. A tanácsadás eseti alapon más munkatársak részére is rendelkezésre áll. Ugyanebben a szellemben az openDemocracy egy online sorozatot indított az aktivisták mentális egészségének és jóllétének megvitatása céljából; mindezt az emberi jogi szervezetek, finanszírozók és maguk az aktivisták gyakran figyelmen kívül hagyják.

Mozgósítás

Részvétel, mobilizáció

Az illiberális kormányok az emberi jogi közösségen kívül eső emberekből is reakciókat váltanak ki, mivel megtámadják a jogállamiság kulcsfontosságú pilléreit, megkérdőjelezzik a nemzeti történelmet és kultúrát, továbbá támadásokat intéznek a kisebbségek ellen.

Gondoskodjon arról, hogy szervezete elérje a saját tagjain kívüli polgárokat, továbbá, hogy befogadó jellegű legyen, abban az értelemben, hogy előmozdítja a válaszadást az illiberális politikára, különösen a mozgósításokban és mozgalmakban való részvétel révén, továbbá, hogy delegáljon tagokat az különböző koalíciókba, még akkor is, ha a szervezet nem támogatja a közös üzenet egészét.

Legyenek jelen, legyenek résztvevők és befogadók, túllépve a pusztán távoli megfigyelésen.

Lengyelországban a Helsinki Alapítvány az Emberi Jogokért mutatta meg a 2017. júliusban a legfelsőbb bíróságot és a nemzeti igazságszolgáltatási tanácsot támadó törvényekre reakcióként lezajlott #gyertyafényes forradalom erejét. Anélkül, hogy elismerésre törne, megjeleníti a szociális média felületein, hogy részt vesz és belinkeli nemzetközi partner-civilszervezeteinek munkáját a folyamatban levő tiltakozásoknál.

Mozgósítás

A civil szervezetek közötti együttműködés

Az illiberális kormányok felhasználják a civil társadalom sokszínűségét az emberi jogi mozgalom ellen, kihasználva a civil szervezetek megosztottságát és versengését. Függetlenül attól, hogy a civil szervezetek különböző jogok kapcsán dolgoznak, hogy inkább örkutya-jellegű funkciót vagy szolgáltató feladatokat látnak-e el, a fokozottabb együttműködés eredményeként jobban megértik egymás stratégiáit és jobban tudnak tanulni egymástól, így módon pedig a szervezetek kevésbé maradnak egyedül, amikor rendkívül hasonló fenyegetésekkel szembesülnek.

A civil szervezetek közötti fokozott együttműködés az egyik módja annak, hogy olyan megbízható csoportot találjunk, amelynek keretében meg lehet osztani, meg lehet vitatni, illetve tesztelni lehet a stratégiákat. Keressenek egy ilyen civil szervezeti csoportot és ügyeljenek arra, hogy kivel oszthatnak meg információt, illetve hogy mely szervezetekben bízhatnak meg egy ilyen szoros együttműködés érdekében.

Gondoskodjanak arról, hogy legyen egy olyan megbízható tér a párbeszédre, ahol meg lehet állapodni a különböző stratégiákban, és ahol lehetőség van arra, hogy egyetértsenek abban, hogy nem értenek egyet.

Horvátországban a civil szervezetek programjai és projektjei finanszírozásának drasztikus csökkentésére vonatkozó döntést követően az „Inicijativa za snažno civilno društvo” (Kezdeményezés az erős civil társadalomért) több nyilvános fellépést szervezett annak érdekében, hogy felhívja a figyelmet a kormány politikájának értelmességére, valamint, hogy szolidaritást mutasson a civil szervezetek különböző csoportjai között. A kezdeményezésben részt vettek emberi jogokkal, gyermekjóléttel, a fogyatékkal élőknek nyújtott segítséggel, illetve egyéb szociális szolgáltatásokkal foglalkozó civil társadalmi szervezetek.

Magyarországon a több tucat civil szervezeten alapuló Civilizáció koalíció azért dolgozik, hogy a civil társadalmat a demokrácia fontos tényezőjeként ismerjék el. Kampányokat folytatnak, tiltakozásokat szerveznek és közös nyilatkozatokat adnak ki.

Mozgósítás

Koalícióépítés

Az illiberális kormányok, hasonlóan ahhoz, ahogy megpróbálják megosztani az emberi jogi civil szervezeteket, arra törekednek, hogy megosszák a civil társadalmat, oly módon, hogy konkrét érdekeket játszanak ki az emberi jogokkal szemben, rendszerint azt állítva, hogy a hazai munkavállalókat védik a külföldi munkaerővel szemben.

Az emberi jogi civil szervezeteknek meg kell találniuk azokat a mechanizmusokat, amelyek révén együtt tudnak működni a munkavállalói mozgalmakkal, szakszervezetekkel, környezetvédelmi szervezetekkel és aktivistákkal, illetve amelyek révén nyílt kommunikációt tudnak folytatni e szereplőkkel, annak érdekében, hogy bizalmatlanság nélkül meg tudják vitatni, illetve osztani programjukat.

A Platforma 112 71, országos és helyi szinten is aktív horvát civil társadalmi szervezet koalíciója, amelyek tevékenysége kiterjed az emberi jogok, a demokratizálódás, a békeépítés, a korrupció elleni küzdelem, valamint a közös erőforrások és a környezet védelmének területeire. A Platforma 112 2011 óta működik együttműködő érdekképviseleti platformként, segítséget nyújtva a közös érdekképviseleti kezdeményezésekhez és elősegítve a szociálisan igazságos közpolitikákat. 2011 óta az általános választásokat megelőzően a Platforma 112 közzéteszi a civil szervezetek felhívásait a politikai pártok részére és választási vitát szervez közöttük.

Mozgósítás

Az aktivisták szerepének támogatása

Az illiberális kormányok megpróbálják stigmatizálni az emberi jogi aktivistákat, továbbá megfosztani őket legitimitásuktól, kijelentve, hogy az emberi jogi aktivisták egyáltalán nem valamennyi emberi jogért dolgoznak, hanem kivétel nélkül magánérdekéért vagy külföldi érdekekért. Az illiberális kormányok ugyanakkor továbbra is úgy mutatják be magukat, mint az emberi jogok előmozdítóit a nemzetközi rendszerben, rendszerint oly módon, hogy támogatnak az emberi jogi aktivistákkal kapcsolatos határozatokat.

Számoltassák be kormányukat azon nemzetközi kötelezettségvállalásaikról, amelyek alapján nyilvánosan támogatniuk kell az emberi jogi aktivistákat. Hívják fel a figyelmet a kormány nemzetközi kötelezettségvállalásai és az emberi jogi aktivistákkal szemben belföldön megfogalmazott rágalmai közötti minden eltérésre.

Gyakoroljanak nyomást a kormányokra annak érdekében, hogy fogadjanak el az emberi jogi aktivisták védelméről szóló iránymutatásokat, amelyek ideális esetben tartalmaznak egy arra vonatkozó előírást, hogy rendszeresen be kell számolni az emberi jogi aktivisták helyzetéről, például a nemzeti emberi jogi mechanizmus révén.

Norvégia és Svájc is elfogadott az emberi jogi aktivisták védelméről szóló iránymutatásokat, nemzeti vonatkozásokkal. Az Európai Külügyi Szolgálat irányításával az EU is elfogadott ilyen iránymutatásokat, azok hatálya azonban a harmadik országokkal szemben vállalt kötelezettségekre és a multilaterális emberi jogi fórumokra korlátozódik.

Kölcsönhatás a döntéshozókkal

Stratégiai perek

Mivel az illiberális kormányok megpróbálják átvenni az irányítást a bíróságok felett, az emberi jogi szervezeteknek stratégiai lehetőségeket kell biztosítaniuk a bíróságok számára, hogy megerősítsék a jogállamiság, a fékek és ellensúlyok, az alapvető szabadságok és az emberi jogok tiszteletben tartásának fontosságát.

Vonjanak össze erőforrásokat olyan stratégiai ügyek felkutatására, amelyek jelentősnek bizonyulhatnak az országban és kiválthatják a média figyelmét. A potenciális ügyeket megbízható civil szervezetek koalíciójának kell áttekintenie.

Gondoskodjanak arról, hogy erős pereskedési lehetőségeik legyenek és működjenek együtt független nemzetközi szakértőkkel annak érdekében, hogy álláspontjuk támogatása érdekében *amicus curiae* véleményeket terjesszenek a bíróságok elé.

Lengyelországban a Helsinki Alapítvány az Emberi Jogokért határozott stratégiai pereskedési programot működtet, kiválasztva azokat a stratégiai eseteket, amelyek alkalmasak precedensek kialakítására; ilyen például Paweł Sołtys ügye, akit azon médiareformot követően bocsátottak el az állami rádiótól, amely e rádiót 2016. januárban kormányzati ellenőrzés alá vonta.

Magyarországon 23 civil szervezet közös beadvánnyal fordult az Alkotmánybírósághoz, megtámadva a civil szervezetekről szóló frissen módosított törvényt, amely sérti egyesülési szabadságukat, véleménynyilvánítási szabadságukat, valamint jó hírnevüket.

Kölcsönhatás a döntéshozókkal

A kommunikáció átláthatósága

Az illiberális kormányok azzal vádolják az emberi jogi civil szervezeteket, hogy pártpolitikai programot követnek, előnyben részesítve egyes elképzeléseket és politikai pártokat. E váddal azt az állítást támasztják alá, amely szerint a civil szervezetek megállapításai nem legitimek – amennyiben e megállapításokból az tűnik ki, hogy az illiberális politika sérti az emberi jogokat.

Állapítsák meg, hogy kik azok a kormánytöbbséghez tartozó parlamenti képviselők, akik nyitottak és proaktív módon keressék meg őket.

Ugyanazokat a dokumentumokat és megállapításokat osszák meg a kormánykoalícióval, mint az ellenzékkel. Amennyiben valamelyik párttal nem osztanak meg információkat, tegyék egyértelművé, hogy ennek az az oka, hogy megsértették az emberi jogokat.

Magyarországon a Társaság a Szabadságjogokért egy nyílt dokumentumban rögzít minden kapcsolatfelvételt politikusokkal. A véleményeket párthovatartozástól függetlenül a parlament valamennyi tagjával megosztják.

A Magyar Helsinki Bizottság pert indított a kormánypárt Fidesz ellen hamis kijelentések miatt és meg is nyerte azt. A Fidesz azt állította, hogy a Helsinki Bizottság meghamisította a migrációval kapcsolatos statisztikai adatokat, ami a magyar Kúria szerint tényszerűen hamis állítás volt.

Kölcsönhatás a döntéshozókkal

Fektessenek be a fordításokba

Az illiberális kormányok speciális képessége, hogy megszólítják az embereket, kijelentve, hogy kizárólag ők törődnek valóban minden emberrel.

Gondoskodjanak arról, hogy következetesen lefordítsák munkájukat a nemzeti nyelv(ek)re, még akkor is, ha a beszámolót nemzetközi testületnek terjesztik elő, annak érdekében, hogy minden érvek és megállapításuk hozzáférhető legyen minden ember számára az országukban.

Figyeljenek oda a fordítás és a lektorálás minőségére, annak biztosítása érdekében, hogy munkájuk ugyanolyan minőségű legyen minden nyelven, amelyen közzéteszik, akár papíron, akár a médiában.

A Human Rights House Foundation következetesen támogatja a Human Rights House szervezetek és a tagságukat alkotó civil szervezetek professzionális fordítási költségeit.

Kölcsönhatás a döntéshozókkal

Előrejelzési módszerek

Az illiberális kormányok nem alkalmaznak olyan széles részvétellel járó jogalkotási eljárásokat, amelyek lehetővé teszik a jogszabály-tervezetek átlátható mérlegelését, valamint a civil társadalom hozzájárulását. Gyakoribb, hogy gyorsan átréseljük a parlamenten az új törvényeket. Ehhez hasonlóan az ilyen kormányok nyilvános tájékoztatás és konzultáció nélkül intézik a politikai változtatásokat.

Gondoskodjanak olyan megfigyelési mechanizmusról, amely lehetővé teszi a politikai változások azonosítását és azt, hogy gyorsan tudjanak reagálni a hatóságok jogalkotási lépéseire.

Az ilyen új lépéseket össze kell kapcsolni a korábbi politikával és a jogalkotási módosításokkal, annak érdekében, hogy be lehessen mutatni a szélesebb trendet, illetve a hatóságok által követett irányvonalat, valamint tájékoztatást lehessen nyújtani azokról.

A Magyar Helsinki Bizottság rögzíti és rendszeresen frissíti a fontos fejlemények ütemezését, annak érdekében, hogy tájékoztatást nyújtson a széles nyilvánosság számára.

A Társaság a Szabadságjogokért egy olyan forró drótot működtet újságírók és polgárok számára, amely a választási kampány alatt tájékoztatást nyújt a jogszabályokról, ezáltal megkönnyítve számukra a szabályozás értelmezését.

Kölcsönhatás a döntéshozókkal

A kockázat és a hatás egyensúlyba hozatala

Az illiberális kormányok átláthatatlan jogalkotási eljárásokat követnek és korlátozzák a hivatalos szervek elérhetőségét egyes civil szervezetek számára. Minél jellemzőbb ez az eljárás e kormányokra, annál inkább meg kell kérdőjelezniük a civil szervezeteknek, hogy képesek-e a tiltakozásra az ilyen hivatalos intézmények, például parlamentek keretében.

Az állami intézményben folytatott bármilyen demonstrációt megelőzően készítsenek kockázatelemzést, amely kiterjed a más civil társadalmi csoportokra és az aktivistáikra gyakorolt hatások elemzésére, illetve a döntéshozókra gyakorolt hatásra.

A legvalószínűbb, hogy egy ilyen demonstráció egyszeri alkalom lesz. Bizonyosodjanak meg arról, hogy békés és innovatív demonstrációs módszerrel rendelkeznek, annak érdekében, hogy a média széles körben tudósítson róla, valamint arról is, hogy érvelésük könnyen érthető a nyilvánosság számára, ezáltal téve legitimé ezt az „utolsó eszközként” igénybe vett demonstrációt.

Horvátországban 2016. május 10-én 435 civil szervezet állt sorba a kormány épülete előtt, annak érdekében, hogy benyújtsák „a civil társadalom horvát modelljének megőrzésére irányuló petíciót”. E fellépésre a szociális szolgáltatást nyújtó civil szervezetekkel való szolidaritás miatt került sor, amelyek a legjelentősebb hátrányt szenvednék el a finanszírozás csökkentésének eredményeként.

Magyarországon a Civilizáció kampány tagjai részt vettek a civil szervezetekről szóló törvény bizottsági vitáján és némán, transzparenssekkal tiltakoztak az elfogadása ellen.

Kölcsönhatás a döntéshozókkal

Védjék meg a civil szervezetek autonómiáját

Az illiberális kormányok oly módon támadják a civil szervezetek autonómiáját, hogy megkérdőjelezzik az arra vonatkozó jogukat és legitimitásukat, hogy bizonyos témákkal foglalkozzanak.

Alakítsanak ki olyan küldetésnyilatkozatot, amely ismerteti azokat a témákat, amelyekkel foglalkoznak, a tagokat, a sajátos szakértelmet, valamint a szervezet történetét.

Álljanak ki azon elgondolás mellett, amely szerint az emberi jogi civil szervezetek szabadon és függetlenül választhatják meg, hogy milyen témákkal szeretnének foglalkozni, ahogyan ezt szolgáló stratégiákat is. Védjék meg a civil szervezetek autonómiáját garantáló nemzetközi standardokat.

Az NESZ Emberi Jogi Tanácsának emberi jogi aktivistákról szóló 2013. márciusi határozata kimondja, hogy az emberi jogi aktivistákat érintő jogszabályi rendelkezéseknek egyértelműen meghatározottaknak és azonosíthatóaknak kell lenniük, azok nem lehetnek visszaható hatályúak, a beszámolási kötelezettségek pedig nem akadályozhatják a civil szervezetek működési szabadságát.

Ismerjük a totalitarizmus vezető útját

Le kell fektetni a civil társadalom ellenállásának alapjait

A jelen esettanulmányban vizsgált valamennyi illiberális kormány szabad választások útján került hatalomra. Közülük három az Európai Unió tagállamaiban. Változtatásaiak hatása választási sikereik mértékétől függ, lásd például a Fidesz alkotmányozó többségét Magyarországon, összevetve a „Hazafias Koalíció” törékeny kormányával Horvátországban. A szerb kormány demonstrálja elkötelezettségét az Európai Unióhoz való csatlakozási folyamat mellett és azt ígéri, hogy végrehajtja a közösségi vívmányok által megkövetelt strukturális módosításokat, például az igazságszolgáltatás reformját. Ugyanakkor ezzel egyidejűleg belföldi fogyasztásra illiberális, populista diskurzust támogat, hatalmát pedig az elnök pozíciójának megerősítése révén konszolidálja. Lengyelországban a választások elegendő többséget eredményeztek ahhoz, hogy ténylegesen hatástalanítsák az alkotmánybírárságot és ezt követően törvényeket vigyenek át.

E nemzeti sajátosságokkal kapcsolatos eltéréseken túl a négy ország illiberális kormányainak elemzése számos zavarba ejtő hasonlóságot tár fel. Ezek összességében közös elemek olyan mintáját leplezik le, amely lebontja az emberi jogokat, valamint aláássa a jogállamot, a fékek és ellensúlyok rendszerét, ezáltal megbetegítve e demokráciákat.

Ezek az elemek a következők:

- A parlamenti többségek felhasználása arra, hogy alkotmánymódosításokat és törvényeket fogadjanak el, továbbá a „többség zsarnokságára” alapított kormányzás
- Az igazságszolgáltatás és a független ellenőrző szervek függetlenségének megtámadása funkcionális és szervezeti módosítások révén
- Az intézmények elfoglalása tömeges elbocsátások és „lojális személyek” kulcsfontosságú stratégiai pozíciókba helyezése révén, annak érdekében, hogy biztossítsák engedelmességüket az aktuális kormánynak
- Olyan pénzügyi eszközök alkalmazása az intézményekkel és szervezetekkel szemben, mint a költségvetési megszorítások, a pénzügyi források elzárása és az adóztatás, annak érdekében, hogy megtörjék ellenállásukat
- A demokratikus tér összezsugorítása, különösen a véleménynyilvánítás, az egyesülés és a gyülekezés szabadságát korlátozó, az ellenállás

lehetőségeinek megszüntetését célzó törvények és politikák révén

- A tiltakozó hangok nyilvános lejáratása és rágalmozása, a rágalmozási törvények alkalmazása
- A történelmi narratívák kisajátítása és manipulálása, a nyilvános diskurzus alakításával
- A „hagyományos értékek” és a „nemzeti érdekek” támogatása a többség nevében, a nők, kisebbségek és kiszolgáltatott csoportok hátrányára.

A jelen esettanulmányban szereplő megállapításaink azon alapulnak, amit e négy országban észleltünk. A fent leírt elemek azonban nem újak vagy egyediek, hanem egy és ugyanazon forgatókönyv részei: ugyanazokról a politikákról van szó, amelyeket egyik ország másol a másiktól, az adott nemzeti kontextushoz illesztve.

Ahol az illiberális kormányok hatalomra jutnak, ott folyamatos a romlás:

- Magyarországon az illiberális kormányzás nyolc éve mélyen megrendítette a demokrácia alapelveit.

- Lengyelországban az alig két éve hatalomban lévő kormány gyorsított ütemben kezdett ilyen politikát követni.

Bár vitathatatlan, hogy Magyarország és Lengyelország jelenleg nem ugyanaz, mint Azerbajdzsán, Fehéroroszország vagy az Orosz Föderáció, meg kell jegyezni, hogy a fent ismertetett elemek mindegyik említett országban megtalálhatók. A Magyarországon és Lengyelországban az igazságszolgáltatás szabályozása és működése, illetve a független média és a civil társadalom ellen zajló támadások már sikeresen lezajlottak ezekben az említett autoritárius államokban. E tekintetben ezek az országok jelentik azt a tükröt, amelyen át megsejlemlélhetjük, hogy mi vár ránk a jövőben. A tapasztalatok is azt mutatják, hogy ha egyszer elindul egy ilyen folyamat, onnan már nemigen van visszaút. Munkánk következő lépése annak tanulmányozása, hogy az ugyanilyen politikákat a múltban miként alkalmazták az autoritarizmus küszöbét átlépő régióhoz tartozó országokban, így Azerbajdzsánban, Fehéroroszországban és az Orosz Föderációban. Nagyon fontos, hogy azonosítani tudjuk az e trendeknek való ellenállás sikeres módjait – a jelen esettanulmányban szereplő civil társadalmi gyakorlatok jelentik az első lépést ebbe az irányba.

Noha minden érintettnek saját szintjén kell reagálnia annak érdekében, hogy helyreállítsák azt, amit az illiberális kormányok tönkretettek, ennél közvetlenebb feladatuk, hogy megállítsák a további leromlást, amely oda fog vezetni, hogy a beteg demokráciák már egyáltalán nem lesznek demokráciák.

Sürgető szükség van arra, hogy a döntéshozók határozottak és egyértelműen állást foglaljanak,

amikor az ilyen kormányok átlépnek határvonalakat, továbbá „zéró toleranciát” kell tanúsítani, amikor a demokrácia alapvető elemeinek veszélyeztetéséről van szó.

Az európai szintű politikai pártoknak fel kell készülniük arra, hogy kritikát fogalmazzanak meg európai országok kormánytöbbségeivel szemben. A jogállam és a hatalmi ágak egyensúlyának aláásása, továbbá az emberi jogok lerontása egyik európai párt programjában sem szerepel. Amikor ilyen fejleményekre kerül sor, az illiberális kormányokat saját pártjaiknak kell elszámoltatniuk, ahelyett, hogy tisztán pártpolitikai okokból megvédik őket. Az Európai Néppárt (EPP) arra való képtelenségének, hogy az évek során kritikát fogalmazzon meg a Magyarországon történekmekkel kapcsolatban, mivel a kormánytöbbséget egy EPP-tag alkotja, valamennyi pártot arra kell indítania, hogy stratégiát alakítson ki az azon országokkal kapcsolatos fejlemények nyomán követésére, amelyekben többséggel rendelkeznek, illetve, hogy biztosítsák, hogy az emberi jogok ne kerüljenek ki vesztesként egy pártpolitikai játékból.

Idejekorán határozott reakciókra van szükség, annak érdekében, hogy megakadályozzuk az illiberalizációs folyamatot, illetve, hogy elkerüljük a „túl keveset, túl későn” helyzeteket azon kormányokkal szemben, amelyek aktívan módosítják és manipulálják alkotmányos rendjüket, borítják fel a hatalmi ágak egyensúlyát és hatástalanítják az intézményeket. Fennáll a kockázata annak, hogy e tendenciák olyan átfogó rendszerszintű átalakításokat eredményeznek, amelyeket nehéz lesz visszafordítani. E tekintetben az Európai Bizottság arra vonatkozó közelmúltbeli határozata, hogy vállalja a fellépést,





A Tömegoszlatás a “társadalom élőskdőiről szóló törvény” elleni széleskörű tiltakozáson Fehéroroszországban. Tüntetőök és megfigyelők százait vettek őrizetbe 2017 tavaszán.
Kép: Спадар Бурак / WikimediaCommons

üdvözlendő fejleményt jelentenek – beleértve Frans Timmermans nyilatkozatát is, amely szerint a lengyel kormány antidemokratikus intézkedéseinek válasz nélkül hagyása „kötelezettségszegés” lenne.¹²³

Az Európai Uniónak korai előrejelző rendszert kell kialakítania. Elegendő tudással és tapasztalattal rendelkezünk ahhoz, hogy azonosítsuk a tendenciákat és jelzést adjunk a korai fellépéshez szükséges tájékoztatás érdekében. Az Európai Unió fokozottabban támaszkodhatna az ENSZ mechanizmusaira, különleges eljárásaira, illetve szerződéses testületeire, valamint az Európai Tanács emberi jogi biztosára. Ezek mindegyike már jó ideje felhívta a figyelmet a magyarországi és lengyelországi fejleményekre. A jelen esettanulmány az e folyamathoz való hozzájárulásnak tekinthető.

Az erős és független civil társadalom létfontosságú szerepet játszik az e tendenciák elleni küzdelemben, illetve a demokratikus társadalmakat alátámasztó alapvető jogok fenntartásában. Ugyanakkor az emberi jogi civil szervezetek jelentik az illiberális és autoritárius kormányok elsődleges célpontját. Jól ismert a civil szervezetek és emberi jogi aktivisták bizonytalan helyzete Azerbajdzsánban, Fehéroroszországban és Oroszországban, beleértve stigmatizációjukat, marginalizációjukat és kriminalizációjukat, valamint az adott esetben fizikai biztonságukat is érintő fenyegetés légkörét. A vizsgált országokban olyan eszközöket és gyakorlatokat vezetnek be, amelyek fokozatosan szorítják a hurkot a civil társadalom körül. Ha ez a trend nem fordul meg, a civil szervezetek

további zaklatásokkal, pénzügyi korlátozásokkal, rágalomhadjáratokkal, jogi és közigazgatási visszaélésekkel, stigmatizációval és elszigetelődéssel fognak szembesülni, miközben a nyilvános tér megtelik a kormányzat által irányított civil szervezetekkel.

A tanulmányozott országok civil szervezeteinek a maguk részéről fokozott figyelmet kell fordítaniuk a gazdasági és társadalmi fejleményekre, valamint a fokozódó egyenlőtlenségre. Az illiberális kormányok arra az érvre támaszkodnak, hogy jobbá teszik polgáraik életét. Érdemes megvizsgálni, hogy az illiberális politikák és gyakorlatok ténylegesen hatottak-e a szociális és gazdasági jogok élvezetére, illetve, hogy sor került-e olyan javulásra, amely megfelel e kormányok ígéreteinek. A közegészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés területén például Lengyelországban, Horvátországban és Magyarországon a kiadások GDP százalékában kifejezett értéke az Európai Unió 7,2%-os átlaga alatt marad.¹²⁴ Összességében az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés, a hosszú várakozási idők és egyes szolgáltatások minősége továbbra is problémát jelentenek. Az emberi jogi civil szervezetek számára a következő lépést annak bemutatása jelenti, hogy az illiberális kormányok milyen módon érvényesítik szelektív módon a szociálpolitikát, azzal a céllal, hogy alátámasszák a választói narratívákat és kielégítsék választóikat, ahelyett, hogy jogalapú megközelítésre támaszkodnának. E szelektivitás hátrányosan hat az emberi jogok egyetemességének és összekapcsolhatóságának elveire, és az autoritárius kormányok modelljét követi.

E változó feltételek új kihívásokat jelentenek majd az adományozók, illetve a civil szervezeteket támogató személyek részére. Az emberi jogi szervezeteket a közelmúltban és a jelenben Magyarországon és Lengyelországban ért támadások kiszolgáltatottabbá tették a civil szervezeteket, és fokozták a marginalizálódás kockázatát. Dolgozni kell a védekezésen, továbbá az emberi jogi civil szervezeteknek jelentősebb közvetlen támogatásra és erőforrásokra lesz szükségük, emellett fenn kell tartaniuk hálózataikat. A támogatási mechanizmusoknak ki kell terjedniük az ezen országokban található emberi jogi civil szervezetekre is annak érdekében, hogy pozitívan számoljanak be munkájukról, továbbá nyilvános támogatást és elismerést kínáljanak, a velük szemben elterjesztett negatív narratívák ellensúlyozása, illetve elszigetelődésük és kiégésük megelőzése érdekében. Az Human Rights House Alapítvány és a Human Rights House szervezetei bemutatják, hogy az adományozók miként tudják hatékonyan tovább követni az emberi jogok támogatására irányuló céljukat egy olyan környezetben, amelyben az emberi jogi civil szervezetek korlátozottan férnek hozzá a nemzetközi adományokhoz. Az e jelentésben javasolt gyakorlatokra hamarosan szükség lesz az itt tanulmányozott országokban.

Az itt összegyűjtött jó gyakorlatok listája nem kimerítő jellegű, és az nagyrészt partnereink helyszínen szerzett, a kihívások felmerüléskor történő kezeléséből eredő tapasztalatára épül. Ahogy a helyzet változik, úgy fog változni a civil társadalom. Tovább folytatjuk a jó gyakorlatainkkal kapcsolatos munkánkat és tovább

123 Frans Timmermans első alelnök Nyitó és záró megjegyzései a lengyelországi jogállam kapcsán, az Európai Parlament Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottságában, 2017. augusztus 31.

124 Horvátország 6.6%; Magyarország 5.3%; Lengyelország 4.7%. Eurostat: Kormányzati egészségügyi kiadások

vizsgáljuk, hogy miként alkalmazhatók ezek maximális mértékben a nemzeti összefüggésekben. A jelen esettanulmány ennél fogva úgy tekintendő, mint amely lefekteti a folyamatban lévő munka alapjait, amelyek aztán utakat nyitnak a jövőbe, további munkára ösztönöznek, továbbá felkészítenek minden érdekeltet a cselekvésre.

Ismerjük az autoritarizmus vezető utat, mivel túl sok országban, így Azerbajdzsánban, Fehéroroszországban és az Orosz Föderációban is láttuk, miként történik ez. Itt az ideje, hogy a további romlás elkerülése végett határozottan kiálljunk Magyarország és Lengyelország mellett, rávegyük Horvátországot, hogy tartsa be az Európai Unióhoz való csatlakozás során tett ígéreteit, továbbá, hogy elérjük a szerb hatóságoknál, hogy biztosítsák polgáraik számára az emberi jogok és a jogállam mellett vállalt kötelezettségeik végrehajtását és ne várjanak ezzel az Európai Unióhoz való csatlakozási tárgyalásokig. Az illiberális kormányok kialakulóban lévő, átmeneti helyzetben lévő demokráciákból gyorsan beteg demokráciákká alakították át Magyarországot és Lengyelországot, megpróbálták ugyanezt Horvátországban, továbbá lassan és óvatosan illiberális álláspontra helyezkedtek Szerbiában. Gondoskodnunk kell a további romlás megakadályozásáról, amelynek eredményeként ezek az országok immár egyáltalán nem lennének demokráciák. Most még nem hasonlíthatók össze Azerbajdzsánnal, Fehéroroszországgal és az Orosz Föderációval.

Köszönetnyilvánítás a támogatóknak

Köszönjük a Human Rights House szervezetek és tagjai támogatóinak. A HRHF köszönetét fejezi ki a nagylelkű adományokért. Az emberi jogok védelmezőinek és szervezeteiknek oltalmazását, megerősítését és támogatását magában foglaló munkánkat nem folytathatnánk mindezek nélkül.



Norwegian Ministry
of Foreign Affairs



Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA



„A polgári szabadság egyetlen nemzetközi támogatójának sem szabad elfelednie, hogy mi forog itt kockán: az egyetemes emberi jogok sorsa és végső soron a béke garanciái.“

Haraszi Miklós

Haraszi Miklós magyar író, tanár és emberi jogi aktivista. Jelenleg az ENSZ emberi jogok fehéroroszországi helyzetével foglalkozó különleges megbízottja.

